

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

NİJERYA'DA ARAP DİLİ EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayodele Abdullahi ZAKARIYYAH

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Arap Dili ve Belagatı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

HAZİRAN – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NİJERYA'DA ARAP DİLİ EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayodele Abdullahi ZAKARIYYAH

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Arap Dili ve Belagatı

“Bu tez 01/06/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ahmet Boşonur	Kabul	
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ŞAHAN	KABUL	
Doç. Dr. Hamza ERUİTİŞ	Kabul	

ÖNSÖZ

Allah'ım, hamd ve şükür sanadır. Tüm övgülerin en büyüğü senin azametindedir. Allahu Teala'ya bana bu çalışmayı tamamlamaya yardım ettiği için hamd ve şükrediyorum. Allah'a şükürün ardından ise, Türkiye Cumhuriyeti'ne, Sakarya Üniversitesi'ne ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri bölümüne bana bu fırsatı sundukları için teşekkür ediyorum.

Yine bu çalışmamda danışmanım olan değerli hocam Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI'ya, benim için göstermiş olduğu emek ve vermiş olduğu destekten dolayı teşekkürü bir borç biliyorum.

Bu çalışmayı ayrıca, rahmetli babamın ve annemin ruhlarına armağan ediyor, yüce Allah'tan mekânlarını cennet kılmasını niyaz ediyorum. Arap Dili ve Belagatı bölümündeki tüm hocalarıma, bana öğrettikleri her şey ve vermiş oldukları tüm tavsiyeler için şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmada bana yardımcı olan ve emeği geçen herkese de teşekkür ediyorum. Elbette Arap Dili bölümündeki tüm arkadaşlarıma ve bu mütevazı çalışmamda başarıya ulaşmam için bana duada bulunmuş herkese teşekkür ediyorum.

Bu çalışma, ilim yolunda küçük bir gayrettir. İçerisindeki tüm hata ve kusurlardan dolayı Allah'tan bağışlanma ve af diliyorum. Allah her şeyin en iyisini bilir. Salat ve selam O'nun peygamberinin, ailesinin ve ashabının üzerinedir.

Ayodele A. ZAKARIYYAH

01.06.2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: NİJERYA'NIN COĞRAFI, SİYASİ VE KÜLTÜREL DURUMU.....	6
1.1.Nijerya'nın Coğrafi Konumu	6
1.2. Nijerya'nın Siyasi Durumu	7
1.3.Nijerya'da Sosyal ve Kültürel Hayat	8
BÖLÜM 2: NİJERYA'DA ARAPÇA EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ	11
2.1.Arapça'nın Nijerya'da Kısa Tarihi	11
2.2.Nijerya'da Arapça Öğretiminin Bugünkü Durumu	13
2.3. Nijerya'da Arapça Öğretiminin Gelişimi	15
2.4. Nijeryalıların Arapça Öğrenmedeki Hedefleri.....	20
2.5. Arapça Eğitiminin Önündeki Engeller.....	21
2.6. Arapça'nın İslami İlimler Eğitimindeki Rolü.....	29
BÖLÜM 3: EĞİTİM AŞAMALARI, METOTLARI, DERS MÜFREDATI, SINAV SİSTEMİ VE EĞİTİM SORUNLARI	32
3.1. Eğitim Aşamaları	32
3.1.1. Devlete Bağlı Olmayan İslami Eğitim Kurumlarında Eğitim Aşamaları	32
3.1.2. İslami Devlet Okullarında Eğitim Aşamaları	33
3.2. Eğitim Metotları.....	35
3.2.1. Eğitim Metotlarının Tanımı:	36
3.2.2. Eğitim Metotlarının Çeşitleri:	36
3.2.2.1. Eski (Geleneksel) Eğitim Metotları:	37
3.2.2.2. Yeni Eğitim Metotları:	37

3.2.3. Eğitim Metotlarının Önemi ve Eğitim Hedeflerini Gerçekleştirmedeki Rolü:	39
3.2.4. Başarılı Eğitim Metotlarının Özellikleri:	40
3.2.5. Nijerya'daki İslami İlimler ve Arapça Eğitime Hakim Olan Eğitim Metotları:	41
3.3. Ders Müfredat ve Konuları:	42
3.3.1. Özel İslami Okullardaki Ders Konuları:	42
3.3.2. Devlete Bağlı İslami İlimler ve Arapça Okullarındaki Ders Konuları:	48
3.4. Değerlendirme ve Sınav Sistemi	52
3.4.1. Sınavın Tanımı ve Çeşitleri:	53
3.4.1.1. Tahsil Sınavlarının Çeşitleri:	53
3.4.2. Değerlendirme ve Sınavların Faydaları:	56
3.4.3. Nijerya'da Bulunan Arapça ve İslami İlimler Okullarındaki Sınav Sistemi:	58
3.5. Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler Eğitiminin Sorunları	61
BÖLÜM 4: NİJERYA ÜNİVERSİTELERİNDEKİ ARAP DİLİ VE İSLAMİ İLİMLER BÖLÜMÜ	65
4.1. Nijerya'da Arap Dili ve İslami İlimler Fakülteleri:	65
4.2. Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler Öğretmenleri:	68
4.3. Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler Öğrencileri	69
4.3.1. Öğrencilerin Yükseköğrenim İmkânları Açısından Durumu:	70
4.3.1.1. Özel İslami Okullardaki İslami İlimler ve Arap Dili Öğrencileri:	70
4.3.1.2. Devlet Tarafından Denetlenen Özel İslami Okullardaki İslami İlimler ve Arap Dili Öğrencileri:	72
ÇÖZÜM VE ÖNERİLER	74
ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI	80
KAYNAKÇA	82
EKLER	90
ÖZGEÇMİŞ	91

KISALTMALAR

- APC** : All Progressives Congress (Tüm İlerici Kongreleri)
- NBAIS** : National Board for Arabic and Islamic Studies (Arapça ve İslami Çalışmalar Ulusal Ajansı)
- WAEC** : West African Examinations Council (Batı Afrika Sınav Komisyonu)
- NECO** : National Examination Council (Ulusal Sınav Konseyi)
- NCE** : Nigerian Certificate of Education (Ulusal Eğitim Sertifikası)
- GCE** : Nigerian Certificate of Education (Genel Sertifika Sınavı)
- PDP** : Peoples Democratic Party (Halkın Demokratik Partisi)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Nijerya’da Özel İslami Okullardaki Eğitim Aşamaları.....	33
Tablo 2. Devlet Okullarındaki Eğitim Aşamaları	35
Tablo 3. İlkokul Ders Planları	43
Tablo 4. Ortaokul Ders Planları.....	44
Tablo 5. Lise Ders Planları.....	45
Tablo 6. Ibadan Nijerya Arapça Merkezi	47
Tablo 7. İslami Devlet Okullarındaki Haftalık Ders Planı.....	49
Tablo 8. Ekiti Eğitim Fakültesi Arap Dili İhtisas Alanına Ait Ders Konuları (Birinci Ders Dönemi)	50
Tablo 9. İslami İlimler İhtisas Alanında Birinci Ders Dönemi	51
Tablo 10. İslami İlimler İhtisas Alanında İkinci Ders Dönemi	52

Tezin Başlığı : Nijerya’da Arap Dili Eğitimi Ve Öğretimi

Tezin Yazarı : Ayodele A. ZAKARIYYAH

Danışman : Professor Dr. Ahmet BOSTANCI

Kabul Tarihi : 01/06/2018

Sayfa Sayısı : vii (ön kısım) + 100 (tez)

Anabilimdalı : Temel İslam Bilimleri

Bilimdalı : Arap Dili ve Belagatı

Bu çalışma, Arap Dili’nin Nijerya’daki öğretim sürecini incelemeyi ve Arap Dili’nin öğretim koşullarını ele alarak, bu ülkedeki Arapça eğitimi tarihini aktarmayı amaçlamaktadır. Nijerya’da Arap Dili öğretiminin birçok şekli ve yöntemi olmuştur. Bununla beraber Arap Dili’nin Nijerya’da yayılmasında ve büyük bir gelişme sağlamasında, Kur’an kursları, ilmi kurslar ve nizami medreseler gibi etkili olan unsurlar bulunmaktadır. Bu etkenlerin yanı sıra, söz konusu yayılmanın hem artmasına hem de azalmasına yol açan sebepler de varlık göstermiştir. Bu nedenle çalışmada, bu yayılmanın önündeki en büyük engeller ve bu engellerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak yöntemler üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, Nijerya’daki Arap Dili öğretim sistemi incelenirken, konuya en uygun metod olması hasebiyle, tarihsel yöntem benimsenmiştir. Çalışma, Arap Dili’nin öğrenim ve öğretiminin faydalarına ve devam etmesinin zorunluluğuna işaret etmiş, ayrıca İslami eğitimin aşamalarını ve Arap Dili öğretimiyle ilgili çözülmesi zaruri olan sorunları irdelemiştir. Ardından ise Nijerya devlet liselerindeki Arap Dili öğretiminin önündeki engelleri vurgulamıştır. Çalışma, söz konusu engellerin şu başlıklar altında toplanabileceği sonucuna ulaşmıştır: Dil Engelleri – Arap Dili’nin İngilizce yazılarak öğretilmesi gibi - Eğitim Engeli, Anlama Engeli ve Toplumsal Engeller. Araştırma bir takım sonuçlar, bazı tavsiye ve önerilerle sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Nijerya, Arap Dili, Eğitim, Öğretim, Eğitim Kurumları.

Title of the Thesis : ARABIC LANGUAGE EDUCATION IN NIGERIA	
Author : Ayodele A. ZAKARIYYAH	Supervisor : Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI
Date : 01/06/2018	Nu. of pages : vii (pre text) + 100 (main body)
Department : Basic Islamic Sciences	Subfield : Arabic Language and Rhetoric
<p>The aim of this research is to examine and follow the teaching of the Arabic language in Nigeria, to learn about the conditions of teaching the Arabic language and to study the history of its entry into that region. The Arabic language in Nigeria has taken different forms and methods. There are factors that led to the spread of Arabic language and its rise such as the existence of non – systemic schools, institutes and systemic schools, and with these factors, there are also reasons that led to the weakening of this prosperity and progress, so the research diagnosed the most important obstacles to this boom and then ways to overcome these obstacles.</p> <p>The study followed the historical and descriptive approach in studying the system of teaching Arabic language in Nigeria, and sees it as the most suitable method for this study. This study pointed to the advantages of learning Arabic and teaching it, which is necessary to improve on it. It also pointed to the stages of Islamic education and the problems of teaching Arabic, and then tackled the obstacles of learning Arabic in the state secondary schools in Nigeria. At the end of the study, the research concluded at the end of the study that these obstacles can be summarized as follows: Language obstacles such as teaching Arabic and writing in English, educational obstacles, Administrative and social obstacles. It concludes recommendations at the end.</p>	
Keywords: Arabic, Nigeria, Education, Methods, Obstacles	

GİRİŞ

Nijeryalılar Müslüman olduktan sonra kendi dillerini yitirmeden Arapça'yı kısa sürede öğrenmişlerdir. Elbette bu durum hemen olmamış bir zaman dahilinde gerçekleşmiştir. Nijerya Müslümanları, ilk zamanlardan beri Arapçaya gerekli ehemmiyeti göstermişlerdir. Ancak özellikle Nijerya'nın İngiliz sömürgesi altına girdiği (1900-1960) dönemlerde İngilizcenin Arapçadan daha baskın bir dil haline gelmesinin akabinde Arapça bölgedeki eski önemini yitirmiştir.

Nijerya'yı kısa bir şekilde tanıtmamızın akabinde günümüzde bu ülkede Arapça eğitim-öğretiminin ana saikleri hakkında bilgiler sunulacak; bu şekilde Nijerya'da Arap dilinin ehemmiyetinin ön zemini hazırlanmaya çalışılacaktır. Günümüzde Nijerya'da Arapça eğitimi veren kurumlar, medreseler, ilmi yapılar hakkında bilgiler sunulmasının ardından; ülkedeki Arap dili öğretiminin önündeki engellere yer verilecektir. Asıl dili Arapça olmayan bütün İslam ülkelerinin benzer sorunları yaşadığı göz önünde tutulursa Arapça eğitim-öğretiminin önündeki engellere dönük, Nijerya özelinde çözüm önerilerimiz önem arz edecektir.

Çalışmanın Konusu:

Bu çalışma Nijeryadaki Arap Dili eğitim ve öğretimini ayrıntılı bir şekilde ele alacaktır. Çalışma Nijerya'daki hâkim olan Arap Dili öğretim sistemini, eğitim aşamalarını eğitim metotlarını, ders müfredatı ile sınav sistemi ve eğitim sorunlarını konu edinmektedir.

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışma, Nijerya'da Arap Dili öğretiminin gelişimini incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada bölgedeki Arap dili öğretiminin eksik yönlerinden bahsedilmekte; bölgeye uygun bir müfredat geliştirilememesinden kaynaklanan sorunlar üzerinde durulmaktadır. Ayrıca ikinci dil olarak öğretilen bu dilin, öğretim ve öğrenim hedeflerinin net olmayışı vurgulanmaktadır.

Çalışmanın Önemi:

Nijerya'daki Arap dili eğitimi konu alan çalışmalar sayıca yetersiz bulunduğundan hazırladığımız bu çalışmanın, önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz. Bu konuda

yapılacak çalışmaların Nijerya'daki Arap Dili öğretim düzeyinin gelişimine katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Arap dili; yalnızca Müslümanlar açısından kutsal bir din dili olmasından değil, bu dilin halen canlı bulunan ve ilmi, ekonomik ve düşünsel gelişmelere ayak uydurmaya imkan tanıyacak bir yapıda bulunmasından dolayı da önemlidir. Yine bu dil, Araplar ve bölgedeki Müslümanlar arasında önemli bir köprü teşkil etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi:

Bu çalışmanın hedefi, Nijerya'daki Arap Dili öğrenim ve öğretiminin geçmişteki ve bugünkü durumunu ortaya koymak, kullanılan müfredat ve kaynakları tespit etmek ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmaktır. Araştırmanın ana eksenini belirleyen sorular aşağıda sıralanmıştır.

- 1- İslam ve Arap Dili'nin Nijerya'ya girişinden itibaren, Nijerya'daki İslami eğitimin kökenleri nelerdir ve nasıl bir gelişme göstermiştir?
- 2- Nijerya'daki Arap Dili öğretiminin gelişimine katkı sağlayan etkenler nelerdir?
- 3- Nijerya'daki İslami eğitimin üzerine kurulduğu sistem ve politikalar nelerdir?
- 4- Nijerya'daki Arap Dili ve İslami eğitimin önündeki engeller nelerdir ve bu engeller nasıl ortadan kaldırılabilir?

Bu çalışmada, İslam'ın bölgeye girişinden itibaren Nijerya'daki Arap Dili öğretimini ve bu dilin yayılışını incelerken, tarihsel metottan yararlanılmıştır. Tarihsel metot, yalnızca çeşitli zaman dilimlerindeki tarihsel gelişmeleri gözlemlemekten ibaret değildir; bilakis bu metot, bilgilerin dikkatle incelenmesine ve gerekli elemelerden sonra en doğru olanının tanımlanmasına yarar. Bu metodu seçmemizin nedeni, araştırma konusuyla ilgili bilgileri yazılı kaynaklardan edinme açısından en uygun metot olmasıdır.

Arap dili öğretmindeki güçlü ve zayıf yönlerin tespit edilmesi amacıyla bazı Nijerya üniversiteleri ziyaret edilmiş, İbadan Üniversitesi Merkez kütüphanesinden yararlanılmış, Sudandaki Uluslararası Hartum Enstitüsünde bulunan tezler ve İslam Dünyasında Arapça öğretimiyle ilgili yazılmış olan makaleler incelenmiştir.

Bu çalışmada, Arap Dili öğretimindeki güçlü ve zayıf noktaların tespit edilmesi amacıyla konuyla ilgili eserlerde bulunan bilgiler analiz edilecek ve yorumlanacaktır. Çalışmanın sonunda ise, ulaşılan neticeler aktarılacak, bunun yanısıra bazı çözüm önerileri sunulacaktır.

Araştırmanın Sınırları:

Nijerya'daki Arap Dili öğretimi geniş çaplı bir konu olduğundan; çalışmamızı bazı açılardan sınırlandırmış bulunmaktayız. Bunlar:

1- Konu Sınırı:

Bu çalışma; Nijerya'daki Arap Dili öğretiminin durumunu, bu öğrenimin yayılmasında etkili olan unsurları, İslami eğitimde benimsenen eğitim müfredatlarını ve bu husustaki engellerle çözüm yollarını içermektedir.

2- Mekân Sınırı:

Bu çalışma, Nijeryadaki Arap Dili öğretiminin durumunu incelemektedir.

3- Zaman Sınırı:

Bu çalışma, Nijerya'nın bağımsızlık tarihi olan 1960 yılı ile 2017 yılları arasındaki süreyi incelemektedir.

Çalışma süresince konuyla ilgili yapılmış daha önceki araştırmaları bulmak amacıyla bazı Nijerya üniversitelerini ziyaret edilmiş veya telefon ile ulaşılmış, internet yoluyla araştırmada bulunulmuş, İbadan Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'ndeki kataloglar taranmış, Sudan'daki Uluslararası Hartum Enstitüsü'nde bulunan tezler incelenmiş, İslam dünyasında Arapça öğretimiyle ilgili makaleleri irdelenmiş ve bu çalışmayla uzak ya da yakından ilgili çok sayıda ilmi araştırma incelenmiş olmasına rağmen, çalışmanın konusu ve içeriğiyle doğrudan ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu hususta yalnızca, konuyla dolaylı yoldan ilişkili olan bazı çalışmalara rastlanmıştır; bu çalışmalardan da üst düzeyde istifade edilmiştir. Bu çalışmalardan başlıcaları şunlardır:

- 1- İbrahim Lere Emin, "Müsâhemâtu Harîcî Câmîâtî'd-Düveli'l-Arabiyye min Ebnâi Medîneti İwo fi Tatavvuri'l-Lugati'l-Arabiyye ve Âdâbîhâ fi Nîjeryâ", **Arap Dili Bölümü Lisans Tamamlama Çalışması**, İlorin Üniversitesi, Nijerya, 2001.

Çalışmanın hedefi; İwo şehri halkından olup Arap ülkelerindeki üniversitelerde okuyan kişilerin, Arap Dili ve Edebiyatı'nı ve İslami eğitimi İwo'da yaygınlaştırma konusunda yaptıkları katkıyı tespit etmektir.

- 2- İshak İbrahim Olayiwola, “Meşâkilü Ta'lîmi'l-Lugati'l-Arabiyye ve's-Sekâfeti'l-İslâmiyyeti fî'l-Medârisi'l-Arabiyyeti's-Sâneviyyeti'l-Hükûmiyye fî Cenûb-i Nijerya”, **Yüksek Lisans Tezi**, Sudan Uluslararası Hartum Enstitüsü, 1997.

Çalışmanın hedefi, Arap Dili ve İslam kültürü öğretiminin Nijerya'nın devlet liselerinde karşılaştığı engelleri incelemektir.

- 3- Said b. Fâlih el-Mugâmisî, “Cuhûd-u Hâdimi'l-Harameyni's-Şerîfeyn fî Ta'lîm-i Ebnâi'l-Müslimîn min Hilâli'l-Minehi'd-dirâsiyyeti'l-leti Tukaddimuhâ'l-Câmiâtu'l-İslâmiyyetu”, Nijerya, 2002. Bu çalışma, Suudi Arabistan Üniversitelerinden mezun olan Afrika kökenli öğrencilerin Hadimu'l-Harameyn ile buluşmalarında sundukları bir araştırmadır.

Çalışmanın hedefi, Hadimu'l Harameyn'in İslam üniversiteleri vasıtasıyla eğitim bursları vererek Müslümanların öğrenimine yaptığı katkıyı gözler önüne sermektir.

Araştırma Problemi:

Nijerya'daki Arap Dili öğretiminin geçmişte ve bugün dini amaçlarla yapıldığı, ancak bölgedeki Arap Dili okullarının bu dini amaçları yerine getirmeye katkıda bulunmadığı kanaatindeyiz. Nijerya'daki Arap Dili okullarında kullanılan müfredat ve kitapların büyük çoğunluğu, Arap ülkelerinden alınmıştır. İlgili müfredat ve kitapların Nijerya'da geçerliliği ve kullanılabilirliği; yerel dil, kültür, coğrafi ortam, kişilik farklılıkları, öğrencilerin dil geçmişleri gibi unsurlar bakımından değerlendirilmelidir. Bu müfredatlar Arap öğrencilere uygun olabilir, zira Arap öğrencilerin kültürlerine ve geçmiş dil eğitimlerine göre hazırlanmıştır. Bu nedenle, Nijerya'daki Müslüman öğrencilere yönelik Arap Dili eğitimine uygun ders içeriklerinin hazırlanması acil bir ihtiyaçtır. Nitekim bu öğrencilerin ana dili Arapça değildir, bu ise eğitim kitaplarının hedef, yapı ve araçlar bakımından ana dili Arapça olan öğrencilere yönelik kitaplardan farklı olmasını zorunlu kılmaktadır. Buna ek olarak, Arap Dili öğretiminin alan ve hedefini genişletmek gerekmektedir. Böylece öğrencilerin hedefleri gerçekleştirilebilir ve gereksinimlerine cevap verilebilir. Çünkü öğrenciler, toplumsal ödevlerini gerekli

şekilde bilmekle yükümlü olduklarından, bu ödevleri yerine getirecek donanımlara sahip olmalıdırlar. Bu sayede kendilerinin ve ailelerinin Arap Dili eğitimi almaları konusundaki arzuları, az bir çaba ile kısa bir sürede gerçekleşecektir. Bu nedenle çalışmamızda, Nijerya'daki Arap Dili öğretiminin yaşadığı süreçleri, siyasî ve ekonomik zorlukların yanısıra misyonerlik faaliyetleri vb. karşılaştığı bazı güçlükleri inceledik. İlmî araştırmalar ve dil öğretim uzmanlarının tecrübeleri ışığında, uygun çözüm önerileri sunmaya çalıştık.

1. NİJERYA'NIN COĞRAFI, SİYASİ VE KÜLTÜREL DURUMU

1.1.Nijerya'nın Coğrafi Konumu

Nijerya Afrika'nın Atlas Okyanusu'na kıyısı bulunan ülkelerindendir; kuzeyde Nijer, kuzeydoğuda Çad, doğuda Kamerun, güneyde Gine Körfezi, batıda Benin Halk Cumhuriyeti ile komşudur. Resmi adı Nijerya Federal Cumhuriyeti olup eskiden İngiliz sömürgesi iken 1 Ekim 1960'ta bağımsızlığına kavuşmuştur. Yüzölçümü 923.768 km², 190.886.311 (Temmuz 2017) nüfusu ile Afrika'nın en kalabalık ülkesidir. Başkenti Abuja, en önemli şehirleri ise; eski başkent Lagos, Kano, İbadan, Kaduna, Port Harcourt, Benin City ve Maiduguri'dir.

Nüfusun %48'i Müslüman, %34'ü Hıristiyan, %18'i ise Animist'tir. Resmi dili İngilizce olmakla birlikte, çok sayıda lehçesi bulunan üç ana dil konuşulmaktadır. Bu diller; Yoruba, Hausâ ve İbo'dur.¹

Tarihi kaynakların beyanına göre Nijer kelimesi Nijer nehrinden alınmıştır. Bu nehir ülkenin ortasından ve güneybatısını geçerek Atlas Okyanusu'na dökülmektedir. Diğer kaynaklar ise Nijerya kelimesinin Negro kelimesinden müştak olduğunu belirtmektedir. Bu kelime Latince'de siyah, küçük zenci manasına yahut "büyük ve suyu bol nehir" manasına gelmektedir. Araplar Nijerya'ya "Sudan" ve "Bilâdi't-Tekûr" ismini vermiş ve bununla genel olarak siyah derilileri kast etmişlerdir. Nijerya kelimesi genel olarak Negro ülkeleri veya Neyjer vadisinde olanları kapsamaktadır. Daha sonra ise Nijerya adını almıştır.²

Nijerya 01.10.1960 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Bundan sonra da senelerce kabileler arası savaşlarla uğraşmıştır. Bu zaman zarfında bazen demokrat bazen de diktatör hükümetler tarafından idare edilmiştir. 250'ye ulaşan kabileye sahip devletin en meşhur kabileleri; Yoruba, Hausa ve Ibo'dur. Fulâni, Berber ve Nupe de meşhur kabileler arasındadır. Hausa kabilesi, nüfusun %29'unu, Fulani %21'ini, Yoruba

¹ Aydoğan Köksal, "Nijerya", *DiA*, c.XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, s.108.

² el-İlory Adem Abdullah ve Şeyh Osman Dan Fûdî, *el-İslam fî Nijerya*, 3. Baskı Mısır: Mektebetu'n-Nehda, 1978. s.3.

%18'ini, Ibo %10'unu, İjaw %4'ünü, Kanuri ve İbibio % 3,5'ünü, Tifi ise %2,5'ünü oluşturur.³

1.2. Nijerya'nın Siyasi Durumu

1 Ekim 1963 tarihinde Nijerya Birleşik Krallıktan politik bağımsızlığını ilan ederek bir cumhuriyet olmuştur. Ülke şuan, toplam 36 vilayetten oluşur ve Federal hükümet ABD benzeri başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Federal Nijerya Cumhuriyeti yasama organı Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Ulusal Meclis'tir (National Assembly). Federal devletin yasama organının yanı sıra, her bir eyaletin Eyalet Meclisi (House of Assembly) adı altında bir yasama organı mevcuttur.⁴

Her eyaletin başında, halk tarafından doğrudan seçilen ve geniş yetkileri bulunan bir vali bulunmaktadır. Her eyaletin kendi hükümeti ve parlamentosu vardır. Ülkede tüm seçimler (Devlet başkanlığı, senato, temsilciler meclisi, eyalet valiliği, ve eyalet meclisi) 4 yılda bir 3-4 haftayı kapsayan bir dönemde yapılmaktadır.

Son Devlet Başkanlığı ve Ulusal Parlamento Seçimleri 28 ve 29 Mart 2015 tarihlerinde, Eyalet Valiliği ve Eyalet Parlamentosu Seçimleri ise 11 Nisan 2015 tarihinde yapılmıştır. Devlet Başkanlığı seçimlerini ana muhalefet partisi All Progressives Congress'in (APC) adayı, 1984-1985 yıllarında askeri yönetimin Devlet Başkanlığını yapmış ve 2011 seçimlerinde Devlet Başkan adayı olarak yer almış emekli General Muhammadu Buhari kazanmıştır. Katılım oranının yaklaşık %44 olduğu seçimlerde APC oyların %54' ünü, iktidardaki "Peoples Democratic Party" (PDP) ise oyların %45'ini almıştır. Böylece 1999'da demokrasiye geçen Nijerya'da PDP ilk defa seçim kaybetmiştir. Devlet Başkanı Buhari, görevi 29 Mayıs 2015 tarihinde devralmıştır.

Tarihçiler ve araştırmacılar İslam'ın öncelikle Nijerya'nın kuzey bölgesine 11. yüzyılda Kral Hume Jilmi'nin İslam davetçisi Muhammed b. Mün'im'in kılavuzluğu ile yayıldığına işaret ederler. İslam'ın Hausa topraklarından Konu'ya girmesinin ise, tarihi kaynaklara göre Kral Ali Yaji (ö. 1385) döneminde 14. yüzyılda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Kral Yaji bu bölgenin ilk Müslüman Kralı olmuş ve İslam onun

³ Adem *Muhammed*, "İ'dâdu'l-Muallimin fi'l-Merhaleti'l-ibtidayye bi Vilayeti Zamfara", Nijerya, (**Yüksek Lisans Tezi**, el-Hartûm Üniversitesi, Sudan: 2001), s.9.

⁴ 1999 Federal Nijerya Cumhuriyeti Anayasası, Bölüm 1, kısım 2, m.4.

döneminde yayılmıştır.⁵ Bu rivayetler İslam'a resmi olarak Kanem-Borno ve Hausa beldelerinde kucak açıldığını göstermekle beraber tarihi belgeler gösteriyor ki; İslam bu beldelere uzun bir süreçte, Kuzey Afrika'dan Büyük Sahra'yı geçip gelen Müslüman Arap tüccarlar kanalıyla yol bulmuştur. 13. yüzyıla gelindiğinde ise, İslam Fas'ta Muvahhidun ve Murabitun devletlerinin kurulmasından sonra bu iki devletin etkisi ile daha da yaygınlaşmıştır. Kuzey Nijerya'da İslam'ın yayılması o bölgede bulunanların sosyal ve kültürel hayatına tesir etmiş, putperest kültür ve adetler, yerini İslam kültür ve adetlerine bırakmıştır.

Bazı tarihçilere göre göçebe Fulani kabilesi, Gana imparatorluğunun ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde Batı Sudan ve Senegal'in yüksek yerlerinde yayılmaya başlamış ve Hausa topraklarında 13. yüzyılda görülmüştür. 20. yüzyılın başlarında Şeyh Osman b. Fûdî (ö. 1903) komutasında Fulani Cihad Hareketi'nin başarıya ulaşması ile bu kabile etkin güç haline gelmiştir. Nijerya, Fulani Cihad Hareketi'nin çalışmaları neticesinde Afrika'daki en büyük Müslüman devleti olmuştur.

Daha sonra İslam kuzey Nijerya'dan güney Nijerya'ya yayılmıştır. İslam'ın Yoruba topraklarında yayılması ise tüccarlar yoluyla gerçekleşmiştir. Tüccarlar, duruma göre davette bulunmuşlar, asıl işleri İslam'a davet olmadığı için bu bölgelerde İslam zayıf kalmıştır. Yoruba'lar İslam'ı "Oyo-ile" şehrinde Malili davetçiler ve tüccarlar yolu ile öğrenmişlerdir ki; Malililer'in Batı Afrika'da özellikle Yoruba bölgelerinde İslam'ın yaygınlaşmasında önemli etkileri vardır. Bu sebeple İslam mahallî literatürde "Esin Imale - Mali dini" diye isimlendirilmiştir.⁶ İslam 15. asırda Oyo-ile şehrinde Mali Kırallı el-Mensa Musa (ö.1469) döneminden beri bilinmektedir. Fakat işin başında İslam Yoruba beldelerinde zayıftır çünkü Yoruba emir ve Kralları Müslüman değillerdir. Osman b. Fûdî'nin çabaları ile Müslümanlar İlorin İslam devletini kurduktan sonra, İslam Yoruba şehirlerinde yaygın hale gelmiştir.

1.3. Nijerya'da Sosyal ve Kültürel Hayat

Nijerya toplumunun aslı; Hausa, Yoruba, Berberi ve Arap gibi farklı ırklardan oluşan çeşitli kabilelere dayanmaktadır. Her ırk kendine özgü geleneklere ve kültüre sahipken,

⁵ el-Mugîrîzî, **el-İlmam bi Ahbar bi Ardi'l-Habeşe min Mulûki'l-İslam**, Mısır: Mektebetü'l-Turâs li't-Tibâat, 2006. s.21-23.

⁶ el-İlory, Adem Abdullah, **Nasîmu's-Saba fi Ahbari'l-İslam ve Ulemâi Bilâdi Yoruba**, 2. Baskı, Mısır: Daru't-Tevfik en-Nemuzecetu li't-Tibaati, s.22.

gün geçtikçe tek bir yapı haline gelmiş ve kaynaşarak çeşitlenmiştir. Bu çeşitliliğe rağmen Nijeryalılar İslam'ı kabul etmelerinin ardından, kazandıkları adetlere daha çok sahip çıkmış ve bu adetleri sürdürmeye çabalamışlardır. İslam Devleti'nin zayıflaması ve sömürgeci güçlerin bölgeye gelerek İslam kültürü ve Müslüman Nijerya halkının gelenek-göreneklerini ortadan kaldırmaya çalışmasının ardından, toplumda iki akım kendisini göstermiştir: İslam kimliğini, gelenek ve göreneklerini korumaya çalışan akım ve bu kültüre karşı mücadele ederek onu yok etmeye çalışan akım. Zira Nijerya toplumunun tamamı Müslüman olmayıp, içerisinde Hristiyan ve putperestler de bulunmaktadır.⁷

Nijerya halkı sömürgeci etkilenmiş olmasına rağmen Müslümanlardan tevarüs ettikleri gelenek ve göreneklere bağlılığını sürdürmekte ve bunun göstergesi olan milli kıyafetler giymektedirler. Ayrıca evlilik, bayram ve ölüm gibi durumlarda İslam'ın etkisi ile uyguladıkları ananeleri sürdürmektedirler. Çok eşlilik kadının desteği ile sürdürülen ve aile yardımlaşması için normal olarak kabul edilen adetlerdendir. Bayram namazları, Cuma namazları ve kutlu doğum etkinlikleri de önemsenen geleneklerdendir. Cuma günü resmi tatil olmamasına rağmen namaza gitmek için büyük bir çaba sarf edilmektedir. Kadirilik, senusiyye ve ticaniyye; tabi olunan sufi ekollerdendir. Yaşanan ekonomik sorunlar ve fakirliğe karşı kardeşlik, sosyal yardımlaşma ve aile bağları geleneğin etkisi ile sürmekte ve toplumu ferahlatmaktadır.⁸

Sömürge Nijerya'da son bulmasına rağmen İslam kimliğini tehdit eden bazı çalışmalar sebebiyle etkisini şu yollarla sürdürmektedir:

- 1) İnsanların fakirliğinden ve ihtiyaç sahibi olmalarından yararlanarak Hristiyanlık propagandası yapan örgütler; öğrencilere Avrupa'da okuma imkanı sağlayarak onların Hristiyan kültürü ile hemhal olup, geri döndüklerinde devlette sahip oldukları makamlar ile kültürlerini yaymakta ve İslam kimliğine zarar vermektedirler. Hatta doğu Nijeryada inşa edilen özel kiliseler bu örgütlerin yardımı ile camilerin sayısını geçmiştir.
- 2) Sapkın dini cemaatler de İslam kimliğine zarar vermektedir. Ğulam Ahmed'in beklenen mehdi olduğunu düşünen Ahmediler bunlardandır. İngiliz sömürgesine

⁷ el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fî Nijerya*, s.21.

⁸ Babekir Hasan Kadermari, **Devletü Nijeryâ**, Hartum Afrika İslam Merkezi, 1986, s. 11-16.

destek veren bu grubunun başkentte merkezi bulunmakta ve pek çok özel okulu bulunmaktadır.

- 3) Başlangıçta ekonomik yardımlarla ülkeye sızıp çeşitli anlaşmalarla ülke ekonomisinde etki sahibi olan ve pek çok gazeteciyi İsrail siyasetini yaymak için kullanan İsrail lobisi, İngiliz sömürgesinin kalıntılarının ve eğitim sisteminde görev yapan eğitimcilerin desteği ile ülke kültürüne zarar vermektedir.⁹

Nijerya kültüründe ve sosyal hayatında etkili olan iki ana akımdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki; İslam kültürünü korumaya ve yaymaya çalışan diğeri ise İslam'ı Boko Haram gibi terör örgütleri ile ilişkilendirerek karalamaya çalışan akımdır.

⁹ Kademari, *Devletu Nijeryâ*, s. 11-16.

2. NİJERYA'DA ARAPÇA EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

2.1. Arapça'nın Nijerya'da Kısa Tarihi

Arapça Kur'an'ın dili; vahyin kendisi ile indiği dildir. Doğu ve batıdaki Müslümanların yakınlık bağıdır. O, gelişmeye açık sıra dışı yetenekleri ile İslam ve Arap mirasının güvenle korunacağı bir kaptır... Hanri Pastid Arapça hakkında şöyle söylemektedir: “Muhakkak ki; Arapça, ruhaniyete en uygun dildir...”¹⁰

Nijerya'ya Arapça'nın girişi İslam'dan öncesine kadar gitmektedir. Bu da; kuzey Afrika Araplarının güneye Mali ve Nijerya topraklarına yapmakta oldukları ticari yolculuklar sayesinde olmuştur.¹¹ Bu süreçte mahalli dillerden Hausa ve Yoruba dilleri Arapça'dan etkilenmiş; “harir”, “za'feran”, “sabun”, “serc”, “basal”, “sevb”, “el-ğışş”, “el-eman” vb. kelimeleri ve “ışrun”, “selasun”, “erbaun”, “hamsun” gibi sayıları öğrenmişlerdir.”

Miladi 11. ve 14. asırlar arasında Nijerya topraklarında İslam'ın yayılması ile Arapça'nın öğrenilmesi dini zaruretleri eda edebilmek için dini bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bunun ardından Nijeryalı Müslüman alimler, Müslümanların ibadetlerini ve diğer dini görevlerini usulüne uygun bir şekilde yerine getirebilmeleri için dini ilimlerin ve Arapça'nın temel kurallarının öğrenilebileceği ilim halkaları kurmaya başlamışlardır. Bu halkalarda, Kur'an'ı Kerim, usulu'd-din ve İmam Malik'in fikhı ve Arapça öğretilmiştir.

İslam'ın Nijerya'ya girdiği ilk devirlerde, Arapça gün isimleri yaygın olarak kullanılarak mahalli dilde kullanılan gün isimleri unutulmuştur.¹² Yine İslam'ın Nijerya'ya girmesi ile birlikte bu topraklarda kullanılmaya başlayan birtakım lafızlar halk dilinin bölünmez parçası olarak bugüne kadar gelmiştir. “Hac”, “en-nebi”, “el-haram”, “el-adetu”, “el-vudu”, “ez-zekat” ve “niyet” bu lafızlar arasındadır.

Bu durum, 14. ve takip eden asırlarda Kano ve Katsina gibi önemli ticari merkezlerinde enstitülerin inşa edilmesi ile Arapça'nın iyice gelişip yaygınlaşmasına kadar devam etmiştir. Bu ticaret merkezlerine Nijerya dışından başta Wangarawalardan olmak üzere

¹⁰ Hanri Pastid, Pariste doğu dilleri okulunda Mağrib medeniyeti uzmanıdır. Bu sözleri Fransız Lomond gazetesinde 06.08.1966 tarihli sayısında söylemiştir.

¹¹ Galandisi, *Hareketu'l-Lugati'l-Arabiyye ve Adabuha fi Nijerya*, 2. Baskı, Riyad: Şirketu Obekan, 1993, s.40.

¹² Galandisi, *Hareketu'l-Lugati'l-Arabiyye ve Adabuha fi Nijerya*, s.40.

birçok alim, ziyaretçi ve elçi gelmiş; hem ticaretle meşgul olmuşlar hem de ilim öğreterek irşat çalışmalarında bulunmuşlardır. Muhammed Mustafa Efendi Kuzey (ö. 1904), Şeyh Muhammed b. Abdülkerim et-Terablusî el-Muradî (ö.1926) gibi bir takım alimler Nijerya'ya gelmiş, ilmin ve dinin yayılması için burada yerleşmişlerdir.

19. yüzyıla gelindiğinde; Şeyh Osman b. el-Fûdî ve kardeşi Abdullah, Şeyh Emin el-Kânimî, öğrencileri ve oğulları Arapça öğretimine titizlikle ehemmiyet verip, siyaseti İslami esaslara göre tanzim ederek; kültürel, idari ve hukuki çalışmalarda sadece Arapça'yı kullanmışlardır.¹³ Sosyal hayatta Arapça'yı kullanmışlar, resmi ve bürokratik işlemlerini Arapça üzerinden tanzim etmişler ve kitaplarını Arapça telif etmişlerdir. Bu telif edilen kitap ve nizamnameler, Nijerya İslami Arapça edebiyatının kaynakları olarak zamanımıza kadar gelmiştir. Ayrıca bu eserler; hukuk, kültür, eğitim, siyaset vb. alanlarda Arap-İslam kültürünün kadimliğini göstermektedir.

İngiliz sömürsü Nijerya'ya girip tamamen Nijerya'yı kuşattığında, İngilizce, Arapça'nın yerini almış, Arapça sadece sıbyan mektepleri ile dehliz adı verilen belli başlı alim ve şeyhlerin evlerinde oluşturdukları geleneksel meclislerde öğrenilir olmuştur. Buralarda ve mescitlerde Kur'an ve temel dini bilgiler öğretilir, halka yönelik vaaz ve irşatta bulunulur, zikir meclisleri, oluşturulur ve dini gün ve geceler kutlanırdı.

Nijerya'nın güney batısında dinle devleti birbirinden ayırmaya çalışan ve bazı dini medreseleri dini içeriğinden arındırmaya çalışan sömürü hükümetinin yaptıklarına karşı İslami cemaatler ortaya çıkmıştır. Bunların ilki "Ensaru'd-din Cemaati"dir. Daha sonra "Zümretu'l-İslamiyye", "Cem'iyetu Nevvari'd-din", "Cem'iyetu Ensari'l-İslam" gibi cemaatler; köyleri ve şehirleri İslami medreseler ile doldurmuşlar; bu medreselerde öğrencilerine hem İngilizce hem Arapça öğretmişlerdir. İngilizce öğretilmelerinin sebebi; sömürge hükümetleri döneminde İngilizcenin resmi dil olmasının sonucunda toplumda iyice yaygınlaşması ve artık vazgeçilmez bir dil olmasıdır. Arapça ise bu toprakların kendi öz kültürünün dilidir. Bu okullarda öğrencilere; temel dini bilgiler, İslami ilimler ve İslam kültürü verilmiştir.¹⁴

İslam dinine hizmet etmek ve Arapça'nın yayılmasını sağlamak için bazı alimler ve cemaatler Nijerya'nın bir çok yerinde Arapça eğitim veren medreseler kurmuşlardır. Bu

¹³ el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fi Nijerya*, s.65.

¹⁴ el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fi Nijerya*, s.75.

medreselerden biri de Emir Abdullah Bayeru'nun 1937'de Kano'da tesis etmiş olduğu Medresetu'ş-Şeriatî'l-İslamî'sidir. Şeyh Adem Abdullah el-Lorî'nin Lagos şehrinin Agege kasabasında 1952'de kurduğu Merkezi Ta'limu'l-Arabî ve'l-İslami, Şeyh el-İmam Ebubekir Salahuddin Agbargidoma'nın İlorin'de 1953'te kurduğu Ma'hed Zümretu's-Salihini, şeyh Hızır Selahuddin Aba Awkagi'nin 1955 yılında Onda şehrinin Awka kasabasında kurduğu Ma'hed Ta'limu'l-Arabî'si, Şeyh Mürteza Abdüsselam'ın 1957 de İbadan şehrinde kurduğu Ma'hed el-Arabî en-Nijeri'si, Şeyh Muhammed Kemâluddin el-Edebî'nin İlorin'de kurduğu Ma'hed İlorin ed-Dînî el-Ezherî'si vd. saymak mümkündür.¹⁵

Bunlara ilave olarak yerel ve resmi yükseköğretim yapan enstitülerde Arapça araştırma ve eğitim kısımları bulunmaktadır. Bunların başında 1961'de Ibadan Üniversitesi'nde Arapça ve İslami İlimler bölümü açılmıştır. 1962'de Zaria şehrinde açılan Ahmadu Bello Üniversitesi'nde Arap Dili bölümü, 1975'te İlorin Üniversitesi, 1975'de Kano şehrinin Bayero Üniversitesi, 1975'de Sokoto'da kurulan Osman Dan Fûdî Üniversitesi, 1984 yılında Abeokuta'da açılan Züleyha İslami ve Arapça Araştırmalar Fakültesi, 1990'da Lagos'ta kurulan Lagos Üniversitesi, 1992'de İlorin'de kurulan Arapça Araştırmaları ve Şeriatı Üniversitesi, 1993'de İbadan'da açılan Muftahu Olanihun Fakültesi, 1997'de Ekiti'de kurulan Ado Üniversitesi, 2005'de İlorin'de kurulan Hikmet Üniversitesi vd.¹⁶

Bu ve diğer ilmi müesseselerin Arapça'nın Nijerya topraklarında yayılmasında önemli yeri vardır. Bu müesseselerden çıkan öğrenciler Arapça edebi hareketleri ile Arapça öğrenim faaliyetlerini başlatmışlardır.¹⁷

2.2.Nijerya'da Arapça Öğretiminin Bugünkü Durumu

Nijerya'nın tarihinde Arapça, yazışma dili ve resmi dildir. Ortaçağ döneminde Afrika'nın doğu ve batısına hakim olan Afrika İslam devletleri, Arapçanın halk arasında yerleşmesine ve İslam medeniyet ve düşüncesinin aktarılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Nijerya'nın da aralarında bulunduğu bu ülkelerde Arapça, din ve ticaret diliydi. Bu nedenle Arap Dili, Nijerya'nın yerel dillerinde, özellikle de Hausa ve

¹⁵ el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fi Nijerya*, s.75.

¹⁶ el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fi Nijerya*, s.76.

¹⁷ el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fi Nijerya*, s.76.

Fulanica dilleri üzerinde, güçlü bir etki bırakmıştır. Nitekim Arapça, bu dönemden itibaren “Hausa” ve “Fulanica” dillerinin ve diğer başka dillerin yazımında kullanıla gelmiştir.¹⁸

Arapçanın resmi dil olarak kullanılmasında yerli halk önemli bir rol oynamıştır. Şeyh Osman b. Fûdî ve kardeşi Şeyh Abdullah Fûdî, Fulani kabilelerine kutbeler vermiş, ayrıca bu kabilelere Arapça öğrenmelerini tavsiye etmişlerdir. Avrupalı sömürgeciler Nijerya’ya geldiklerinde, İngilizce’yi Nijerya’nın resmi dili haline getirmek için çaba sarf etmişlerdir.¹⁹

Nijerya’daki Arap Dili hareketinin tarihsel olarak uzun bir kökeni bulunmaktadır. Nijerya’daki Arap Dili hareketinin, başlangıçtan bu güne dek geçirdiği tarihsel aşamaları şu şekilde ifade edebiliriz:

- 1- Başlangıç dönemi (1000-1300)
- 2- Yabancı davetçiler dönemi (1300-1804)
- 3- Fûdî dönemi (1804-1903)
- 4- İngiliz sömürge dönemi (1903-1960)
- 5- Bağımsızlık dönemi (1960-1999)
- 6- Refah dönemi (2000-Halen)

Söz konusu dönemler içerisinde sonuncusu, içerisinde yaşadığımız dönem olması hasebiyle çok önemlidir.

Nijerya’da Arapça öğretimi, geleneksel ilim adamları ve üniversitelerdeki akademisyenlerin, yine özel kursların sayıca çok olması nedeniyle büyük bir canlılığa sahip olmuştur. Bu sayede Arap Dili büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişimin göstergelerinden bazıları şunlardır:

¹⁸ Galandisi, *Hareketu'l-Luğati'l-Arabiyye ve Âdâbuhâ fi Nijeryâ*, s. 45.

¹⁹ Adem Abdullah el-İlory, *es-Saraha beyne'l Arabiyye ve'l İncilziyye*, 1. Baskı, Mısır: Daru't Tefîk en-Numûzece li't- Tibâe, 1990, s. 16.

Nijerya halkının çoğu, Müslüman halk, İslam dini ve Arap diliyle, bu dilin gerek bağımsız bir bölüm olarak gerekse de İslami ilimler kapsamında öğretilmek suretiyle üniversitelerde bulunmasından gurur duymaktadır.

Nijerya'nın gerek geçmiş gerekse yeni nesilleri, Arap Dili'ne büyük önem vermiş, çocuklarını hem Arapça hem de diğer ilimler için yurtdışında eğitim almaya göndermiştir.

Nijerya'daki bazı vilayetlerde İslam şeriatının ilan edilmesi sayesinde İslami bilinç artmıştır. Buna bağlı olarak Nijerya'da otuzdan fazla kişi Arap Dili ve İslami İlimler alanında profesör, yaklaşık yetmiş kişi doktora mezunu, üç yüz kişi yüksek lisans mezunu, bundan çok daha fazla kişi de lisans mezunu olmuştur²⁰.

Bu bağlamda son dönemde Nijerya'da Arap Dili'nin daha da ileri gitmesi için sosyal medyada gösterilen çabalara dikkat çekmekte yarar vardır. Nitekim özellikle Avrupa ülkelerinde uzmanlık alanları fark etmeksizin Arap Dili alanında öğrenim gören öğrenciler, Facebook sayfalarında Arapça paylaşımlar yapmakta yahut Arapça paylaşımlar yaptıkları bir sayfa bulundurmaktadır. Bu ise Nijerya'da Arapçanın geleceğinin parlak olduğuna işaret etmektedir.

2.3. Nijerya'da Arapça Öğretiminin Gelişimi

Nijerya'daki Arapça dil uyanışının birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlileri, Kur'an mektepleri, ilmi kurslar, modern Arapça okulları ve Arap ülkelerine gönderilen ilim grupları, ilmi ve edebi kongre ve sempozyumlar, ilim ve edebiyat dernekleri ve Arapça yayınevleridir.

a) Kur'an Mektepleri

Kur'an okulları (mektepler), Arapça konuşulmayan İslam ülkelerindeki ilköğretim sistemi olarak kabul edilmektedir. Bu yapılar, Müslümanların dinleriyle ilgili meseleleri öğrenme konusundaki arzuları sayesinde ortaya çıkmıştır.²¹ Mektepler en çok yayılma ve etkiye sahip olan yapı olmuştur çünkü her Müslüman babanın, oğlunun Kur'an-ı

²⁰ İbrahim Salih Musa, **el-Mürşid fi't Târîh El-İslâmî**, Kano – Nijerya: Matâbiu Şirketi'l -Hikme li't-Tibâa ve Neşri'l-Arabiyye, 2007, s. 125.

²¹ Abdulgani Abdusselam, "Dirasât Tahlîliyye li'l-İntâcât'l-Luğaviyye li-Ulemâ-i Bilâd-i Yoruba", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İlorin Üniversitesi, 1998), s. 18.

Kerim'i ve namaz kılmayı öğrenmesini sağlaması bir sorumluluk halini almıştır. Bu nedenle söz konusu mektepler ülkenin tüm şehir, köy ve mahallesine yayılmıştır.²² Iraklı araştırmacı Selim Hekîm bu olguya şöyle tanıklık etmektedir: “Bu okullar, İslam'ın bu ülkeye girişiyle birlikte vücuda gelmiştir. Camilerde, çamurdan kulübelerde, yol kenarlarında sınıfları bulunmaktadır. Çoğunlukla bu sınıfların modern okullardaki sınıflara benzemediğini görebilirsiniz...”²³

b) İlmî Kurslar

Nijerya'da ilmi kursların kuruluşu 15. yüzyıl ya da daha öncesine uzanmaktadır.²⁴ Söz konusu kurslar, bir hocanın kendi evindeki oturma odası şeklindedir. Ev sahibinin imkanları doğrultusunda büyük ya da küçük, hasır ya da yün halı döşenmiş olabilir. Eğer hoca şehrin başkadısı ya da veziri²⁵ ise yalnızca hocanın meclisinde bir döşek bulunabilir. Hoca, talebelerine yaklaşık yirmi sene boyunca ilim öğretir. Bu süre, hocanın mahareti ve ilimdeki seviyesine göre artıp azalabilir. Ardından öğrenci kendi yurduna dönerek, kendisine hocasının tarzında bir kurs açar.²⁶

Gelenekçi alimler halen kurslarının kapılarını kendilerinden ders almak isteyenlere açmaktadırlar. Öğretim şekilleri değişmemiş, aynı şekilde devam etmektedir. Bu ise Arapça kitapları okuyup kendi yerel dillerine tercüme etmek yöntemiyle gerçekleşmektedir.

Geleneksel yöntemi benimseyen bazı kişilerde; İngilizce, yabancı edebiyat ve felsefe gibi modern konuların devlete ait veya özel kurslara dahil edilmesinin, söz konusu kurslardaki Arap dili ve dini ilimlerin düzeyini düşürdüğünü şeklindeki düşünceye de rastlamak mümkündür.²⁷

c) Modern Arapça Okulları

²² Abdulhafiz Ahmet, “Devru'l-Ulemâ ve'd-Da'vetu'l-İslamiyye fi Nijerya”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine İslam Üniversitesi, 1982), s.134.

²³ Selim Hekim, *Talimu'l-Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya*, Irak: Kültür ve İrşat Bakanlığı Yayınları, 1966, s. 12.

²⁴ Ali Ebubekir, *es-Sekâfetü'l-Arabiyye fi Nijerya min 1750-1960*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetu Abdulhafiz el-Bassat, 1972, s. 154.

²⁵ Burada vezirden kasıt ilmi ve dini bir mevkidir. Sokoto'da müminlerin emirine (Osmanlı hilafetine) yakınlığı bulunan bir kişi bu makamı haiz olur. Bu makama yalnızca büyük bir alim, muttaki ve salih olan kişiler gelebilir. Bu kişi belirli bir eve sahip olurdu, zira tayin edildikten sonra sultanın sağ kolu addedilirdi.

²⁶ Ebubekir, *es-Sekâfetü'l-Arabiyye fi Nijerya*, s. 155.

²⁷ Ebubekir, *es-Sekâfetü'l-Arabiyye fi Nijerya*, s. 156.

Nijerya, yirminci yüzyılda Arap diline düşkün değerli ilim adamlarının çabaları sayesinde modern Arapça okullarıyla tanışmıştır.²⁸ Onlar, Arapça'yı en uzak noktalara kadar yaymak amacıyla, köylerde ve şehirlerde Arapça okulları inşa etmeye başlamışlardır.²⁹

1930 yılına gelindiğinde ise, Sokoto ve Kano'daki şeriat mahkemelerine modern okul sistemine dayalı olarak yetiştirilmiş kadı ve katipler çıkaran modern Arapça okulları inşa edilmiştir. Buradaki öğrenciler Arap dilinin yanı sıra, Maliki mezhebini esas alan İslam hukuku eğitimi görmekteydi.³⁰ Daha sonra 1934 yılında Kano'da yeni bir okul açılmış ve "Arap Dili Okulu" adını almıştır. Bu okul Afrika tarihinde türünün ilk örneğidir.³¹ Kuzey Nijerya'daki yöneticiler, İslam hukuku kadılarının yetişmesi için bu okulun kurulmasını sağlamışlardır.³² Okul, Nijerya'da Arapça dini kültürün yayılması konusunda önemli bir rol oynamış ve böylece Nijerya'nın her köşesinden ve komşu Afrika ülkelerinden talebelerin akın ettiği bir merkez haline gelmiştir.³³

Getirdikleri birçok yenilik ile modern okullar, Arap dilinin ve dini ilimlerin ülke içerisindeki düzeyini oldukça yükseltmiştir. Bu okulların modern müfredatları, kitapları ve öğretim sistemleri bulunmaktaydı. Yine bu okullardan mezun olan öğretmenler, öğreticilik sertifikası almakta ve maaşları diğer alanlardaki eğitimcilerden farklı olmaktaydı. Söz konusu değişikliklerin, Nijerya'daki modern Arapça öğretim tarihi içerisinde önemli bir yeri bulunmaktaydı.³⁴

Arapça okullarının artmasıyla, Arapça konuşanların sayısı da artmıştır. Bu kişiler Arapça yazmış, okumuş ve eserler vermişlerdir. Böylece federal yönetim ve özellikle de yerel yönetimler, Arapça'yı tüm eğitim düzeylerinde okutulan derslerin arasına dahil etmek durumda kalmıştır. Şu an Arapça kursları, Batı Afrika'nın her bölgesine yayılmış durumdadır. Bu gelişme, Arap ülkelerine giderek eğitimlerini orada tamamlayanlar veya Nijerya dışına çıkmayarak, Nijeryalı gelenekçi alimlerden ders almış olan kişilerin sayesinde gerçekleşmiştir.

²⁸ el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fi Nijerya*, s.36.

²⁹ Adem Abdullah el-İlory, **Nizamu't-Talimi'l-Arabi ve Tarihuhu fi'l-Âlemi'l-İslami**, 3. Baskı, Beyrut: Darü'l-Arabiyye li't-Taba'a ve'n- Neşr ve't-Tevzi', 1991, s. 5.

³⁰ Galandisi, *Hareketu'l-Luğati'l-Arabiyye ve Âdabuha fi Nijerya*, s. 83-84.

³¹ Galandisi, *Hareketu'l-Luğati'l-Arabiyye ve Âdabuha fi Nijerya*, s. 84.

³² el-İlory ve Fûdî, *el-İslam fi Nijerya*, s. 152.

³³ Galandisi, *Hareketu'l-Luğati'l-Arabiyye ve Âdabuha fi Nijerya*, s. 84.

³⁴ Galandisi, *Hareketu'l-Luğati'l-Arabiyye ve Âdabuha fi Nijerya*, s. 84.

d) Arap Ülkelerine Gönderilen İlim Grupları

Arap ülkelerine Arapça ve İslami ilimler öğrenmeleri için ilim grupları gönderme fikri, Nijerya Hükümeti Yürütme Konseyi'nin 26 Mayıs 1952 tarihli on altıncı toplantısında ortaya çıkmıştır. Bu hareket, Arap Dili ve Edebiyatı'nın Nijerya topraklarında yükselişinin arkasındaki başlıca sebeptir. Bahsi geçen gruplar, Arap ülkelerinde geçirdikleri süre zarfında birçok konuda bilgi edinmişler ve ülkelere döndükten sonra çağın ilmi sorunlarıyla yüzleşebilmişlerdir. Mesela Dr. Ali Ebu Bekir, Prof. Ahmet Sait Galandisi, Şeyh Abdullatif Adekilekun, Dr. Abdulhamit Eminullah Oloun Oyin ve Dr. Meşhud Mahmut Jimba Mısır'a; kuzey bölgesi başkadısı Şeyh Ebu Bekir bin Mahmut Gumi Sudan'a; Prof. Abdülbaki Şuayb Agaka, Dr. Hamza İşhola Abdurrahim ve Kwara ili şeriat temyiz mahkemesi başkadısı İdris Harun Libya'ya; Prof. Ahmet Şeyh Abdusselam, Dr. Kasım Badmos ve Dr. Hızır Abdülbaki İwo ise Suudi Arabista'a gitmişlerdir. Onlar, gittikleri ülkelerde önemli faaliyetlerde bulunmalarının yanısıra Nijerya'da Arap Dili ve Edebiyatı'nın gelişmesi için de çaba sarf etmişlerdir.

e) İlim ve Edebiyat Dernekleri

Dernekler, akrabalık ya da komşuluk bağıyla ilişkisiz olarak, ortak dini, fikri, siyasi ya da endüstriyel ortak bir gayenin etrafında birleşen insan örgütlenmeleridir.³⁵ Nijerya'daki derneklerin temeli, öncelikle dostluk ve dindarlık; ardından siyaset ve ticarettir. Eğitimciler, öncelikli olarak dostluk üzerine kurulu dernekler teşkil etmeye gayret etmişlerdir. Bu derneklerin üyeleri, beceri ve onur konusunda birbirine benzeyen ve hayır projelerini gerçekleştirmede birbiriyle dayanışma içerisinde hareket eden bireylerden oluşmaktadır.³⁶

Nijeryalı edebiyatçıları dernekleşmeye iten en önemli sebep, Arap dili ve dini ilimlere olan ilgileridir. Bu alan, Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan iktidar partisi yahut devletin laik olduğunu ifade eden anayasa metninin egemenliği altındaki meclis çerçevesinde ele alınamaz. Nijerya Arap Dili ve İslami İlimler Öğretmenleri Birliği 1976 yılında, Nijeryalı öğretmenler tarafından kurulmuştur. Nijerya'da Arapça'ya en çok faydası dokunmuş dernektir. Derneğin kurulmasındaki asıl amaç, Arapça ve İslami

³⁵ Adem Abdullah el-İlory, *Tarihu'd-Da've ila'llâh beyne'l-Emsi ve'l-Yevm*, Kahire, Mektebetu Vehbe, 3. Baskı, 1998, s. 246.

³⁶ Adem Abdullah el-İlory, *Mûcizu Tarih-i Nijerya*, Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, 1965, s. 105.

ilimler eğitimi alanındaki boşluğu doldurmaktır. Derneğin hedefleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Nijerya'daki tüm okullarda Arapça öğretmenlerinin birliğini sağlamak.
- Arap dili eğitimini geliştirerek, eğitimin tüm aşamalarına yayılmasını teşvik etmek.
- Arapça eğitimi alanında düzenli olarak yayın yapacak bir dergi kurmak.³⁷
- Arapça eğitimi alanında ilmi araştırmalar yapmak, bunları teşvik etmek ve desteklemek.
- Nijerya'da Arapça eğitiminin gelişimini engelleyen bütün sorunları tespit ederek, bu sorunlara çözüm bulma konusunda ciddi girişimlerde bulunmak.

f) İlmi ve Edebi Kongre ve Sempozyumlar

İlmi kuruluşların düzenlediği Arap diliyle ilgili sempozyum ve kongrelerin, Arap dili ve edebiyatının Nijerya'da yayılması hususunda olumlu etkileri olmuştur. Bunlara, Nijerya Arap Dili ve İslami İlimler Öğretmenleri Derneği'nin çeşitli ilmi, kültürel ve edebi konularda düzenlediği yıllık konferanslar serisi örnek verilebilir. Yine 2005 yılında İlorin şehrinde Arap Dili ve İslami İlimler Fakültesi tarafından düzenlenen "Nijerya'da Arap Dilinin Geçmişi ve Bugünü" başlıklı uluslararası sempozyum, Sokoto Üniversitesi tarafından 2010 yılında düzenlenen "Batı Afrika'da Arapça El Yazmaları" konulu uluslararası sempozyum, 2010 yılında Kogi Anyigba Üniversitesi Arap Dili ve İslami İlimler Bölümü tarafından düzenlenen "Yirmi Birinci Yüzyılda Batı Afrika'da Arap Dili Eğitiminin Krşılaştığı Zorluklar" başlıklı sempozyum, İlorin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin 2012 yılında düzenlediği Şeyh Adem Abdullah el-İlory ve çalışmaları hakkındaki uluslararası konferanslar, İlorin Üniversitesi Arapça Şubesi'nin 2011 yılında düzenlediği "1. Arapça Öğretmenleri Buluşması" adlı çalışma atölyesi ve Arapça el yazmaları ile ilgili 2012 yılında İbadan Üniversitesi tarafından düzenlenen konferanslar bu alanda gerçekleştirilen faaliyetler arasındadır.

³⁷ Dernek bahsettiği alanda on ciltlik dergi yayını yapmıştır.

g) Arapça Yayınevleri

Eski Nijerya kültüründe, kitaplar elle çoğaltılmaktaydı. Bu nedenle o dönemde kitap zor bulunan bir şeydi ve ilmi kaynaklara ulaşmak son derece zordu. Arapça yazılmış bazı eserler, raflara kaldırılmış ve basılabilmeleri için vasıtalar bulunamamıştı. Bu kitapların bazıları ise el yazması olduğundan, zamanla okunamayacak hale gelmişti. Matbaanın yaygınlaşması ile kitaplar da toplumda yaygınlaşmıştır. Örneğin Ibadan Üniversitesi Matbaası, İlorin'deki Kayolere Matbaası, Agege İslam Kültürü Matbaası, Şebiotimo Ijebu-Ode Matbaası, İlorin'deki Tevfikullah Matbaası, Kano'daki Daru'l- Ümme Yayıncılık, İlorin'deki Alabi Jimba Matbaası, İlorin'deki el-Mudif Matbaası, İlorin'deki Kayodamolola Matbaası, Lagos'taki el-Hikme Dizayn ve Yayıncılık vb. matbaaların, çağımızda Arapça'yla ilgili yürütülen faaliyetlere yaptığı katkı hiç şüphesiz çok büyüktür.

2.4. Nijeryalıların Arapça Öğrenmedeki Hedefleri

Hedef sözlükte; “nişan alınan yer, nişangâh, yapılması tasarlanan iş, amaç, varılacak yer, ulaşılabilecek son nokta” şeklinde tanımlanmıştır.³⁸ Nahlavi ise hedefi şöyle tanımlamıştır: “İnsanın tasavvur ederek, gerçekleştirmek için kendisine yol çizdiği gayedir.”³⁹ Hedef kelimesinin ıstılahî anlamı ise; “bir öğretim programı ve öğretim konusunun başlangıç ve bitiş noktasıdır.”⁴⁰

Üzerinde çalışılan her konunun, kendine has hedefleri bulunur. Nijeryalıları Arapça öğrenmeye iten hedefler ise şunlardır:

a) Dini Amaç

Nijeryalı Müslümanları Arap dilini öğrenmeye iten temel hedeflerden biri İslam dinidir. Buna göre Arapça Kur'an-ı Kerim'in ve Peygamberimizin hadis-i şeriflerinin dilidir. Bu nedenle bu dili bilmek, İslam dinini anlamaya yardımcı olması bakımından zaruridir. Bu nedenle Müslümanlar Arapça'yı erken yaşlarda öğrenmektedir.⁴¹ İslam, Arapça'yı

³⁸ Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, “hedef”, 17. Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 2005, s.541.

³⁹ Abdurrahman en-Nahlavi, **Usulü't-Terbiyeti'l-İslamiyye ve Esâlibuhâ**, 1. Baskı, Şam: Darü'l Fikr, 1979, s. 96.

⁴⁰ Muhammed Salih Can, **el-Menahic beyne'l-Asâle ve't-Tağrîb**, 1. Baskı, Taif: Daru't Tarafeyn, H. 1416, s. 45.

⁴¹ Musa Abdusselam Mustafa Abekun, "Müşkilatu'l Luğa el-Arabiyye fi Nijerya", **el-Fasil el-Edebiyye Dergisi**, Riyad, Darü'l Faysal es-Sekâfe, c. 4, H. 1429, s. 36.

zorunlu kılmaktadır. Nitekim Arapça'nın İslam'la iç içe geçmiş bir tarihi vardır. Kur'an tilaveti Arapça yapılır, hacda ve namazda okunan zikir, dua ve sûreler Arapçadır. Arapça İslam'la, ruhun bedenle kaynaşması gibi kaynaşmıştır.⁴²

b) Afrika Kültürü

Arap dilinin öğrenilmesi, şüphesiz Nijerya'nın da içerisinde bulunduğu Batı Afrika kültür tarihine ait Arapça yazılmış temel kaynakları ve tarihi belgeleri anlamaya yardımcı olan bir unsurdur. Gayrimüslim tarihçilerin de ispat etmiş olduğu gibi, Afrika'nın tarihi Arap dilcilerinin Afrika'yla ilgili yazdıklarına başvurmadan tam ve doğru olarak yazılamaz.⁴³

c) Dış Ülkelerle Temas

Halihazırda, bağımsız her devlet siyasi, ekonomik, kültürel ve teknolojik nedenlerden ötürü diğer devletlerle ilişkiler kurmak zorundadır. Bu noktadan hareketle Nijerya da, Arap ülkeleri de dahil olmak üzere dünyanın her bölgesiyle siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmaktadır.⁴⁴

d) İş İmkanları

Arap dilinin öğrenilmesi, üç farklı alanda iş imkanı elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Bunlar; Federal, bölgesel ve yerel kurumlardır. Bunun yanısıra Arapça, Nijerya Devleti'nde hac işleri ve halka faydalı olacak hizmetler konusunda katkı sağlamaktadır.

2.5. Arapça Eğitiminin Önündeki Engeller

Nijerya'da Arap dili ve edebiyatı öğretimi konusunda selefin ortaya koymuş olduğu muazzam çabalar ve halefin yapmış olduğu büyük katkılar sayesinde gerçekleşen önemli gelişmelere rağmen, bu alandaki ilerlemelerin önünde hala bir takım engeller bulunmaktadır. Bunlar; "ailevi engeller", "idari engeller", "ekonomik engeller" ve "kültürel engeller" şeklinde sınıflandırılabilir.

⁴² el-İlory, *Tarihu'd Da've İllâlâh beyne'l Emsi ve'l-Yevmi*, s. 239.

⁴³ Murtaza A. Badmos, *Müstakbelu'l Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya*, 1. Baskı, Lagos: Mektebetü'l Menşurati'l-İslamiyye, 1996, s. 8.

⁴⁴ Abekun, "*Müşkilatu'l Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya*", *el-Fâsilu'l-Edebiyye Dergisi*, s. 36.

2.5.1. Ailevi Engeller

Modern birçok eğitim aracı olmasına rağmen, aile hala talim ve terbiyede merkezi bir rol oynamaktadır. Nitekim eğitimin uygulama boyutunda aileye duyulan ihtiyaç ebediyen devam edecektir. Bu nedenle; “ailenin yerine kurulan kurumlar başarısız olmuş ve büyük toplumsal zararlara yol açmıştır. Bu kurumlar çocuklara ders, yiyecek, araç-gereç verebiliyor olsa da, insani merhameti, psikolojik güven duygusunu, doğru değer, adet ve huyları ve sosyal bakımı sağlayamayacaktır.”⁴⁵

Eğitim alanında ailenin sahip olduğu bu büyük öneme binaen, çocukların eğitimi konusunda ortaya koyacağı her türlü kusur, çocukların Arapça öğrenimi ve İslami eğitimi yolunda engel teşkil edebilir. Söz konusu kusurları şöyle sıralayabiliriz:

- a) Bazı ailelerin din eğitimi konusuna yeterli ilgi göstermemesi.
- b) Ailenin rehberlik konusunda çok başlı olması.
- c) Bazı ebeveynlerin İslam ilkelerine aykırı ahlaki özelliklere sahip olması.
- d) Bazı ailelerin tesettür konusundaki yanlış algıları.
- e) Çocukların gelir elde etmede kullanılması.

a) **Bazı Ailelerin Din Eğitimi Konusunda Yeterli İlgiyi Göstermemesi**

Nijerya'daki İslami eğitim hususunda ailenin en fazla engel teşkil ettiği konulardan bir tanesi, İslami okullarda öğrenim gören çocukların desteklenmemesidir. Bazı aileler, çocuklarını gözlemleme ve cesaretlendirme konusunda ilgisiz davranmaktadır. Bu ilginin ortadan kalkması ya da zayıflaması eğitimi olumsuz etkilemektedir. Bir araştırmacı bu konuda şunları söylemektedir: “Aile meselesi, Arapça ve İslami ilimler eğitimi veren okullarımız açısından bir sorundur. Topluma baktığımızda, bazı ailelerin çocuklarının terbiyesi konusundaki görevlerini bilmediklerini görmekteyiz. Öyle ki; bu kişiler, İslami okullarda okuyan çocuklarının eğitimi için gerekli ihtiyaçlarını karşılamamakta ve onlara okul araç-gereçlerini sağlamamaktadırlar. Bu ise çocukların

⁴⁵ Ali bin Mürşit el-Mürşit, "Devru'l Medrese fi Terbiyeti'n-Neşei ve Binâi'l Müctema", **Mecelletü'd Dirâsât ve'l Buhûsi't-Terbeviyye**, Riyad'ın 2000 yılı Arap Kültür Başkenti olması münasebetiyle çıkarılan özel sayı, Mekke- Mükerrreme'deki Kız Çocukları Eğitimi Genel Müdürlüğü yayınıdır, H. Safer 1421, s. 17.

okullarından bir, iki hafta geride kalmalarına yol açabilmektedir...⁴⁶ Söz konusu geride kalış, öğrencinin tahsilini etkilemekte, çok sayıda öğrenci ebeveynlerinin kendilerine gereken ilgiyi göstermemesi nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakmaktadır.

b) Ailenin Rehberlik Konusunda Çok Başlı Olması

Ebeveynlerin çocukların eğitimi konusunda farklı tutumlara sahip olmasının, çocuğun şahsiyetinin oluşumu ve ilmi gelişimleri üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Babalar çoğunlukla çocuklarının eğitimleri konusunda ciddi davranıp, derslerini ve ahlakî gelişimlerini takip ederek, İslami edeplere riayet edip etmediklerini gözlemlerken; anneler, çoğu zaman bunun aksi bir tavır takınabilmektedir. Zira anneler, “çocuklarına müsamahakar davranarak hatalı davranışlarının üzerini örtebilmekte ve çocuklarına koruyucu bir şekilde davranmaktadırlar... Eşler arasındaki bu çok başlılık çocuğun şahsiyetini etkileyecek, zihinsel ve davranışsal olarak yanlış davranmasına; yine gelecekteki eğitim hayatında başarısız olmasına yol açacaktır. Ebeveynler, çocuklarının bu değişken tutumlar sonucu derslerini takip etmede isteksiz davranması karşısında son derece şaşkınmaktadır...”⁴⁷

c) Bazı Ebeveynlerin İslam İlkelerine Aykırı Ahlaki Özelliklere Sahip Olması:

Bazı ebeveynlerin ahlak ve davranışları, okullarda öğretilen İslami değer ve ilkelere aykırı ve ahlakî değerleri tahrip edici doğrultudadır. “Bu, tehlikeli bir eğitim sorunudur. İslam dünyasının problemlerinden birisi de budur.”⁴⁸ Kimi ebeveynler içki içmekte, içkiye bağımlı hale gelmekte ve onu evlerine sokmaktadır. Yine zina etmekte ve yalan söylemektedirler. Bazıları bununla da yetinmemekte; çocuklarını bu çirkin ahlaka teşvik etmekte ve onlara kendileri için içki satın aldirtmaktadır... Oladele bu hususta şöyle demektedir: “Kimi evlerde ebeveynler, çocuklarını İslami olarak doğru yönlendirmemektedir. Bilakis içki bağımlısı olmakta ve misafirlerine içkili sofralar

⁴⁶ İshak Süfyan, *"Meşakilu'l Medâris'İslamiyye fi Nijerya"*, Nijerya İslami Yardım Grubu Eğitim Konferansı, 1990, s. 3.

⁴⁷ Ahmet Hasan Kerzun, *Mezâya Nizami'l Usreti'l-Müslime*, 2. Baskı, Beyrut-Lübnan: Daru İbn Hazm, H. 1417/M. 1997, s. 158-160; Salih bin Salim el-Ömeri, *"Menhecu't Terbiye el-İslamiyye fi Tahkiki'l İtmi'nân e n-Nefsî"*, (Yüksek Lisans Tezi, Medine-i Münevvere İslami Üniversitesi, 2004-2005), s. 195.

⁴⁸ Halit Ahmet Eş-Şentut, *Devru'l Beyt fi Terbiyeti't Tıfl el-Müslim*, 4. Baskı, Cidde: Mektebetu'l-Matbûâti'l-Hadîse, 1990, s. 103.

hazırlamaktadırlar. Yine anneler yalan söyleyebilmekte, böylece çocuklarına farkında olmaksızın bu kötü ahlakı öğretmektedir.”⁴⁹

Bu meselelerin araştırmacıları etkilediği ve hayrete düşürerek içlerinde psikolojik olarak bir şüphe duygusu oluşturduğu açıktır. Zira çocukların - özellikle de küçük çocukların - babalarına olan güven duygusu, başka birine ya da bir şeye olan güven duygusu gibi değildir. Bu nedenle babaların çocukları üzerindeki etkisi, ister hayırlı ve salih insanlar olsunlar; isterse de dalalete düşmüş olsunlar en üst düzeydedir. Böylesi bir durumda okulda inşa edilenler yıkılacak ve eğitimin önünde bir engel husule gelmiş olacaktır.

d) Bazı Ailelerin Tesettür Konusundaki Yanlış Algıları:

Nijerya’da İslami eğitimin önündeki engellerden bir diğeri de, bazı ailelerin İslam’ı yanlış anlamalarıdır. Bu aileler genellikle kızlarının eğitim almalarını engellemekte, buna delil olarak da kızların evlerinden sorumlu olduklarını göstermektedirler. Söz konusu olgu, kimi İslami cemaatlerde var olup, bu gruplar kızları evlilikten önce ve sonra evlerinde tutmaktadırlar. Bunu da, İslam’ın toplumu ahlaksızlıktan koruyan öğretilerine bağlılıklarından dolayı ve tesettür ayetlerinin gereği olarak yaptıklarını söylemektedirler. “Bu kişiler kadının örtünmesinin, kendisini evinde Allah’a adanması anlamına geldiğine inanıyorlar. Böylece dini yükümlülüklerde kemal derecesine erişeceklerini düşünüyorlar. Sonuç olarak kadının eğitim de dahil olmak üzere, herhangi bir maddi faaliyette bulunmasını uygun bulmuyorlar. Bu nedenlerden ötürü Nijerya’daki kadınların çoğu evlerine kapanmış durumdadır ve İslami eğitimden uzaktır.”⁵⁰

Kız çocuklarının eğitim almasının önünde başka ailevi engeller de bulunmaktadır. Bunlar; şu şekilde özetlenebilir:

- Erken yaşta evlilik.
- Kadının lider ya da önder olamayacağı düşüncesi.
- Toplumda eğitilmiş kadınlara iş imkanı bulunmadığı inancı.

⁴⁹ Muhammed Oladele Bilal, "Müşkilatu'd Dirâsâti'l-İslamiyye ve Müstakbeluhâ", (Yüksek Lisans Tezi, İbadan Üniversitesi, 2001), s. 97; **eş-Şentut, Devru'l Beyt fi Terbiyeti't Tifli'l-Müslim**, 4. Baskı, Cidde: Mektebetu'l matbûât el-hadîse, 1990, s. 158.

⁵⁰ Abdülaziz Olabi, *Za'fu Müşareketi'n Nisa fi't-Ta'limi'l-İslami fi Bilad-i Yoruba*, (Eğitim alanında yükseköğretim diploması almak için gerekli olan tamamlama çalışması, İbadan Üniversitesi, 2005), s. 13.

- Kadınların mescitlerde imam olamayacağı düşüncesi.

e) **Çocukların Gelir Elde Etmede Kullanılması:**

Bazı ailelerin ekonomik durumundaki bozukluk, çocuklarını ders çalışma ve ödevlerini yapmaya zaman bırakmayacak şekilde çalıştırmaya itmektedir. Burada yanlış olan, ailelerin çocuklarını ticaret konusunda eğitmeleri ve para kazanma becerisini öğretmeleri değil; bunu eğitim seviyelerini ve çalışma tempolarını olumsuz etkileyecek şekilde yanlış zaman ve planlamayla yapmalarındır. Nitekim kimi aileler, güne gelirleri olmadan başlamakta; okul saatinden önce çocuklarına çeşitli yiyecekler sattırmaktadır. Aynı durum akşam vaktinde de devam etmektedir. Bu durumda olan bir öğrenciden derslerine odaklanması, başarılı olması ya da üstün performans göstermesi nasıl beklenebilir? Bu durum, bazı çocukların ticaretin ve para kazanmanın tadını alarak okulu bırakmalarına yol açabilmektedir. Nitekim Nijerya Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı bir araştırmaya göre, 1986 - 1992 yılları arasında okulu bırakan erkek ve kız çocuklarının oranı devlete bağlı ilkokullar seviyesinde %42.20 oranına ulaşmıştır. Çocukların çalıştırılması da, bu sonucu doğuran sebepler arasında sayılmıştır.⁵¹

2.5.2. İdari Engeller

Eğitimin başarılı olması ve hedeflerini gerçekleştirme noktasında idari mercilerin büyük rolü vardır. İdari birimler, ilgili kurumlarda eğitimin gerçekleştirilmesinden ve takibinden sorumludur. el-Hâzîmi, eğitim kurumlarında idareyi vücuttaki kalp ve damarlara benzetmiştir.⁵² İdarecilik, eğitimin sonuçları üzerinde büyük öneme sahip olsa da; idarecilik mefhumunun doğru anlaşılabilmesi ve eğitim kurumlarının başarısı ve hedeflerini gerçekleştirme noktasındaki rolünün kavranamaması, Güney Nijerya'da İslami eğitimin önünde engel teşkil eden sorunlardan birisidir. İdari engelleri; ilmî, metodolojik ve yönetsel açılardan ele alabiliriz:

⁵¹ Nijerya Milli Eğitim Bakanlığı internet sitesi: www.fme.govt.ng (26 Nisan 2016).

⁵² Halit Hamit el-Hâzîmi, *Usulu't-Terbiyeti'l-İslamiyye*, Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2001, s. 345.

a. İlmî Açıdan

Kurum idarecilerinin; kurumun hedefleri, araçları, sistem ve planlamaları hususlarında, ayrıca sahip oldukları yetkiler, sınırlar ve sorumlulukları konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.⁵³

Okul idarelerinin görevi, planlanan eğitim politikalarını uygulamak,⁵⁴ fikirleri, teorileri ve bakış açılarını pratikte tatbik etmek ve toplumdaki dönüşümleri ve kültürel akımları doğru yola yönlendirmektir.⁵⁵ Bu alandaki bilgi eksikliği, eğitimin hedeflerinin gerçekleşmesinin önünde bir engel teşkil edecektir. el-Hikme Üniversitesi Arap Dili Bölüm Başkanı Dr. Kasım Badmosi bazı idarecilerin ilmî eksiklikleri hususunda şöyle söylemektedir: “Bazı müdürler ve idareciler, okullarında eğitim gören öğrencileri eğitime konusunda kendilerini yetkin hale getirecek ilimden yoksundurlar. Ayrıca bu kişiler, okullarını idare etme konusunda ihtiyaç duydukları idari ve eğitimsel bilgilere de sahip değildir.”⁵⁶ Güney Nijerya’daki İslami eğitim kurumlarını idare eden birçok kişide söz konusu niteliklerin bulunmaması, İslami eğitim sistemi ve idaresinde bir nevi kaosa ve başıboşluğa yol açmıştır.

b. Metodolojik Açıdan

Metodoloji açısından, “Okulların kötü idare edilmesi eğitimin önünde bir engel teşkil etmektedir. Okullardaki çeşitli öğrenim düzeyleri için uygun eğitim müfredatlarının vaz edilip, geliştirilmesi ve yine alanında yetkin eğitimcilerin tayini konusunda yaşanan eksiklikler, ayrıca eğitim sürecinin müdür ve yardımcıları tarafından eğitimcilerin sorumlu oldukları ders içeriklerinin uygulanışını gözlemlemek suretiyle takip edilmemesi, kötü idareciliğin örneklerindedir. Öğrencinin içerisinde yaşadığı toplumun sosyal, ekonomik ve İslami meseleleriyle uygunluk arz eden eğitim planlarının hazırlanmaması da bu engellerden bir diğeridir.”⁵⁷ Gerekli plan ve programların

⁵³ el-Hazimi, *Usulu't-Terbiyeti'l-İslamiyye*, s. 345.

⁵⁴ İbrahim İsmet Matlu ve Emine Ahmet Hasan, *el-Usulu'l-İdariyye li't-Terbiye*, Cidde: Dâru'ş-Şuruk Yayınları, 1988, s. 15.

⁵⁵ Muhammed b. Ahmet b. Abdülaziz b. el-Fevzan, *Müşkilat Terbeviyye Tuvacihu'n Nâşie ve't Ta'lim ve'l Müctema'*, Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2003, s. 96.

⁵⁶ Kasım Badmos, "Müşkilatu'l Medârisi'l-Arabiyye fi Bilâd-i Yoruba: Esbâb ve Hulûl", Arapça Haftası münasebetiyle sunulan araştırma, İlorin Üniversitesi, 2006, s. 2; Hamza Abdurrahim, "et-Ta'limü'l-Arabi fi Nijerya: Müşkilât ve İktirâhât", Nijerya Suudi Arabistan Üniversitesi yıllık kongresinde sunulan araştırma, 1994, s. 4.

⁵⁷ Kasım Badmos, "Müşkilatu'l Medârisi'l-Arabiyye fi Bilâd-i Yoruba: Esbâb ve Hulûl", s. 3.

hazırlanmaması, ders içeriklerinde sürekli değişikliklere yol açmaktadır. Böylece yeni bir öğretmen gelip, önceki öğretmenin aksine bir program benimsemekte, sonuç olarak öğrencilerin vakitleri zayı olmakta ve öğrenciler okullarından istifade edememektedir.⁵⁸

c. Yönetimsel Açıdan

Yönetim birimi, idarenin önemli kollarından birisi, görev alanlarından biridir. Bundan ötürü eğitim kurumlarının yöneticileri, yüksek bir ahlaka, insanlarla iletişim ve onları etkileme becerisine ve ilmi yeterliliğe sahip olmak zorundadır. Bu durum özellikle İslami eğitim kurumları için geçerlidir. Kwara Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden birisi, Nijerya'daki üniversite ve yükseköğretim kurumlarındaki İslami ilimler ve Arap dili uzmanlarında tespit ettiği bazı eksiklikleri şöyle ifade etmektedir: "Din eğitiminin yüksek bir ilmi birikim düzeyini gerektirdiği ve yine dinin hedeflerini gerçekleştirebilmesi için yüksek bir ahlaki seviyeye ihtiyaç duyduğu bilinen bir gerçektir. Fakat ülkemizdeki kimi eğitimcilerin ahlakı, bu anlamda iç açıcı değildir. Bu nedenle Nijerya'da eğitimciler için sorun teşkil etmekte ve bu sorun kendisini özellikle yükseköğretim kurumları, fakülteler ve üniversitelerde göstermektedir."⁵⁹

Böylece İslami ilimler ve Arapça alanındaki bazı öğretim üyeleri, sert bir tutum takınmış ve şefkatsiz bir yaklaşım benimsemiş; kimi öğretim üyelerinin ahlakî eksiklikleri öğrencileri kendilerinden uzaklaştırmıştır.

2.5.3. Ekonomik Engeller

Ekonomi alanı, eğitim gibi toplumsal faydaları olan projelerin başarı esaslarından birisidir. Bu alan, ciddi bir bakım ve harcama gücü gerektirmekte fakat toplumdaki kimi bireyler bu güçten yoksun durumda bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle, eğitim sorumluluğunun devletin ödevlerinden olduğunu söyleyebiliriz. Zira devlet, sabit finansal gelirlere ve olanaklara sahiptir.

Nijerya hükümeti, devlet okullarında İslami eğitim konusunda zaaf gösterdiğinde, "özel Arapça ve İslami ilimler okulları ortaya çıkmıştır. Devlet, İslami eğitim kurumlarındaki eğitimcilere ve öğrencilere, Hristiyan misyoner okullarındakilere yaptığı gibi bir

⁵⁸ Abdulmümin Ajibola Abdurrefi, "el-Medârisü'l-İslamiyyeti'l-Ehliyye fi Cenûbi Garbi Nijerya: el-Müşkilât ve'l Hulûl", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası Afrika Üniversitesi, 2009), s. 54.

⁵⁹ Abdurrahim, "et-Ta'limü'l-Arabi fi Nijerya: Müşkilât ve İktirâhât", s. 5.

yardımda bulunmamış;”⁶⁰ dolayısıyla İslami ilimler ve Arapça eğitiminin odak noktası haline gelen bu okulların eğitim yükü ve masrafları, kurucularının üzerine kalmıştır.

Devletin bu okullara destek çıkmaması, ekonomik açıdan okul idarecilerinin çeşitli alternatifler aramalarına yol açmış; bu sebeple bazı okullar, yapılan bağışlara bağımlı hale gelmiştir.”⁶¹ Hiç şüphesiz bu tür çözümler ne yeterlidir ne de uygulanabilir. Zira bağış ve sadakalar, yapısı gereği dönemseldir ve bunlara göre bütçe oluşturulamaz. Uygulanan yöntemlerinden bir diğeri de; öğrencilerden belirli bir ücret almak şeklinde gerçekleşmiştir. Her eğitim döneminde alınan bu ücretler, eğitim düzeyine göre farklılık göstermiştir.⁶² “Okul Gelişim Ücreti” olarak adlandırılan bu meblağlar, birçok okulda devlet okullarına kıyasla az da olsa; öğrencilerin çoğu bu ücretleri dahi karşılayamamaktaydı.

Bazı İslami okullar karma eğitimi benimserken, bazılarında erkekler ve kızlar için ayrı günler belirlenmiştir.⁶³ Yukarıda bahsi geçen karmaşık ekonomik durum, bölgedeki İslami eğitim kurumlarının verimini ve düzenini olumsuz etkilemiştir. Bu okullar, modern eğitim metotlarıyla yetişmiş, tecrübeli ve nitelikli öğretmenlerin atanması ve uygun eğitim planları ve okul binalarının sağlanması bakımından birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Öğrencileri İslami eğitim modeli çerçevesinde olumlu olarak etkileyecek şekilde yetiştirmeyi hedefleyen kültürel ve eğitimsel faaliyetlerin uygulanması bu suretle sekteye uğramıştır.”⁶⁴

2.5.4. Kültürel Engeller

Özel İslami okulların müfredatlarında birliğin bulunmaması, öğrencilerin seviyelerinde ve eğitim arka planlarında farklılıkların olmasına yol açmaktadır. Kimi okullar Suudi Arabistan’daki okulların Arapça öğretim müfredatını benimserken, bazı okullar Mısır’daki, bazıları ise Ahmadu Bello Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin Arapça ve İslami İlimler Milli Konseyi’nin (NBAIS) belirlediği müfredatı uygulamaktadır. Bazı okullar ise geleneksel metodu sürdürmektedir.

⁶⁰ Abdurrefi, "el-Medârisü'l-İslamiyyeti'l-Ehliyye fi Cenûb-i Garb-i Nijerya: el-Müşkilât ve'l Hulûl", s. 25.

⁶¹ Kasım Badmos, "Müşkilatu'l-Medârisi'l-Arabiyye fi Bilâd-i Yoruba: Esbâb ve Hulûl", s. 3.

⁶² Kasım Badmos, "Müşkilatu'l-Medârisi'l-Arabiyye fi Bilâd-i Yoruba: Esbâb ve Hulûl", s. 3.

⁶³ Muhammed b. Abdullah b. ed-Devş, *et-Ta'limül-Arabi el-İslami fi Afrikiya, Müşkilâtuhu ve Âfâtuhu Kırâât Afrikiyye*, Sayı: 1, Ekim 2004, s. 72.

⁶⁴ Kasım Badmos, *Müşkilatu'l Medâris el-Arabiyye fi Bilâdi Yoruba Esbâb ve Hulûl*, s. 3.

İşin aslına bakılacak olursa, her ülkenin kendi eğitimcilerinin ülkenin benimsediği eğitim politikasına göre tayin ettiği eğitim müfredatları bulunmaktadır. Bu anlamda Nijerya'daki İslami ilimler ve Arapça okullarına, müfredatlarını tek bir çatı altında toplayacak şekilde düzenleme çağrısı yapıyoruz. Şu an Nijerya Federal Hükümeti, yukarıda bahsi geçen Ahmadu Bello Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Arapça ve İslami İlimler Milli Konseyi'nin (NBAIS) belirlediği müfredatı onaylamış bulunmaktadır. Böylece bu kurum, Batı Afrika İmtihan Komisyonu (WAEC) ve Milli İmtihan Konseyi'nin (NECO) yanında, Nijerya ilmi sahasında yerini almıştır. İslami ilimler ve Arapça okullarının tamamını Konsey'e dahil etmek mümkün olmasa da, bu okullara Konsey'in müfredatını uygulamasını tavsiye ediyoruz. Çünkü bu müfredat, iyi hazırlanmıştır ve İngilizce ve matematik gibi Nijeryalı öğrencilerin öğrenmesinin kaçınılmaz olduğu dersleri içine almaktadır.

Buna ek olarak, İngilizce kültürü bugün eğitilmiş her birey için bir zorunluluk haline gelmiş ve İngilizce bilmemek, Arapça alanında kendisini yetiştirmiş kişilerle toplum arasında bir engel teşkil etmektedir. Hatta bu durum, ilerleme önünde bir engel ve daha da ötesi bir tehlike oluşturmaktadır. Zira Nijerya toplumu, Arapça eğitim alan kişilerde, İngilizce'yi de diğer bir özellik olarak aramaktadır.

2.6. Arapça'nın İslami İlimler Eğitimindeki Rolü

Günümüzde caminin, Müslümanlar açısından terbiye, talim ve ilmin yayılmasında etkin bir rolü vardır. Zira ilim, İslam'da eğitimin temelini oluşturmaktadır. Aişe annemiz (ra) Resulullah'tan (sav) şöyle rivayet etmiştir: *“Allah beni sıkıntıya sokan birisi olarak göndermemiş, bilakis kolaylaştırıcı bir öğretmen olarak göndermiştir.”*⁶⁵

İlim talep etmek İslam'da, müslüman her erkek ve kadın üzerine farzdır. Her müslüman, Allah'ın nurunun izinden gidebilmek için haramı ve helali öğrenmek zorundadır. Müslümanın basiret sahibi olması için öğrenmesi gereken ilk şey, Allah'ın kitabı ve Resulullah'ın sünnetidir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ

“De ki: ‘İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek (basiret üzere) Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.’” (Yusuf/108) Bu nedenle camiler; Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif,

⁶⁵ Müslim, *Salat*, 1478.

fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerin eğitim merkezi olmuştur. Âlimlerin, fakihlerin ve muhaddislerin bulunduğu, ilim talebelerinin onlardan fıkıh, hadis, nahiv, sarf, belagat ve diğer ilimleri öğrendiği birer okul haline gelmiştir.⁶⁶ Resulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: *“Kim bizim şu mescidimize hayır (iyilik ve ilim) öğretmek veya öğrenmek için girerse o, Allah yolunda cihat eden kimse gibidir. Kim de bundan başka şey için girerse, kendisine ait olmayan şeye göz diken kimse gibidir.”*⁶⁷

Medine-i Münevvere’de kurulan İslam Devleti’nde, mescit ilk resmi eğitim kurumudur. Burada çocuklara okuma-yazma öğretilir, Müslümanların çocukları Kur’an’daki sure ve ayetleri ezberlerlerdi. Bu durum, dünyanın her yerindeki İslam toplumlarına intikal etmiştir. Müslümanların çoğu bu mescitlerde dinlerini, Kur’an-ı Kerim’i, hadis-i şerifleri, dinlerinin emirlerini Resulullah’ın şu sözlerine binaen öğrenmekteydiler: *“Sizden herhangi biri mescide gider de celil ve aziz olan Allah’ın kitabından iki ayet öğrenir yahut okursa, bunlar onun için iki deveden daha hayırlıdır. Üç ayet onun için dört deveden daha hayırlıdır. Bu ayetlerin sayıları arttıkça, o kadar deveden daha hayırlıdır.”*⁶⁸ İslam’ın doğuşundan bugüne dek, mescidin hep önemli bir rolü olmuştur. Bu roller manevi, toplumsal, eğitimsel ve başka alanlarla ilgilidir. İslam’ın ilk dönemlerinde âlimler, fakihler ve komutanlar mescitten çıkardı. Yine toplum hayatının yönetildiği merkez, mescitti. Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ﴿ فِي بُيُوتٍ أُذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذَكَّرَ ﴾ *“Allah’ın yüksek tutulmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O’nu tesbih ederler.”* (Nur/36)

Diğer yandan, Mescid-i Haram’ı hac döneminin dışında ziyaret edenler, burada çocukların eğitimi konusundaki hareketliliği gördüğünde dehşete düşmektedir. Aynı şey Medine’de bulunan Mescid-i Nebevi için de geçerlidir. Söz konusu hareketlilik, doğudaki ve batıdaki bütün Müslüman mescitlerinde bulunmaktadır. Nitekim okullardan önce mescit talim ve terbiye verilen tek yerd.

İmamların yeri ve ümmetin toplandığı mekân olan mescit, Resulullah tarafından takva üzerine bina edilmiştir. Burada namaz, kıraat, zikir, talim ve hutbe vardır. Siyaset ve

⁶⁶ Hayrettin Vâili, **el-Mescit fi’l İslam, Risâletuhu, Nizam Binaihi**, Mektebetü’l Furkan, İskenderiye: 1993, s. 165-166.

⁶⁷ Eş-Şevkani, **Neylü’l Evtar**, Dârul’l-hadis, Mısır: 1993, c. 2, s. 183.

⁶⁸ Müslim, (باب فضل قراءة القرآن في الصلاة وتعلمه), 803. s. 402.

emirlerin görevlendirilmesi söz konusudur. Ayrıca müslümanlar, dini meseleleri olduğunda burada toplanmışlardır.⁶⁹ Sahabe, Kur'an-ı Kerim ve ilimlerini, sünnet-i seniyyeyi sözlü ve uygulamalı olarak burada öğrenmiştir. İslami üniversite ve eğitim kurumları fikri, mescitlerde oluşmuştur. Ayrıca Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi, Kufe, Basra mescitleri, Tunus'taki Kayrevan mescidi, Fas'taki Karaviyyin mescidi, Mısır'daki el-Ezher, Bağdat Mescidi, Endülüs'teki Kurtuba Üniversitesi ve diğer birçok büyük mescit, dünyaya yayılmış durumdadır. Böylece mescitlerdeki eğitim gelişim göstermiş ve Emeviler ve Abbasiler döneminden günümüze dek belagat, nahiv, sarf, aruz, astronomi, mühendislik, tıp ve matematik gibi ilimler okutulmaya devam etmiştir. Bu mescitlerden, ilimde öne çıkan sayısız âlim yetişmiştir. Böylece İslam üniversiteleri gelişmiş ve günümüze ulaşmıştır.

⁶⁹ Ali Abdülhalim Mahmut, **el-Mescit ve Eseruhu fi'l İslam**, Mısır: Darü'l Maarif, 1976, s. 33.

3. EĞİTİM AŞAMALARI, METOTLARI, DERS MÜFREDATI, SINAV SİSTEMİ VE EĞİTİM SORUNLARI

Bu bölümde; Nijerya'daki İslâmî eğitimin aşamalarından, eğitim metotlarından, ders müfredat ve konularından bahsedilecek, Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler eğitiminin sorunlarına yer verilecektir.

3.1. Eğitim Aşamaları

Eğitim aşamaları; eğitim sürecinin aşamalar ve süre bakımından tablosunu ortaya koyan bir organizasyon şemasıdır. Eğitimin başlangıcını, bitişini, mevcut alanlarını ve her aşamadaki şartlarını belirtir.⁷⁰ Nijerya'daki İslami eğitimin aşamalarını devlete bağlı olmayan İslâmî eğitim kurumları ve İslâmî devlet okulları olmak üzere iki alt başlıkta inceleyebiliriz.

3.1.1. Devlete Bağlı Olmayan İslami Eğitim Kurumlarında Eğitim Aşamaları

Nijerya'daki özel eğitim kurumlarında eğitim şu iki aşamadan oluşmaktadır:

Birinci Aşama: Temel Eğitim

İlkokul

İlkokuldaki eğitim süresi 3 ila 6 yıl arasında okuldan okula farklılık göstermektedir. Bunun sebebi, bazı okulların, çocukların devlet okullarında okuduğu ilkokul yıllarını kabul ederek, bunun üzerine üç yıl din ve Arap dili eğitimini koymalarıdır.⁷¹ Bölgedeki okulların çoğu bu metodu benimsemekte, bazı okullarda ilkokul eğitimi altı yıl sürmektedir.

Ortaokul

Bu aşamadaki eğitim üç yıl sürmektedir Dolayısıyla İslami okullardaki eğitim süresi diğer okullardakiyle aynıdır.

Lise

Lise eğitimi, okulların çoğunda üç yıl olarak uygulanmaktadır.

⁷⁰ Abdulmecit Serhan ed-Demirdaş, **el-Menahic u'l-Muasira**, 5. Baskı, Kuveyt: Mektebetü'l Fellah, H. 1405 / M. 1985, s. 217.

⁷¹ **Zulikha Abiola Merkezi Ders Müfredatı**, s. 52.

Aşağıda Özel İslami Eğitim Kurumları'nın Temel Eğitim aşamasındaki eğitim süreleri görülmektedir.

Tablo 1. Nijerya'da Özel İslami Okullardaki Eğitim Aşamaları

Özel İslami Eğitim Kurumları				
	Eğitim Aşaması	Süresi	Bir Ders Döneminin Resmi Süresi	Ders Dönem Dağılımı
	A: Temel Eğitim			
1	İlkokul	3 - 6 Sene	.	.
2	Ortaokul	3 Sene	.	.
3	Lise	3 Sene ⁷²	.	.

Tabloda görüldüğü üzere, Özel İslami Eğitim Kurumları'nda ilkokul 3-6 yıl arasında sürerken; ortaokul ve lise eğitimleri üçer yıl sürmektedir.

İkinci Aşama: Yükseköğretim

Bu aşama liseden sonraki eğitim aşamasıdır ve eğitim süresi genellikle 4 yıldır.

3.1.2. İslami Devlet Okullarında Eğitim Aşamaları

Nijerya'da bulunan İslami devlet okullarında eğitim iki temel aşamadan oluşmaktadır:

Birinci Aşama: Temel Eğitim

- a. İlkokul (Eğitim süresi altı yıldır.)
- b. Ortaokul (Eğitim süresi üç yıldır)
- c. Lise (Eğitim süresi üç yıldır)

⁷² Ümmü'l-Kura Kursu Ders Müfredatı, s. 14.

İkinci Aşama: Yükseköğretim

Liseden sonraki eğitim aşamasıdır. Öğrenci ilgili ihtisas alanlarından birinde eğitime tabi tutulduktan sonra yükseköğretim diploması almaktadır. Yükseköğretimin gerçekleştiği fakülteler şunlardır:

a. Eğitim Fakülteleri:

Bu fakülteler, yüksek enstitüler seviyesinde olup çeşitli ilmi alanlarda ilkokul ve liselerde eğitim verebilecek öğretmenler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Eğitim fakültelerinde birçok bölüm bulunmakta ve eğitimcilere çeşitli uzmanlık alanları sunmaktadır. Bu alanlardan biri de Arap dili ve İslami ilimler olup, söz konusu iki alandaki öğretmenleri yetiştirecek ihtisas dersleri verilmektedir.

Bu fakültelerden mezun olan öğrenciler, uzmanlık alanlarında yükseköğretim diploması (NCE) almaktadırlar. Söz konusu fakülteler altmışlı ve yetmişli yıllarda kurulmuş olup, kimi kuzey şehirlerinde “İleri Düzey Öğretmen Fakülteleri” adını almış, sonradan bu isim, “Eğitim Fakülteleri”ne dönüştürülerek, eğitim süresi üç yıl olarak tayin edilmiştir.

b. İlahiyat ve Hukuk Fakülteleri:

Seksenlerde kuzey ve güneydeki bazı vilayetlerde ortaya çıkmaya başlayan ve şu an Nijerya'nın neredeyse bütün şehirlerine yayılan bu fakülteler, Arapça ve İslami ilimler alanlarında, hukuk ve İslam şeriatı konularında yoğunlaştırılmış dersler vermektedir. Bu fakültelerden mezun olan öğrenciler, uzmanlık alanlarına dair bilgilerin yer aldığı diplomaya sahip olmaktadır. Arapça ve İslami ilimler alanından mezun olan öğrenciler, Arapça eğitimi konusundan büyük mesailer harcamış olmaktadır.

c. Edebiyat Fakülteleri:

Arap dili ve İslami ilimler konuları, Nijerya'daki edebiyat eğitimi veren üniversitelerin çoğunda da başta gelen uzmanlık alanlarından. Hatta bazı üniversiteler bu alanlardan her biri için bağımsız birer bölüm de tahsis etmiştir. Kano'daki Bayero ve Sokoto'daki Osman Dan Fûdî üniversiteleri buna örnek verilebilir. Bu iki alanın tek bir bölüm altında bulunduğu üniversitelere ise; Maiduguri, Jos ve Ibadan Üniversitelerini örnek gösterebiliriz. Son dönemde Arapça eğitimi, Nijerya üniversitelerinde önemli bir gelişme göstermiş, bu üniversitelerden çok sayıda Arapça ve İslami ilimler uzmanı,

lisans, yüksek lisans ve doktora diplomasına sahip ve bu sayede dünyanın her yerinde Arapça öğretimini yaygınlaştırabilecek öğrenci yetişmiştir.

Tablo 2. Devlet Okullarındaki Eğitim Aşamaları

	Eğitim Aşaması	Süresi	Bir Ders Döneminin Resmi Süresi	Ders Dönem Dağılımı
	A: Temel Eğitim			
1	Anaokulu	2 - 3 Sene	10 Ay	3 Bölüm ve Her Bölüm (10-12) Hafta
2	İlkokul	6 Sene	10 Ay	3 Bölüm (12-13)
3	Ortaokul	3 Sene	10 Ay	3 Bölüm (12-13)
4	Lise	3 Sene	10 Ay	3 Bölüm (12-13)
	B: Yükseköğretim			
1	Üniversite	4 Sene	9 Ay	İki Dönem (18-20 Hafta)
2	Eğitim Fakültesi	3 Sene	9 Ay	
3	İlahiyat ve Hukuk Fakültesi (Normal Diploma)	2 Sene	9 Ay	Üç Dönem (36-40 Hafta)
4	İlahiyat ve Hukuk Fakültesi (Yükseköğretim Diploması)	2 Sene	9 Ay	Üç Dönem (36-40 Hafta)
5	Yüksek Lisans	2 Sene	9 Ay	İki Dönem (18-20 Hafta)
6	Doktora	4 - 8 Sene		

3.2. Eğitim Metotları

Eğitim müfredatlarında, hedefler ve içerikten sonra üçüncü sırada eğitim metotları gelmektedir.⁷³ Bu yönüyle eğitim metotları, eğitimin hedeflerinin gerçekleşmesinde büyük etkiye sahiptir. Zira uzmanların vaz ettiği ve planlamasında büyük çaba sarf ettiği

⁷³ Abdurrahman Salih Abdullah, "el-Minhacu'd-Dirâsi Üsesuhu ve Sılatuhu bi'n Nazariyyeti't Terbeviyyeti'l Muasıra", 1. Baskı, Riyad: Kral Faysal İslami Araştırma ve İnceleme Merkezi, H. 1405/M. 1985, s. 98.

müfredatlar ancak eğitim metotları vasıtasıyla tam olarak uygulanabilir. Öğretmenin ilmi ve kültürü fazla olsa da, öğrenciler bundan istifade edemedikçe eğitim amacına ulaşamaz.⁷⁴ “Bu noktadan hareketle, eğitim metotlarının öğrenci ve eğitimin içeriği arasındaki köprü mesabesinde olduğunu söyleyebiliriz.”⁷⁵

3.2.1. Eğitim Metotlarının Tanımı

Eğitim metotları şöyle tanımlanmaktadır: “Eğitim hedeflerini gerçekleştirmek için bilinçli olarak belirli aşamalarla tekrar edilebilen öğretim adımları bütünüdür.”⁷⁶ “Hem öğretmen hem de öğrencinin katılım sağladığı, eğitimi düzenleme sürecidir.”⁷⁷ “Öğretmenin, ilgili dersi öğrenciye en kolay ve en etkili şekilde, en kısa yoldan, en az çabayla, en kısa sürede ve en az maliyetle ulaştırmada kullandığı sistemdir.”⁷⁸

Yukarıdaki tanımlar ışığında, eğitim metotlarının iki boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar; öğrencilere içeriğin sunulma şekli ve öğrenci ile öğretmenlerin içerikle etkileşime girme şeklidir.⁷⁹

3.2.2. Eğitim Metotlarının Çeşitleri

Eğitim kitaplarında öğretim metotları, eski ve yeni olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan her birinin kendine has özellikleri bulunmakla birlikte, kaynaklar eski eğitim metotlarının çağdaş eğitim ihtiyaçlarına, eğitim hedeflerini gerçekleştirmeye ve zorluklarla başa çıkmaya yeterli olmadığı görüşünde birleşmektedir.⁸⁰

⁷⁴ ed-Demirdaş, el-Menâhîcu'l-Muasıra, s. 18; Ayrıca bkz. Abdülvahhab Abdüsselam Tavîle, **et-Terbiyetü'l-İslamiyye ve Fennü't Tedris**, 1. Baskı, Darü's-Selam, H. 1418/M. 1997, s. 45.

⁷⁵ Ahmet Fuat Alyan, **Turuku't-Ta'lim't-Terbeviyye fi's-Sünneti'n-Nebeviyye**, 1. Baskı, Riyad: Merkezi Darü'l Müslim, H. 1421/M. 2000, s. 35.

⁷⁶ Muhibbuddin Muhammed Ahmet Ebu Salih, **Esâsiyyat fi Turuki't Tedris'l-Âmme**, Riyad: Dâru'l-Hudda, 1988 s. 36.

⁷⁷ Abdullah, el-Minhacu'd-Dirâsi Üsesuhu ve Silatuhu bi'n Nazariyyeti't Terbeviyyeti'l Muasıra, s. 103.

⁷⁸ Muhammed Salih Ali Can, **el-Mürşitü'n-Nefs ila Eslemeti Turuki't-Tedris**, 1. Baskı, Taif: Darü't Tarafeyn, H. 1419/M. 1998, s. 424.

⁷⁹ Abdullah, el-Minhacu'd-Dirâsi Üsesuhu ve Silatuhu bi'n Nazariyyeti't Terbeviyyeti'l Muasıra, s. 104.

⁸⁰ Muhammed Salih Semek, **Fennü't-Tedris li't-Terbiyeti'd-Dîniyye ve İrtibâtiha en-Nefsiyye ve Enmâtuha's-Sülûkiyye**, 2. Baskı, Mısır: Mektebetü'l Angelo el-Misriyye, 1978, s. 98.

3.2.2.1. Eski (Geleneksel) Eğitim Metotları

Eğitim alanında eskiden beri uygulanagelen bir takım metotlar bulunmaktadır. Bu metotlara eski tarihlere uzandıklarından ötürü “Eski Eğitim Metotları” denilmiştir.

1- Vaaz Verme (Monolog) Metodu

Bu metotta öğretmen, tüm iş yükünü tek başına omuzlamakta ve eğitim faaliyetini tek başına yürütmektedir. Öğrenciler ise yalnızca dinlemekte ve bilgi almaktadırlar.⁸¹

Monoloğun bazı türleri şunlardır:

a. Konferans

Konferans, belirlenen konuda öğrencilerin katılımı olmaksızın gerçekleştirilen sözlü sunumdur. Çoğunlukla üniversite aşamasında gerçekleştirilir.

b. Şerh

Şerh; öğretmenin belirli problemleri çözmek, konuların muğlak kısımlarını açmak, sembolik yerleri izah etmek için kullandığı açıklayıcı bir anlatım sürecidir. Şerh, uygun dille ve anlaşılır ifadeler kullanılarak yapılır.

c. Niteleme

Gerekli görsel araçların olmaması durumunda kullanılan bir metottur. Bu metotta dilin açık, üslubun uygun olması önemlidir.

d. Öyküler

Öyküler, büyüklerin hoşuna giden, çocukların ise çok sevdiği bir yöntemdir. Öykü anlatımı, öğrencilerin derse dikkatlerini vermelerini sağlamada büyük katkı sağlamaktadır.⁸²

3.2.2.2. Yeni Eğitim Metotları

Yeni eğitim metotları, eski eğitim metotlarının öğrenciyi tam olarak geliştirmekte yetersiz kalması sebebiyle ortaya çıkmıştır. Aşağıda başlıca yeni eğitim metotları yer almaktadır:

⁸¹ Aliyan, Turuku't-Ta'limi't-Terbeviyye fi's Sünneti'n-Nebeviyye, s. 41.

⁸² Tavîle, et-Terbiyetu'l-İslamiyye ve Fennü't-Tedris, s. 47.

a) Proje Metodu

“Öğrenciler tarafından seçilen ve onlar tarafından kabul gören, bir amacı ve etkinliği olan, belirli hedefleri gerçekleştirecek bir tecrübedir. Öğrenciler projenin aşamalarında birbiriyle dayanışma içerisinde toplu olarak hareket ederler. Başlangıçtan bitişe kadar, hedeflerini gerçekleştirmek için gayret sarf ederler.”⁸³

b) Tümdengelim Metodu

“Bu metotta kesin kabul gören ve doğru addedilen ilkelerden belirli bir hükme ulaşılmaktadır. Yani genelden özele gidilmektedir. Örneğin fıkıh ve tecvit dersinde öğretmenin kural ve tanımı vermesi, ardından öğrenciden bu kuraldan ileri gelen hükümleri söylemesini istemesi tümdengelim metotunu uyguladığını göstermektedir. Bu metoda; “kıyas metodu” veya “analiz metodu” da denilmektedir.⁸⁴

c) Tümevarım Metodu

“Aklın kısmi olaylar ve durumlardan, bu olay ve durumları sistematize eden külli kural ve hükümlere ulaşmasıdır. Tümdengelim yönteminin tam tersidir. “Terkip metodu” olarak da isimlendirilmiştir. Zira önce özel öğretilip, buradan genele ulaşılması istenmektedir.”⁸⁵

d) Diyalog Yöntemi

Bu metot, öğrenciyle öğretmen arasındaki diyalog üzerine bina edilmiştir. Bu sayede öğrenci ve öğretmen aşamalı olarak sorgulama ve hakikate ulaşma aşamalarından geçecektir. Bu süreçte sorgulama ve yakinen bilme süreçleri söz konusu olacaktır.⁸⁶

e) Münazara Metodu

Münazara metodunda öğretmen, belirli bir konu belirler, öğrencilerden ilgili konuda hazırlık yapmalarını ister ve anladıklarından emin olmak için onlara bir dizi soru sorar. Bu metoda; “ezber” ve “uygulama metodu” da denilmektedir.⁸⁷

⁸³ Tavîle, *et-Terbiyetu'l-İslamiyye ve Fennü't-Tedris*, s.48.

⁸⁴ Tavîle, *et-Terbiyetu'l-İslamiyye ve Fennü't-Tedris*, s. 48.

⁸⁵ Tavîle, *et-Terbiyetu'l-İslamiyye ve Fennü't-Tedris*, s. 49.

⁸⁶ Tavîle, *et-Terbiyetu'l-İslamiyye ve Fennü't-Tedris*, s. 49.

⁸⁷ Tavîle, *et-Terbiyetu'l-İslamiyye ve Fennü't-Tedris*, s. 49-50.

Eğitim metotlarının hişbirisi işin; tek başına yeterlidir ya da ders konularının hedeflerine ve tım oğrenci grup ve seviyelerine uygundur, denilemez. Nitekim eğitimciler, kesin bir biçimde en iyi olarak adlandırılabilir bir eğitim metodu olmadığı konusunda uyarıda bulunmaktadır.⁸⁸ En iyi metot; bilgilerin aşamalı olarak sunulması,⁸⁹ esnek davranılması, eğitim aşamasına, oğrencinin seviyesine, konunun yapısına ve hedeflerine gşe değişiklik gsterilmesidir. Zira ders içerisinde birden fazla eğitim metodu uygulanabilir.⁹⁰

3.2.3. Eğitim Metotlarının Önemi ve Eğitim Hedeflerini Gerçekleştirmedeki Rolü

Müfredatla ilgili tım unsurların - ki eğitim metotları da buna dâhildir - eğitimin hedeflerinin gerçekleşmesinde etkin bir rolü vardır. Eğitim faaliyetlerinde ana eksen oğrenci olduğundan, eğitim metodu oğrenci üzerine odaklanacaktır.

Bir müfredat uzmanı, eğitim metotlarının müfredatla ilişkisini, bedenle ruh arasındaki ilişkiye benzetmektedir.⁹¹ Zira bedeni ne kadar iri, görünüşü ne kadar güzel ve pazıları ne kadar güçlü olursa olsun, ruhu olmadığı sürece bu özellikler insana fayda veremez. Nitekim müfredatın sıhhati ve gücü, doğru eğitim metoduyla kullanılmadığı takdirde kendisini gösteremez.

Eğitim metotlarının oğretim sürecinin başarıya ulaşmasına etkisini şu şekilde ifade edilebilir:

- Eğitim metotları, oğretmenin işinde kullandığı vazgeçilmez aracı ve silahıdır. Bu nedenle oğretmenler, eğitim metotlarını iyi bilmeli ve onlardan iyi bir şekilde istifade etmelidir.
- Eğitim metotları, oğretmenle oğrenciler arasındaki bireysel farklılıkların üstesinden gelme ve aralarında adil olma konusunda yardımcı olacak bir unsurdur. Oğretmen, duruma ve kişiye gşe yöntemler kullanarak; kişisel, sağlıkla ilgili,

⁸⁸ Muhammed İzzet Abdülmevcut ve diğerleri, **Esâsiyyetü'l-Menhec ve Tanzîmatuhu**, Kahire: Dâru's-Sekâfe, s. 131.

⁸⁹ Abdülhamit Fayed, **Raidu't-Terbiyeti'l-Âmme ve Usulu't Tedris**, 3. Baskı, Beyrut: Dar'ül Kütübi'l-Lübnânî, 1975, s. 241-244.

⁹⁰ Kemal Abdülhamit Zeytun, **et-Tedris Nemâzicuhu ve Maharâtuhu**, 1. Baskı, Kahire: Âlemu'l Kütüb, H. 1423, s. 310.

⁹¹ Muhammed Salih Ali Can, **el-Mürşidü'n-Nefs ila Eslemeti Turuki't-Tedris**, 1. Baskı, Dar'üt Tarafeyn, s. 424.

psikolojik, yaş kaynaklı ve aklî farklılıkların olumsuz etkilerini ortadan kaldırabilir.⁹²

- Öğretmen, öğretim ve öğrenim sürecini, bu süreç içerisinde olumlu ve etkin bir unsur olacak şekilde yönlendirir.
- Öğrencilere farklı düşünme yöntemleri öğrenme, bunları kullanma ve çeşitli öğrenim metotları uygulama olanağı tanır.⁹³
- Eğitimin hedeflerini uygulama ve ders içeriklerinden iyi bir şekilde yararlanmada bir köprü işlevi görür.
- Ders konusu, öğrenci ve eğitimin hedefleri arasında bir birleşme noktasıdır.⁹⁴

3.2.4. Başarılı Eğitim Metotlarının Özellikleri:

Yukarıda hiçbir eğitim metodunun tam anlamıyla mükemmel olmadığından, tüm eğitim hedeflerine uygun olmayacağından ve yine tüm öğrenci grupları ve düzeylerine yetmeyeceğinden bahsetmiştik. Ancak uygun olan ve uygun olmayan metotları birbirinden ayırmaya yardımcı olacak temel kural ve özellikler söz konusudur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bilgilerin sunulmasında tedricilik.
- Öğretmenin, öğrencilerin faydalanmasını istediği uygun eğitim metodunu duruma göre ve kendi görüşüne binaen özgür biçimde seçebilmesi.
- Metodun eğitimin hedeflerine katkıda bulunması.
- Öğrencilerin öğrenme sürecine dâhil olması ve tembellikten uzaklaşarak aktif hale gelmelerinin sağlanması.
- Eğitim metotlarında çeşitliliği ve yeniliği beraberinde getirmesi. Zira en iyi yol, öğretmenin tek bir yolu izlememesidir.⁹⁵

⁹² Ali Can, *el-Mürşidü'n-Nefs ila Eslemeti Turukî't-Tedris*, s. 425.

⁹³ Mahmut Ahmet Şevk, **Esâlibu'l Menheci'd-Dirâsi ve Mühimmâtuhu**, Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 1995, s. 78.

⁹⁴ Tavîle, *et-Terbiyetu'l-İslâmiyye ve Fennü't Tedris*, s. 45.

⁹⁵ Alyan, *Turuku't-Ta'limi't-Terbeviyye fi's Sünneti'l-Nebeviyye*, s. 37.

- Öğrencinin yaşına, gelişimine ve geçmiş bilgi ve tecrübelerine uygun olması.

3.2.5. Nijerya'daki İslami İlimler ve Arapça Eğitime Hâkim Olan Eğitim Metotları:

Nijerya'daki İslami ilimler ve Arapça hocalarının çoğu nezdinde eğitim; güzel ifade, dilde akıcılık, zor lafızların açıklanması ve anlamı muğlak olan cümlelerin çözümlemesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle, söz konusu anlayış için en uygun metotlar; şerh, vaaz ve okuma olmaktadır.

Bünyamin Badmos, bölgedeki Arap Dili ve İslami İlimler öğretmenlerinin eğitim metotları hakkında şunları söylemektedir: “Bu öğretmenler, eğitimde geleneksel metotları esas almaktadırlar. Bu metotlar ise okuma, yazma ve tercüme gibi becerilerle ilgilenmekte, konuşmaya önem göstermemektedir. Eğitimde başlıca yöntem olarak geleneksel metotlar kullanılmakta, öğretmen öğrencilerin anlayabilmesi için konuları Yorubaca ya da İngilizce olarak tercüme etmektedir.”⁹⁶ Bu durum, İslami ilimler ve Arapça eğitimi veren okullarla sınırlı olmayıp, bölgedeki devlet okulları için de geçerlidir. Oladele bu konuda şöyle söylemektedir: “Yeni atanan sınıf öğretmenlerinin birçoğu, Arapça ve dini derslerde, metinlere anlam vermeden (açıklamadan) yalnızca metin okuması ile yetinmektedir.”⁹⁷

Bu durum, kaçınılmaz olarak dini ilimler ve Arapça derslerini öğrenciler açısından önemsiz ve faydasız hale getirecektir. Çünkü ders, teşvik edici olmayan bir metotla öğrenciye sunulmakta ve dersin önemi ortaya konulmamaktadır. Bu nedenle öğrenciler dersin kendileri için önemsiz olduğunu düşünmektedir. “Öğrenciler bu derslerin, sorunlarını çözmediğine, dünya ve ilmi buluşlarla ilgili olarak zihinlerini meşgul eden sorulara cevap vermediğine inanmaktadır... Zira bu dersler neredeyse öğretmenin monoloğuna dönüşmüş, öğrenci ise yalnızca ezberci konumunda kalmıştır. Böylece ders, sahip olduğu hayati önemi yitirmektedir.”⁹⁸

⁹⁶ Bünyamin Owolabi Badmos, "Meşâkilü'l-Medârisi'l-Arabiyye fi Nijerya", (H. 5-8.09.1410 tarihleri arasında İbadan'da Nijerya'da faaliyet gösteren Uluslararası İslami İnsani Yardım Komisyonu Ofisi gözetiminde düzenlenen eğitim forumunda sunulmuştur), s. 4.

⁹⁷ Muhammed Oladele Bilal, "Müşkilâtü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve Müstakbeluhâ", (İbadan Üniversitesi, 2001), s. 92-93.

⁹⁸ Tavîle, *et-Terbiyetu'l-İslâmiyye ve Fennü't Tedris*, s. 46.

3.3. Ders Müfredat ve Konuları

Bu bölümde, öncelikle müfredatın tanımına, ardından Nijerya'daki özel İslami okullardaki ve devlete bağlı İslami ilimler ve Arapça okullarındaki ders konularına yer verilecektir.

Eğitim müfredatı; “okullar tarafından gerçekleşmesi amaçlanan eğitimin hedeflerine ulaşmada takip edilmesi gereken yoldur.”⁹⁹ Eğitim müfredatları, eğitimcilerin vaz ettiği teorik projeler olup, eğitimin belirli aşamasını düzenlemeyi amaçlamaktadır.¹⁰⁰

Müfredatların; eğitsel, toplumsal, dinsel ve iktisadi pekçok boyutu vardır. Müfredatlar, nesillerin eğitimini sağlamak, ümmetin geleceğini şekillendirmek, fikri ve akidevi olarak topluma etki etmek amaçlarını taşımaktadır. “İyi hazırlandığı ve istekli insanlar tarafından denetlenerek, ilmi yeterliliğe sahip kişiler tarafından vaz edildiğinde, toplum üzerinde şekillendirici etkiye sahip olacaktır.”¹⁰¹

3.3.1. Özel İslami Okullardaki Ders Konuları:

Nijerya'daki okulların müfredat ve eğitim çizelgelerinin içerdiği konuları; alan ve ihtisas bakımından dört bölüme ayırabiliriz:

- 1- Din (Akide ve Şeriat)
- 2- Dil (Nahiv, Sarf, Edebiyat, Belagat)
- 3- Eğitim (Eğitim, Öğretim Metotları)
- 4- Sosyal Bilimler (Coğrafya, Tarih vb.)

Aşağıdaki tablolarda bu ders konuları detaylı olarak açıklanmıştır:

⁹⁹ Salih Ziyab Hindi ve diğerleri, **Dirâsât fi'l-Menâhic ve'l-Esâlibi'l-Âmme**, Ürdün: Dâru'l-Fikr Yayınları, 1999, s. 9.

¹⁰⁰ Ahmet Abdurrahman İsa, **Siyasetü't-Ta'lim fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's Suudiyyeti**, 1. Baskı, Riyad: Darü'l Liva, H. 1399/M. 1979.

¹⁰¹ Enes Ahmet Kerzun, **et-Tehallüfü'l-İlmi fi Vâki'i'l-Müslimini'l-Muasır**, 1. Baskı, Beyrut: Daru İbn Hazm, H. 1420/M. 1999, s. 92.

Tablo 3. İlkokul Ders Planları:

	Dini İlimler	Dil Bilimleri	Sosyal Bilimler
1	Kur'an-ı Kerim (Ezber ve Okuma)	Gramer	Yorubaca
2	Hadis	Arapça ve Konuşma	İngilizce
3	Fıkıh	İmla	Dört İşlem
4	Akaid	Heceleme	Müzik
5	Siyer	Yazma	
6		Kompozisyon	
7		Okuma	

Tabloda görüldüğü üzere Özel İslami Okullar'da ilkokul seviyesinde bazı dini ilimlerin yanısıra gramer, Arapça konuşma, imla, heceleme, yazma, kompozisyon ve okuma dersleri verilmektedir.

Tablo 4. Ortaokul Ders Planları:

	Dini İlimler	Dil Bilimleri	Sosyal Bilimler	Eğitim	Çağdaş Bilimler
1	Kur'an-ı Kerim	Nahiv	İngilizce	Adab-1 Muaşeret	Ziraat
2	Tecvit	Sarf	Yorubaca		Fen Bilimleri
3	Hadis	Okuma	Ekonomi		Matematik
4	Fıkıh	Metin	Coğrafya		
5	Akaid	Kompozisyon	İbo Dili		
6	Siyer	İmla Kuralları			

Tabloda görüldüğü üzere, Özel İslami Okullar'da ortaokul seviyesinde sarf, nahiv, okuma, metin, kompozisyon ve imla kuralları dersleri okutulmaktadır.

Tablo 5. Lise Ders Planları:

	Dini İlimler	Dil Bilimleri	Sosyal Bilimler	Eğitim Bilimleri
1	Fıkıh	Nahiv	Siyer	Öğretim Metotları
2	Usul-i Fıkıh	Sarf	Coğrafya	Eğitim
3	Kur'an-ı Kerim	Okuma	Tarih	-
4	Tecvit	Edebiyat	Siyaset Bilimleri	-
5	Tefsir	Kompozisyon	Ekonomi	-
6	Usul-i Tefsir	Aruz ve Kafiye	İngilizce	-
7	Hadis	Belagat	Yorubaca	-
8	Tevhit	-	Matematik	-
9	Hadis Istılahı	-	Siyaset	-
10	Miras Hukuku	-	-	-
11	Fırka ve Dinler	-	-	-

Bu tablolara bakıldığında, bölgedeki okulların İslam hukuku ve dil alanlarına yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum; okulların kuruluş sebepleri ve çevre koşulları ile ilişkili olabilir.

Aşağıdaki tablolarda ise Ibadan Nijerya Arapça Merkezi'nin çeşitli eğitim kademelerinde okutulan dersleri görmek mümkündür:

Tablo 6. Ibadan Nijerya Arapça Merkezi:

a. Ibadan Nijerya Arapça Merkezi İlkokul Aşaması							
	İlkokul Ders Konuları	Ders Yılları ve Ders Saatleri					
		Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Dördüncü Sınıf	Beşinci Sınıf	Altıncı Sınıf
1	Kur'an-ı Kerim	4	4	4	3	3	3
2	Tefsir	-	-	-	-	2	2
3	Hadis	3	3	3	3	3	3
4	Fıkıh	3	3	3	3	3	3
5	Tevhit	3	3	3	3	3	3
6	Siyer	2	2	2	3	3	3
7	Grammer	-	-	4	4	4	4
8	Arapça ve Konuşma	4	4	-	-	-	-
9	Okuma	2	2	2	2	2	2
10	İmla	2	2	2	2	2	2
11	Heceleme	3	3	3	-	-	-
12	Yazma	3	3	3	3	2	2
13	Fen Bilimleri	2	2	2	2	2	2
14	Müzik	2	2	2	2	2	2
15	İngilizce	3	3	3	3	3	3
16	Matematik	2	2	2	3	2	2
17	Kompozisyon	-	-	-	2	2	2
18	Yorubaca	2	2	2	2	2	2

Tabloda görüldüğü üzere, Ibadan Nijerya Arapça Merkezi ilkokul seviyesinde dinî ilimlerin yanısıra dil ilimleri, ayrıca fen bilimleri ve matematik gibi sayısal bilimler okutulmaktadır.

b. İbadan Nijerya Arapça Merkezi Ortaokul Aşaması				
	Ortaokul Ders Konuları	Haftalık Ders Saatleri		
		Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
1	Kur'an-ı Kerim Ezberi ve Tecvit	4	4	4
2	Tefsir	3	3	3
3	Hadis	3	3	3
4	Fıkıh	3	3	3
5	Tevhit	3	3	3
6	Siyer	2	3	3
7	Gramer (Nahiv/Sarf)	4	4	4
8	Okuma	2	3	3
9	İmla Kuralları	2	2	2
10	Kompozisyon	1	2	2
11	Coğrafya	2	2	2
12	Fen Bilimleri	2	2	2
13	Tercüme	2	-	-
14	İngilizce	3	2	2
15	Matematik	2	2	2
16	Yorubaca	2	2	2 ¹⁰²

¹⁰² İbadan Nijerya Arapça Merkezi Ders Müfredatı, s. 31.

c. İbadan Nijerya Arapça Merkezi Lise Aşaması				
	Lise Ders Konuları	Haftalık Ders Saatleri		
		Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
1	Kur'an-ı Kerim Ezberi ve Tecvit	4	-	4
2	Tefsir	3	3	3
3	Tefsir Usulü	1	2	-
4	Hadis İstılahı	1	1	1
5	Fıkıh	3	3	3
6	Fıkıh Usulü	2	2	2
7	Hadis	3	3	3
8	Miras Hukuku	-	2	2
9	Tevhit	3	3	3
10	Siyer (İslam Tarihi)	2	2	2
11	Grammer (Nahiv/Sarf)	4	4	4
12	Aruz	-	-	2
13	Belagat	2	2	2
14	Okuma ve Metin	2	2	1
15	Kompozisyon ve Hitabet	1	1	1
16	Uygulamalı Eğitim-Öğretim Metotları	-	-	2
17	Edebiyat Tarihi	2	2	2
18	Coğrafya	2	2	2
19	İngilizce	2	2	2 ¹⁰³

¹⁰³ İbadan Nijerya Arapça Merkezi Ders Müfredatı, s. 32.

3.2.2 Devlete Bağlı İslami İlimler ve Arapça Okullarındaki Ders Konuları:

a. İlkokul:

Devlet okullarındaki temel eğitim aşaması olan ilkokulda, yalnızca İslami eğitim verilmekte ve bu süre zarfında iman ve İslam'ın esasları konularına odaklanılmaktadır. Her hafta üçer ders yapılmakta, her ders 35 dakika sürmektedir.

b. Lise:

Lise aşamasında ise İslami ilimler ve Arapça seçmeli ders kabul edilmekte ve haftada ikişer saat verilmektedir. Her ders saati 40 dakikadır.¹⁰⁴ İslami ilimler ders alanları şunlardır: Kur'an-ı Kerim, Hadis, Fıkıh, Siyer, Ahlak ve Tevhit. Arapça ders konuları ise şu şekildedir: İsimler, Selamlaşma, Fiiller, Harfler, Tercüme, İfade ve kompozisyon.

İslami devlet okullarında lise kademesinde okutulan dersleri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

¹⁰⁴ Nijerya Milli Eğitim Bakanlığı internet sitesi: www.fme.govt.ng (26 Nisan 2016).

Tablo 7. İslami Devlet Okullarında Haftalık Ders Planı

	Lise Ders Konuları	Haftalık Ders Saatleri		
		Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
1	Kur'an-ı Kerim Ezberi ve Tefsir	2	2	2
2	Hadis	1	1	1
3	Hadis İstılahı	-	1	1
4	Tevhit	2	2	2
5	Fıkıh	5	5	5
6	Fıkıh Usulü	1	1	1
7	Nahiv ve Sarf	3	3	3
8	Gramer ve Tercüme	2	2	2
9	Arap Edebiyatı ve Tenkit	2	2	2
10	Kompozisyon	1	1	1
11	Belagat	2	2	2
12	Aruz ve Kafiye	1	1	1
13	Mantık	2	2	2
14	Hausa, Yoruba ve İbo Dilleri	3	3	3
15	Kompozisyon ve Hitabet	1	1	1
16	Matematik	3	3	3
17	İngilizce	6	4	4
18	Eğitim ve Öğretim Metotları	2	2	2
19	İslam Tarihi	2	2	2
20	Genel Kültür (Erkekler)	1	1	1
21	Ev İdaresi (Kızlar)	1	1	1 ¹⁰⁵

¹⁰⁵ Arap Dili ve İslami İlimler Komisyonu'nun yayımladığı Lise Ders Müfredatı, Eğitim Enstitüsü, Ahmadu Bello Üniversitesi Zaria, s. 4.

c. Yükseköğretim:

Nijerya'nın genelinde ve özellikle de güney bölgelerindeki eğitim ihtisas alanları; Arapça ve İslami ilimlerdir. Arapça alanındaki ihtisas alanları; İslami Edebiyata Giriş ile Okuma ve Tercüme'dir. Bu konular ileride tabloyla gösterilecektir.

**Tablo 8. Ekiti Eğitim Fakültesi Arap Dili İhtisas Alanına Ait Ders Konuları
(Birinci Ders Dönemi)**

	Ders Konuları	Ders Yılı			Tanımı
1	İslam Edebiyatına Giriş	1	-	-	Zorunlu
2	Nahiv ve Sarf	1	2	-	Zorunlu
3	Okuma ve Tercüme	1	2	-	Zorunlu
4	Mektup Yazma	1	-	-	Zorunlu
5	Kompozisyon	-	2	-	Zorunlu
6	Aruz (1)	-	2	-	Zorunlu
7	Emevi Edebiyatı	-	2	-	Zorunlu
8	Drama (Tiyatro)	-	2	-	Zorunlu
9	Modern Arap Edebiyatı	-	-	3	Seçmeli
10	Nahiv ve Sarf	-	-	3	Seçmeli
11	Okuma ve Tercüme	-	-	3	Seçmeli
12	Makale Yazımı	-	-	3	Zorunlu

(İkinci Ders Dönemi)

	Ders Konuları	Ders Yılı			Tanımı
1	Belagata Giriş	1	-	-	Zorunlu
2	Modern İslam Edebiyatı	1	-	-	Zorunlu
3	Arap Dili ve Edebiyatı	1	-	-	Zorunlu
4	Nahiv ve Sarf	1	-	3	Zorunlu
5	Uygulama	1	-	-	Zorunlu
6	Meani İlmi	-	2	-	Zorunlu
7	Edebi Metodoloji	-	2	-	Zorunlu
8	Fonetik	-	2	-	Seçmeli

(İkinci Ders Dönemi) tablo devamı

9	Nahiv ve Sarf	-	2	-	Seçmeli
10	Aruz (2)	-	2	-	Seçmeli
11	Kompozisyon	-	2	-	Seçmeli
12	Batı Afrika Edebiyatı (Arapça)	-	-	3	Zorunlu
13	Okuma ve Tercüme	-	-	3	Seçmeli
14	Nahiv ve Sarf	-	-	3	Seçmeli
15	Mecaz Sanatı	-	-	3	Seçmeli

İslami ilimlerdeki ihtisas konuları ise şunlardır: Fıkıh, Tevhit, Hadis İlimleri, Kur'an-ı Kerim ve Tecvit, Hülefa-yı Raşidin Tarihi ve Modern İslam Dünyası.¹⁰⁶ Bu konuları aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Tablo 9. İslami İlimler İhtisas Alanı (Birinci Ders Dönemi) Tablosu

	Ders Konuları	Ders Yılı			Tanımı
		1	2	3	
1	Arap-İslam Tarihi ve Siyere Giriş	1	-	-	Zorunlu
2	İman Konuları	1	-	-	Zorunlu
3	İslam'da Namaz	1	-	-	Zorunlu
4	Kur'an-ı Kerim'e Giriş	1	-	-	Zorunlu
5	İslam Felsefesi	-	2	-	Zorunlu
6	Zekât Oruç Hac	-	2	-	Zorunlu
7	Müslüman Mütefekkirler	-	2	-	Zorunlu
8	Batı Afrika'da İslam	-	-	3	Zorunlu
9	Medeni Hukuk Hükümleri	-	-	3	Zorunlu
10	Araştırma ve Makale Yazma Yöntemleri	-	-	3	Zorunlu

¹⁰⁶ Süleyman Akindale Sait, *Dirâse Nakdiyye Takvîmiyye li merkezi't-Ta'lim'l-İslami ve'l-Arabi fi Vilayeti Ekiti*, Nijerya, 1997, s. 41-45.

Tablo 10. İslami İlimler İhtisas Alanında İkinci Dönem Tablosu

	Ders Konuları	Ders Yılı			Tanımı
		1	2	3	
1	Hadise Giriş	1	-	-	Zorunlu
2	Arapça (1)	1	-	-	Seçmeli
3	Tecvit (1)	1	-	-	Seçmeli
4	Hülefa-yı Raşidin Tarihi	1	-	-	Zorunlu
5	Yazılı Hadis Tarihi (16-30)	-	2	-	Zorunlu
6	Arapça (2)	-	2	-	Seçmeli
7	Tecvit (2)	-	2	-	Seçmeli
8	Kur'an'dan Seçme Ayetler	-	2	-	Zorunlu
9	İslam Akidesi	-	2	-	Zorunlu
10	Yazılı Hadis Tarihi (31-42)	-	-	3	Zorunlu
11	Karşılaştırmalı Dinler Tarihi	-	-	3	Zorunlu
12	Arapça (3)	-	-	3	Seçmeli
13	Tecvit (3)	-	-	3	Seçmeli
14	Makaleler	-	-	3	Seçmeli ¹⁰⁷

Bölgedeki yükseköğretim kurumlarında verilen İslami ilimler ve Arap dili müfredatlarını incelediğimizde, bu alanlarda çeşitli eğitim fakülteleri ve üniversitelerde farklılık olmadığını görmekteyiz. Var olan farklılıklar ise ders saatleri, miktarları ve konu kapsamıyla ilgilidir.

3.4. Değerlendirme ve Sınav Sistemi

Bireysel yahut toplu gerçekleştirilen çalışma ve projeleri zenginleştirecek olan, bu çalışma ve projelerin takip, kontrol ve değerlendirmesinin yapılması, elde edilen başarıların boyutunun ölçülmesi ve kuvvetli noktalarının tespit edilerek desteklenmesi ve zayıf noktalarının belirlenerek düzeltilmesidir.

Sınavlar, belirlenen eğitim hedeflerine göre öğrencileri değerlendirme yöntemlerindedir. Hatta sınavlar; “öğretim kurumlarında kullanılan ve eğitimli

¹⁰⁷ Sait, *Dirâse Takvîmiyye Nakdiyye*, s. 44-45; İlorin Üniversitesi, Akademik Programlar, 1997-2002, Müfredat Yüksek Komisyonu yayınıdır, Matbaatu Camiati İlorin, Nijerya, s.167-172; İlorin Üniversitesi internet sitesi: www.unilorin.edu.ng/newsite/arts

kişilerin tahsilini güçlendirecek, dönem ya da sene sonunda üniversitelere veya çeşitli işlere kabul almalarını sağlayacak yöntemlerin başında gelmektedir.”¹⁰⁸

3.4.1. Sınavın Tanımı ve Çeşitleri:

Sınav, “İki ya da daha fazla kişinin davranışlarını karşılaştırmaya yarayan sistematik bir yöntemdir.”¹⁰⁹ “Kişinin davranışlarını ölçmek için kullanılan sistematik bir süreçtir.”¹¹⁰ Sınavlar, hedefleri ve alanları bakımından değişiklik göstermektedir. Sınav türlerini üç başlıkta toplayabiliriz. Bunlar; tahsil sınavları, performans sınavları ve kişilik testleridir.

Çalışmamızda, üzerinde durulan sınav türü, tahsil sınavlarıdır. Bunun sebebi; bu sınavların, en yaygın kullanılan sınav türü olmasıdır. Tahsil sınavları, eğitimdeki değerlendirme araçlarından biri olup, öğrencilerin tahsil derecesini ölçmeyi hedefler.¹¹¹ Tahsil sınavları çok çeşitli olup, hazırlanışı detaylı gerçekleşmekte ve uygulanması kolay bir şekilde yapılabilmektedir.”¹¹²

3.4.1.1. Tahsil Sınavlarının Çeşitleri:

1. Sözlü Sınavlar:

Bu sınavlar, belirli bilgileri ezberledikten sonra tekrar etme ve hatırlama eylemidir. Burada önemli olan hafızadır ve sözlü olarak gerçekleştirilmektedir. Sözlü sınavların özellikleri şunlardır:

- 1- Öğrencinin doğru okuma, telaffuz etme ve sözlü ifade becerisi konusunda ayrıntılı bilgi edinilmesini sağlar.
- 2- Diğer sınavların doğruluğunu kontrol etmek için kullanılır.
- 3- Öğrencinin yaptığı hataları anlık olarak düzeltme imkânı sunar.
- 4- Henüz yazma becerisi kazanmamış olan ilkökul birinci sınıf öğrencilerini değerlendirme olanağı sağlar.

¹⁰⁸ Şevk, *Esâlibu'l-Menheci'd-Dirâsî ve Mühimmâtuhu*, s. 290.

¹⁰⁹ Kemal Abdülhamit Zeytun, *et-Tedris Nemâzicuhu ve Maharâtuhu*, s. 81.

¹¹⁰ Havle Fadıl Ez-Zebidi, *Esâlibu't Ta'lim ve't-Taallumu'l-Hadise*, Genel İdare Enstitüsü Yayınları, 2004, s. 218.

¹¹¹ Hasan Hüseyin Zeytun, *İstraticiyâtü't-Tedris Rû'yetun Muasıra't-Turuki't Ta'lim*, 1. Baskı, Kahire: Âlemu'l Kütüb, 2003, s. 86.

¹¹² Fehd Abdullah Ed-Delîm ve diğerleri, *Mebâdiu'l Kıyâs ve't-Takvîm fi'l-Bî'eti'l-İslamiyye*, 1. Baskı, Mekke: Mektebetu't- Talib'l-Câmi'i, H. 1408/M. 1987, s. 93.

- 5- Öğrencinin diyalog kurma, hızlı düşünme ve anlama, bilgiler arasında bağlantı kurma, sonuca ulaşma ve analiz yapma becerisini geliştirir.
- 6- Öğrenciyi, arkadaşlarının önünde hata yapmama dürtüsüyle, derslerini daha fazla tekrar etmeye teşvik eder.

Dezavantajları ve eksikleri ise şunlardır:

- 1- Sınav sorularının öğretmenin kişisel görüşüne göre şekillenmesi. Değerlendirme sırasında öğretmen, öğrenciye dair eski bilgilerinden etkilenebilmektedir.
- 2- Özellikle öğrenci sayısı çok olduğunda, sözlü sınav için öğretmen yeterince vakit bulamayacaktır.
- 3- Öğretmenin sorduğu soruların zorluğu, öğrenciden öğrenciye, oturmudan oturuma değişiklik gösterebilmekte; bu ise değerlendirmeyi sağlıklı hale getirmektedir.

2. Yazılı Sınavlar ve Çeşitleri:

a. Klasik Sınavlar:

Bu sınav türü, öğrenciye kendi sözcükleriyle kendini ifade etme olanağı tanır. Öğrenci bunu yaparken kendi eğitim geçmişindeki bilgi dağarcığından yararlanır.¹¹³ Klasik sınavlar; yazılı ifadenin önemli olduğu eğitim hedeflerini gerçekleştirmede, iki şey arasında karşılaştırma yapma, bir görüş öne sürme ve bunu savunma, bir konuda gerekçe veya sebep sunma, kelime manaları ya da lafızların delaletlerini açıklama, düşünce ve kavramlara eleştirel yaklaşma veya özetleme yapma ve analiz etme şeklinde kullanılır.¹¹⁴ Bu sınav türünün avantajlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Hakkında yazı yazılması istenen konuya çözüm üretme hususunda öğrencinin becerisini ortaya çıkarmak.
- 2- Hazırlaması kolaydır ve öğretmenlerin uzun vaktini almaz.
- 3- Öğrencinin cevap hazırlama, fikir üretme ve bunları birbiriyle bağlantılandırma becerisini ölçer.

¹¹³ Kemal Abdulhamit Zeytun, *et-Tedris Nemâzicuhu ve Mahârâtuhu*, s. 551.

¹¹⁴ Salih Ziyab Hindi ve diğerleri, *Dirâsât fî'l-Menâhic ve'l Esâlib*, s. 133.

- 4- Çeşitli becerileri, özellikle de ifade ve sorun çözme yeteneğini ölçmeye yardımcı olur.¹¹⁵
- 5- Öğrencinin eleştiri yapma, kişisel düşüncesini ifade etme ve okuduğundan hüküm çıkarma becerisini ortaya çıkarır.

Eksikleri ise şunlardır:

- 1- Bazı öğrencilerin dil, ifade ve bilgileri sunma ve birbiriyle ilişkilendirmedeki mahareti, değerlendirmeyi yapan kişileri etkileyebilmektedir.
- 2- Ölçme yapılmak istenen ders konusunun tamamını değil yalnızca bir kısmını kapsamakta, dolayısıyla tesadüfün sınavda rol oynamasına imkân tanımaktadır.
- 3- Soruların üslubu zaman zaman öğrencilerin istenileni yanlış anlamasına yol açmaktadır.
- 4- Sınavların kontrolü oldukça uzun zaman almaktadır.¹¹⁶

b. Doğru-Yanlış Şeklinde Seçmeli Sınavlar

Bu sınav türünde soruların “evet-hayır” yani “doğru-yanlış” şeklinde cevap seçenekleri vardır. Her soruda yalnızca bir düşünce bulunmaktadır. Zira birden fazla düşünce bulunması öğrencinin kafasının karışmasına ve hangi düşüncenin kastedildiğini anlayamamasına yol açar. Çoğunlukla ders konularının öğrenilip öğrenilmediğini ve hatırlanıp hatırlanmadığını ölçmekte kullanılır. Bu sınav türünün hazırlanması ve kontrolü kolaydır, ayrıca okutulan ders konularına ait müfredatları geniş boyutta kapsayıcıdır. Dezavantajları ise; analiz etme, ayırt etme ve iki şey arasında ilişki kurma gibi becerileri ölçmemesi ve ezberciliğe teşvik etmesidir.¹¹⁷

c. Çoktan Seçmeli Sınavlar:

Bu sınav türünde öğrenciden, 4 ya da 5 seçenek arasından doğru cevabı seçmesi istenir. Cevap şekilleri, yanlış cevaplar arasındaki bir doğru cevabı bulmak şeklinde olabileceği

¹¹⁵ Salih Ziyab Hindi ve diğerleri, *Dirâsât fi'l-Menâhic ve'l-Esâlib*, s. 133.

¹¹⁶ Kemal Abdulhamit Zeytun, *et-Tedris Nemâzicuhu ve Mahârâtuhu*, s. 552; Salih Ziyab Hindi ve diğerleri, *Dirâsât fi'l- Menâhic ve'l-Esâlib*, s. 133.

¹¹⁷ Salih Ziyab Hindi ve diğerleri, *Dirâsât fi'l Menâhic ve'l-Esâlib*, s. 135.

gibi, doğru cevaplar arasındaki yanlış cevabı bulmak şeklinde de olabilir. Ayrıca en uygun seçeneğin seçilmesi de istenebilir. Bu sınav türünün avantajları şunlardır:

- 1- Doğruluk ve geçerlilik seviyesi.
- 2- Kontrol edenlerin kişisel yaklaşımda bulunmasına olanak tanımaması.

Dezavantajları ise şunlardır:

- 1- Hazırlanması ciddi bir teknik çaba gerektirmektedir.
- 2- Hazırlanması uzun süre almaktadır.
- 3- Sınav içeriğinin hazırlanması, iyi derecede dilbilgisi gerektirmektedir.

d. Eşleştirmeli Sınavlar:

Bu sınav türünde kelime ve cümlelerden oluşan iki adet liste bulunur. Listelerden bir tanesi öncüllerden, diğeri cevaplardan meydana gelmektedir. Cevapların öncüllerden sayıca fazla olması gerekmektedir. Zira öğrenci, öncül listesindeki ifadeye karşılık gelen uygun cevabı ikinci listedeki cevapların arasından eşleştirerek seçecektir.

Eşleştirmeli sınavın avantajları arasında, öğrencinin bilgileri ve sınıflandırmaları detaylı olarak hatırlaması ve cevap verirken tahmine fazla yer bırakmaması sayılabilir. Dezavantajları arasında ise, hafızaya fazla önem vermesi ve sonuç çıkarma, kıyas ve analiz gibi akli becerileri ihmal etmesi gösterilebilir.¹¹⁸

e. Boşluk Doldurmalı Sınavlar:

Bu sınav türünde öğrenciden, kendisine verilen cümlelerde boş bırakılan yerleri belirli kelimelerle doldurması istenir. Bu sınav türünün avantajlı yönü, öğrencinin sonuca ulaşma ve kavramları birbiriyle ilişkilendirme becerisini sınaması, dezavantajlı yönü ise cevapları tahmin yoluyla bulmaya imkân tanınmasıdır.¹¹⁹

3.4.2. Değerlendirme ve Sınavların Faydaları:

İmtihanlar, öğretmenlerin ve öğrencilerin etkinliklerini yönlendiren güçlü bir etken haline gelmiştir. Bu nedenle eğitim alanında büyük bir öneme sahiptir. Günümüzde

¹¹⁸ Salih Ziyab Hindi ve diğerleri, *Dirâsât fi'l Menâhic ve'l-Esâlib*, s. 139.

¹¹⁹ Salih Ziyab Hindi ve diğerleri, *Dirâsât fi'l Menâhic ve'l-Esâlib*, s. 139.

imtihan ve değerlendirme yöntemleri ciddi bir gelişme kaydetmiş, eğitim sistemlerinin sorunlarının giderilebilmesi için önemli bir unsur haline gelmiştir.¹²⁰ İdareciler, öğretmenler, rehberler, uzmanlar, ebeveynler ve öğrenciler açısından bakıldığında; bu gruplardan her biri, imtihanlardan kendi eğitim faaliyetindeki konumuna göre faydalanmaktadır.

Öğretmenler, sınavlar vasıtasıyla öğrencisini tanıma ve sınama olanağı bulur.¹²¹ Öğrencinin farklı ders konuları ve eğitim hedeflerindeki seviyesi belirlenir. Yetenekli, normal ve düşük seviyedeki öğrenciler tespit edilir; bu sayede öğrencilere düzeylerine uygun eğitim alma imkânı doğar.¹²²

Sınavların, okul yönetimi açısından da çeşitli faydaları bulunmaktadır. Bunlar;

- 1- Öğrencinin sorunlarını, karşılaştığı zorlukları ve gelişim düzeyini analiz etme.
- 2- Ders yılı sonunda şubesi değişmesi gereken öğrencinin tespit edilmesi.
- 3- Öğretmenin ders konularında ortaya koyduğu çabanın derecesini ölçme.¹²³
- 4- Her öğrencinin sosyal gelişimine en iyi ölçüde katkıda bulunabilmek için, öğrenciler arasında lider ruhlu ve çekingen olanları tespit ederek sınıfta sosyal ilişkiler kurulmasını sağlama.¹²⁴
- 5- Her ders döneminin başında ve sonunda, öğrencilerin ve sınıfların düzeyini tespit etme.

Sınavların öğrenciler açısından da çeşitli faydaları bulunmaktadır. Zira bir eğitim düzeyinden daha yüksek bir eğitim düzeyine geçiş rastgele gerçekleşemez. Bu nedenle belirli bir sistem takip edilmesi ve öğrencilerin bu sisteme göre üst seviyelere geçmesi sağlanmalıdır. Ayrıca sınavlar; “öğrencileri araştırma ve bilgilenmeye, çalışmaya,

¹²⁰ ed-Demirdaş, *el-Menahicu'l-Muasira*, s. 18.

¹²¹ Muhammed Atiyye el-İbraşşi, **Ruhu't Terbiye**, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1993, s. 363.

¹²² İbrahim İsmet Mutavi ve diğerleri, **el-Usulu'l-İdariyye li't-Terbiye**, 1. Baskı, Cidde: Darü'ş Şuruk, H. 1408, s. 249-250.

¹²³ el-İbraşşi, *Ruhu't Terbiye*, s. 362.

¹²⁴ Mutavi ve diğerleri, *el-Usulu'l-İdariyye li't-Terbiye*, s. 250; Abdülmecit Abdurrahim, **Mebâdiu't-Terbiye ve Turuku't- Tedris fi'l Medarisi'l-İbtidaiyye ve'l-İ'daiyye ve's-Sâneviyye**, 3. Baskı, Mısır: Matbaatu'n Nahda el-Mısriyye, 1978, s. 139.

okumaya, anlamaya ve sorgulamaya teşvik etmektedir.”¹²⁵ Bu suretle öğrencilerin performansı ve anlama düzeyleri artmaktadır.

3.4.3. Nijerya’da Bulunan Arapça ve İslami İlimler Okullarındaki Sınav Sistemi:

Nijerya’da İslami eğitim kurumlarında, öğrencinin performansını değerlendirme ve eğitim hedeflerinin ne boyutta gerçekleştiğini ölçme amacıyla kullanılan yegâne metot sınavlardır. Her okul, başka herhangi bir resmi merci yahut devlet kurumu müdahalesi olmaksızın, sınavlardan ve buna taalluk eden konulardan kendileri sorumludurlar. Sınavların uygulanması ise, okullarda bulunan eğitim komisyonlarının üyeleri tarafından gerçekleştirilir ve bu yapılara “Sınav Komisyonu” adı verilir. Sınav komisyonlarının yükümlülükleri arasında; okulun sınav çizelgesini uygulamak, sınav salonlarını hazırlamak, gözetmen öğretmenleri sınav salonlarına dağıtmak ve gerekli diğer işlemleri yürütmek bulunmaktadır. Söz konusu sistem, sınavların sorunsuz ve sistematik olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Güney Afrika’daki İslami okullar arasında bir ortak otorite boşluğu söz konusu olduğundan, her okul ders yılının başlangıcını ve bitişini, sınav tarihlerini, tatil süresini ve ders yılının iki ya da üç döneme mi bölüneceğini kendi tercihinine göre belirlemektedir.¹²⁶

Osun bölgesindeki Ede şehrinde bulunan İslam Enstitüsü gibi bazı okullar, üç kez sınav yapmaktadır. Her ders döneminin ardından yapılan sınavlar, dönemlere göre üç parçaya bölünerek hesaplanmaktadır. Buna göre; birinci dönem sınavı 30 puan, ikinci dönem sınavı 30 puan, üçüncü dönem sınavı da 40 puan olarak hesaplanmaktadır. Sınavların toplam sonucuna göre geçme notu 50’dir.¹²⁷ Bazı okullar ise sınavlara girebilmek için her dönem için %75’lik başarı oranı elde etmeyi şart koşmaktadır.

Üç dönem sistemi okulların çoğunda küçük farklarla uygulanmaktadır. Örneğin bölgenin en eski İslami okullarından kabul edilen el-Haraşiyye Arapça Okulu’nda, eğitim dönemi yukarıda belirtildiği gibi üç döneme dağıtılmış ve not dağılımı şu şekilde yapılmıştır: Birinci Dönem: 30 puan. İkinci Dönem: 30 puan. Üçüncü Dönem: 30 puan.

¹²⁵ el-İbraşşi, *Ruhu’t Terbiye*, s. 363.

¹²⁶ Hakâik anî’l Medreseti’l-Arabiyye el-Haraşiyye İbadan - Nijerya, s. 5.

¹²⁷ Nijerya Osun bölgesi Ede İslami Kursu Ders Müfredatı, s. 4; Abeokuta’daki Zulikha Abiola Arap Dili ve İslami İlimler Merkezi Ders Müfredatı, s. 54.

Geriye kalan 10 puan ise yıl içindeki performansa göre verilmektedir. Böylece not toplamı sene sonunda 100 olmaktadır. Başarı notu ise toplam puanın yarısı, yani 50'dir. Bu okuldaki sınav yönetmeliğine göre; "ikiden fazla dersten başarısız olan öğrenci, sınıfta kalır. Derslerin üçte ikisinden fazlasından başarısız olan öğrenci ise ikinci sınavlara giremez ve sene sonunda okulla ilişkisi kesilir."¹²⁸

Sınavların yazılı ve sözlü olmak üzere iki çeşidinin bulunduğunu belirtmiştik. Bir sınavın sözlü mü yoksa yazılı mı olacağı ise dersin içeriği, hedefi ve eğitim düzeyine göre belirlenmektedir.

Nijerya'daki İslami okullarda uygulanan değerlendirme ölçütleri ve başarı puan aralıkları okuldan okula değişiklik göstermektedir. Buna göre, bölgedeki okullarda üç farklı sistem uygulanmaktadır. Aşağıda bu husustaki farklı metotlar ve söz konusu metotları uygulayan bazı okullar görülmektedir:

Başarı Değerlendirilmesinde Birinci Grubun Puan Aralıkları:

- a. Pekiyi (90 - 100)
- b. Çok İyi (80 - 89)
- c. İyi (70 -79)
- d. Orta (60 - 69)
- e. Başarısız (50 - 59)

Bu modeli uygulayan okullardan biri, el-Haraşiyeye Lisesi'dir.¹²⁹ Kalma notları ise, 49'dan aşağı doğru inmektedir.

Başarının Değerlendirilmesinde İkinci Grubun Puan Aralıkları:

- a. Pekiyi (85 - 100)
- b. Çok İyi (70 - 84)
- c. İyi (60 - 69)

¹²⁸ Hakâik anî'l- Medreseti'l-Arabiyye el-Haraşiyeye İbadan Nijerya, s. 5.

¹²⁹ Hakâik anî'l- Medreseti'l-Arabiyye el-Haraşiyeye İbadan Nijerya, s. 5.

- d. Orta (50 - 59)
- e. Başarısız (40 - 49)

Bu modeli uygulayan okullara, Ogun bölgesindeki Abeokuta şehrinde bulunan Zulikha Abiola Arap Dili ve İslami İlimler Merkezi örnek verilebilir.¹³⁰

Başarının Değerlendirilmesinde Üçüncü Grubun Puan Aralıkları:

- a. Pekiyi (90 - 100)
- b. Çok İyi (80 - 89)
- c. İyi (70 - 79)
- d. Orta (60 - 69)
- e. Başarısız (50 - 59)

Bu modeli benimseyen okullara, Oyo bölgesindeki İbadan Nijerya Arapça Enstitüsü ve Osun bölgesinde İwo şehrinde bulunan Islahu'd Dinil-İslami Cemiyeti Arapça Okulu örnek verilebilir.¹³¹

Bölgedeki İslami okullarda başarı ve başarısızlık değerlendirme notlarının birbirinden farklılık gösterdiği söylenebilir. Bunun sebebi, eğitim politikasındaki farklılıklar vb. etkenlerdir.

Nijerya'da bulunan İslami okullardaki sınavların da, okullarca benimsenen sisteme göre okuldan okula değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz. Yukarıda bahsi geçmeyen ancak ders yılı esnasında İslami okullarda uygulanan başka sınav türleri de bulunmaktadır. Kısa sınav şeklinde gerçekleşen bu tür sınavlara, öğretmenin gözlemi, yıl içi faaliyetleri, aylık sınavlar, her ders yapılan sınavlar ve sınıf testleri örnek gösterilebilir.¹³² Bu sınavların bir kısmı, bazı okullarda yıl sonu notlarını etkilemektedir. Eğitimciler bu türden sınavların önemi ve eğitim hedeflerini gerçekleştirmedeki rolü üzerinde durmuştur. Zira kısa sınavlar, “okula, kendisini ve öğrenciyi değerlendirme imkânı

¹³⁰ Abeokuta'daki Zulikha Abiola Arap Dili ve İslami İlimler Merkezi Ders Müfredatı, s. 54.

¹³¹ Islahu'd Din'l-İslami Cemiyeti Arapça Okulu, Okul ve faaliyetlerini tanıtmak amacıyla yayınlanmıştır, 2006 yılı öğrenci mezuniyeti münasebetiyle dağıtılmıştır, H. 20-30 Şaban 1427.

¹³² Abeokuta'daki Zulikha Abiola Arap Dili ve İslami İlimler Merkezi Ders Müfredatı, s. 54.

tanılmaktadır. Böylece eğitim sürecinde ortaya çıkacak eksiklikler için çözüm yolları bulunabilecektir. Diğer yandan öğrenci, sürekli olarak zayıf olduğu noktalara karşı hazırlıklı olabilecek ve güçlü olduğu yönlerini görebilecektir. Öğretmene ise eğitim metotlarını geliştirmesinde katkı sağlayacaktır.”¹³³

3.5. Nijerya’daki Arap Dili ve İslami İlimler Eğitiminin Sorunları

Nijerya’da Arap dili ve İslami ilimler eğitimi alanında karşılaşılan bazı sorunlar şunlardır:

3.5.1. Müfredatın İçeriği

Eğitim müfredatı, öğrencinin seviyesini yükseltme veya düşürmede birinci derecede etkili olan bir faktördür. Genel liselerdeki müfredatın içeriği, bu okullarda Arapça eğitiminde istenen hedeflere ulaşamamasında etkili olmaktadır. 2011’de resmi olarak yürürlüğe giren yeni eğitim müfredatıyla beraber Arapça, beşeri bilimler kapsamında seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Arapça ders saati de haftada üç saati geçmemektedir. Arap dilinin birçok birimden oluşması ve öğrencilerin bu birimlerin her birinde uzmanlaşmasının, yeterli bir zaman dilimini gerektirdiğinden, Arapça’ya ayrılan ders saatinin az olması büyük bir sorun teşkil etmektedir.

3.5.2. Arapça Öğretmenleri:

Eğitim sürecinin başarıya ulaşabilmesi için alanında yetkin ve görevini yüksek performansla yerine getiren öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Maalesef bazı öğretmenler, alanlarında yeterli olmayıp, görevlerini gerektiği gibi yerine getirmemekte ve öğrencilerini yeterince teşvik etmemektedirler. Hatta öğrencilere sert davranarak onları dövmekte, onlara kötü muamelede bulunmakta, iyi bir eğitim metodu takip etmemektedirler. Bu öğretmenlerden bazıları dil eğitiminde yalnızca tercüme, vaaz, telkin ve okuma gibi geleneksel eğitim metotlarını kullanmaktadır. Aynı şekilde birçok öğretmenin maddi sıkıntılar yaşaması, hayat meşgaleleri ve rızık teminiyle meşgul olmalarına, eğitim görevlerini ihmal etmelerine hatta bazılarının eğitimciliği

¹³³ ez-Zebidi, *Esâlibu’t Ta’lim ve’t-Taallümi’l-Hadise*, s. 218.

bırakmalarına yol açmaktadır. Bu durum, bazı okullarda öğretmenlerin sayıca yetersiz olmasına sebep olmaktadır.¹³⁴

3.5.3. Eğitim Araçlarının Azlığı:

Eğitim metotlarında istenilen hedeflere ulaşılmasında eğitim araçlarının da önemli bir fonksiyonu vardır. Eğitim araçları içerisinde; ders kitapları, Arap dünyasıyla iletişim imkânları, modern araç-gereçler sayılabilir. Eğitim araçlarının kullanılması noktasında öğretmen ve idarecilere büyük görevler düşmektedir.

3.5.4. İdare ve Finansman:

İdari yönden yaşanan eksiklikler, ülkenin çoğu bölgelerinde modern eğitim binalarının bulunmamasına yol açmıştır. Hiç şüphesiz bu zaaf, sandalye gibi temel eğitim eşyalarının bulunmamasına ve öğrencilerin çoğu zaman yerde veya hasırların üzerinde oturarak eğitim almasına neden olmaktadır. Bilindiği üzere eğitim alanı çoğu zaman, diğer birçok kurumdan daha geniş bir bütçeye ihtiyaç duymaktadır. Bunun sebebi eğitim alanının; iş gücü hazırlama, ilmi araştırmalar yapma ve topluma hizmet etme gibi temel alanlarda işlev görmesidir. Bu derece öneme sahip olmasından ötürü üniversitelerin ihtiyaçlarının karşılanması ve ekonomik ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmasının önünün açılması gerekmektedir.¹³⁵

3.5.5. Ailevi Sorunlar:

İslami eğitimle alakalı ailevi sorunlar arasında; “bazı ailelerin dini eğitim konusunda ilgisiz olması, ailenin çocukların eğitimiyle ilgili işbirliği yapmaması, bazı ebeveynlerin ahlakının İslami ilkelerle çelişmesi, ailevi anlaşmazlıklar ve çocukların gelir elde etme amaçlı kullanılması sayılabilir.”¹³⁶

3.5.6. Maaşların Yetersizliği:

Bu konu, bütçelerin kötü kullanımıyla ilişkilidir. Üniversitelerdeki öğretim üyelerinin maaşlarının yetersiz olması, bu kişilerin endişeli bir ruh haline bürünmelerine sebep olmakta; bu ise üniversitedeki performanslarına olumsuz yansımaktadır. Maaşların

¹³⁴ Muhammed Oladele Bilal, "Müşkilâtü'd -Dirâsâti'l-İslamiyye ve Müstakbeluhâ, s. 10.

¹³⁵ Bünyamin Owolabi Badmos, Meşâkilü'l-Medârisi'l-Arabiyye fi Nijerya, s. 25.

¹³⁶ Kasım Badmos, "Müşkilatu'l Medârisi'l-Arabiyye fi Bilâd-i Yoruba Esbâb ve Hulûl", s. 15.

yetersizliği bazı üniversitelerde kimi öğretim üyelerinin grev yapmalarına ve grev sürecinde derslere katılmamalarına yol açmıştır. Ayrıca bazı üniversiteler, öğretim üyelerinin maaşlarını arttırmak için öğrenci harçlarına zam yapmaktadır.¹³⁷

3.5.7. İlmî Araştırma İmkânlarının Yetersizliği:

İlmî araştırma imkânlarının yetersizliği de üniversitelerde önemli bir problem olarak görünmektedir. Zira ilmi araştırmalar, üniversitelerin en önemli amacıdır. Bu husuta ortaya koyulacak çalışmalar, üniversitelerin ve hocaların ilmi seviyelerini arttıracak, ilmi gelişmelere katkı sağlayarak topluma hizmet edecektir.

3.5.8. Öğrenci Sayısının Artması:

Bazı üniversiteler, öğrenci sayısının kapasitesinin üzerinde çıkması problemiyle karşı karşıyadır. Bu durumda birçok öğrenci bu üniversitelere gidememekte ve bu sorun, kız öğrencilere yeterince kontenjan ayırmayan güneydeki bazı üniversitelerde daha büyük bir önem arz etmektedir.

3.5.9. Öğretim Üyesi Yetersizliği:

Öğrenci sayısının çokluğuna rağmen bazı üniversiteler, öğretim üyesi yetersizliği yaşamaktadır. Özellikle tıp, mühendislik ve teknik alanlarda yaşanan bu durum, birçok öğrencinin eğitim için başka ülkelere gitmesine yol açmaktadır. Kimi üniversiteler de önemli bazı ihtisas alanlarında eğitime ara vermek durumunda kalmaktadır.¹³⁸

3.5.10. İslami İlimler ve Arapça Alanlarında Yeterli Bölüm Bulunmaması:

Diğer bölümlerle kıyaslandığında İslami ilimler ve Arapça alanında yeterli bölüm bulunmamasının sebebi, küreselleşme ve kültür emperyalizmidir. Ayrıca bu alanlarda yeterli uzman eğitimci görev almamakta, var olan eğitimciler ise derslerini İngilizce vermektedir.

3.5.11. Üniversite Eğitiminin İslami Okullarla İlgili Olarak Planlanmaması:

Milli Eğitim Bakanlığı, İslami okullar açılmasını kendisi açısından faydalı bir eylem olarak görmemektedir. Ülkenin hiçbir yerinde İslami olduğunu iddia eden ancak bu

¹³⁷ Oladele, "Müşkilâtu'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve Müstakbeluhâ", s. 100.

¹³⁸ Kasım Badmos, "Müşkilatu'l Medâris el-Arabiyye fi Bilâdi Yoruba Esbâb ve Hulûl", s. 18.

konuda çekinceler bulunan üniversiteler hariç, İslami ilimler ve Arapça konusunda uzmanlaşmış üniversiteler bulunmamaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz meseleler, Nijerya'daki eğitim sisteminin en önemli sorunlarını teşkil etmektedir.¹³⁹

¹³⁹ Oladele , " Müşkilâtu'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve Müstakbeluhâ", s. 74-75.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: NİJERYA ÜNİVERSİTELERİNDEKİ ARAP DİLİ VE İSLAMİ İLİMLER BÖLÜMÜ

4.1. Nijerya’da Arap Dili ve İslami İlimler Fakülteleri

Arapça ve İslami ilimler, Nijerya’da bulunan bazı üniversitelerde ders olarak okutulmaktadır. Aşağıda zikredilen üniversitelerde Arap Dili bölümü bulunmaktadır:

1. Ahmadu Bello Üniversitesi, Zaria (ABU). Kuruluş tarihi 4 Ekim 1962.
2. El-Hikme Üniversitesi, Ilorin, Kwara bölgesi. Kuruluş tarihi 7 Ocak 2005.
3. Bayero Üniversitesi, Kano (BUK). Kuruluş tarihi 4 Ekim 1962.
4. Maiduguri Üniversitesi, Borno bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
5. Ilorin Üniversitesi, Kwara bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
6. Jos Üniversitesi, Plateau bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
7. İbadan Üniversitesi, Oyo bölgesi. Kuruluş tarihi 17 Kasım 1948.
8. Osman Dan Fûdî Üniversitesi, Sokoto bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
9. Lagos Devlet Üniversitesi, Lagos bölgesi. Kuruluş tarihi 1962.
10. Prens Ebubekir Audu Üniversitesi, Kogi bölgesi. Kuruluş tarihi 1999.
11. Ado Ekiti Üniversitesi, Ekiti bölgesi.¹⁴⁰ Kuruluş tarihi 30 Mart 1982.

Prens Ebubekir Audu Üniversitesi ve Ado Ekiti Üniversitesi haricindeki bu üniversitelerde, Arapça lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi verilmektedir. Adı geçen iki üniversitede, yeni oldukları için lisansüstü eğitim verilip verilmediğine dair bilgiye tarafımızca ulaşamamıştır.

Bazı Nijerya üniversitelerinde Arapça bölümlerindeki dersler İngilizce olsa da, el-Hikme Üniversitesi, Bayero Üniversitesi, Osman Dan Fûdî Üniversitesi ve diğer birkaç üniversitedeki Arapça eğitimi tamamen Arap dilinde verilmektedir.

Nijerya’da lisans düzeyinde Arap Dili (Gramer) ve Arap Edebiyatı (Âdâb) alanlarında ihtisas yapmak mümkündür. Bununla beraber yüksek lisans ve doktora düzeyinde

¹⁴⁰ Nijerya Milli Eğitim Bakanlığı internet sitesi: www.fme.govt.ng (26 Nisan 2016).

nahiv, sarf, belagat, Abbasi Edebiyatı ve Emevi Edebiyatı gibi daha dar alanlarda uzmanlaşma olanağı tanınmaktadır.¹⁴¹

Aşağıdaki üniversitelerde ise İslami ilimler dersleri okutulmaktadır:

1. El-Hikme Üniversitesi, İlorin, Kwara bölgesi. Kuruluş tarihi 7 Ocak 2005.
2. Lagos Devlet Üniversitesi, Lagos bölgesi. Kuruluş tarihi 1962.
3. İlorin Üniversitesi, Kwara bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
4. İbadan Üniversitesi, Oyo bölgesi. Kuruluş tarihi 17 Kasım 1948.
5. Bayero Üniversitesi, Kano (BUK). Kuruluş tarihi 4 Ekim 1962
6. Maiduguri Üniversitesi, Borno bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
7. Osman Dan Fûdî Üniversitesi, Sokoto bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
8. Olabisi Onabanjo Üniversitesi, Ago Iwoye, Ogun bölgesi. Kuruluş tarihi 2 Temmuz 1982.
9. Prens Ebubekir Audu Üniversitesi, Kogi bölgesi. Kuruluş tarihi 1999.
10. Ado Ekiti Üniversitesi, Ekiti bölgesi.¹⁴² Kuruluş tarihi 30 Mart 1982.

Yukarıda adı geçen üniversitelerde İslami ilimler bölümü bulunmaktadır; ancak İlorin ve İbadan üniversitelerinde İslami ilimler, “Din Bilimleri” bölümü içerisinde okutulmaktadır. Din Bilimleri bölümü; İslami ilimler, Hristiyan din bilgisi, geleneksel dinler ve Hinduizm ve Yahudilik gibi diğer dinleri içermektedir. Söz konusu eğitimi veren üniversiteler şunlardır:

1. Calabar Üniversitesi, Delta bölgesi. Kuruluş tarihi 1 Ekim 1975.
2. Obafemi Awolowo Üniversitesi, İle ife, Osun bölgesi. Kuruluş tarihi 2 Temmuz 1982.
3. Ambrose Ali Üniversitesi, Edo bölgesi. Kuruluş tarihi 1981.

¹⁴¹ Kemalettin Özdemir, **Islam in Nigeria New Islamic Education Model and Hadith Science on Secondary School and High Education**, Nijerya: Nusrat Educational Limited, 2003, s. 67.

¹⁴² Nijerya Milli Eğitim Bakanlığı internet sitesi: www.fme.govt.ng (26 Nisan 2016).

4. Jos Üniversitesi, Plateau bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
5. İbadan Üniversitesi, Oyo bölgesi. Kuruluş tarihi 17 Kasım 1948.
6. Port-Harcourt Üniversitesi, Rivers bölgesi. Kuruluş tarihi 1975.
7. Uyo Üniversitesi, Akwa İbom bölgesi. Kuruluş tarihi 1 Ekim 1991.
8. Delta Devlet Üniversitesi, Delta bölgesi. Kuruluş tarihi 30 Nisan 1992.
9. Ado Ekiti Üniversitesi, Ekiti bölgesi. Kuruluş tarihi 30 Mart 1982.
10. Nnamdi Azikwe Üniversitesi, Auka. Kuruluş tarihi 26 Kasım 1991.
11. İmo Devlet Üniversitesi. Kuruluş tarihi 23 Ekim 1981.
12. Niger Delta Üniversitesi, Bayelsa bölgesi. Kuruluş tarihi 2000.
13. Abia Devlet Üniversitesi, Uturu. Kuruluş tarihi 1981.
14. Benin Üniversitesi, Benin şehri. Kuruluş tarihi 1970.
15. Ebonyi Devlet Üniversitesi, Ebonyi bölgesi.¹⁴³ Kuruluş tarihi 26 Şubat 2011.

Nijerya üniversitelerinde okutulan İslami ilimler; Kur'an ve hadis ilimleri, İslam tarihi, Nijerya İslam tarihindeki Şeyh Osman Dan Fodio ve cihadı, Şeyh Muhammed el-Emin, Şeyh Adem Abdullah el-İlory gibi bazı önemli şahsiyetlerin hayatı, fıkıh, fıkıh usulü, miras hukuku ve aile hukuku gibi alanları kapsamaktadır.

Diğer yandan öğrenciler yüksek lisans ve doktora; tefsir, hadis, İslam hukuku ve İslam tarihi gibi alanlarda ihtisas yapabilirler.¹⁴⁴ Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler öğretmenleri, ilmi ve eğitimsel yeterlilik bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu öğretmenlerden bazıları yükseköğretim, bazıları ise daha alt düzeylerden mezundur. Kimileri eğitim açısından yeterli ve ehil iken, kimileri değildir. Buna bağlı olarak, bahsi geçen öğretmenleri Nijeryalı araştırmacıların da öngördüğü üzere beş düzeyde ele almak mümkündür:

¹⁴³ Nijerya Milli Eğitim Bakanlığı internet sitesi: www.fme.govt.ng (26 Nisan 2016).

¹⁴⁴ Özdemir, *Islam in Nigeria New Islamic Education Model and Hadith Science on Secondary School and High Education*, s. 67.

- 1- Devlet okullarındaki Arap dili öğretmenleri. Bu öğretmenler yalnızca Kur'an kurslarında ders görmüş, ardından devlet okullarına girmişlerdir. Eğitimleri, Arap dili öğretimi için yeterli değildir.
- 2- Özel okullarda orta düzeyde Arap dili ve İslami ilimler eğitimi görmüş öğretmenler. Nijerya'daki üniversitelerde öğrenimlerine devam etmişlerdir.
- 3- Özel Arap Dili okullarında eğitim görme şansına sahip olmuş, üst düzey başarıya sahip öğretmenler. Bu eğitimlerinin ardından Arap ülkelerindeki üniversitelerde öğrenimlerini sürdürmüşlerdir.
- 4- Arap Dili ve İslami İlimler okullarından başlayarak, Arap ülkelerindeki üniversitelerde son bulan bir eğitim kariyerine sahip öğretmenler. Ayrıca ana dili Arapça olmayanlara Arapça öğretme hususunda sertifika sahibidirler.
- 5- Lise mezunu olanlar. Bu kişiler lise düzeyinde eğitim vermektedir ve özel okulların çoğunda bulunmaktadır.¹⁴⁵

İslami okullardaki İslami ilimler öğretmenlerinin yeterlilik düzeylerindeki farklılıkların ileri boyutta olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar, öğretmenlerin mesleki yönüne ve ders verdiği alandaki yetkinliğine ilişkindir.¹⁴⁶

4.2. Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler Öğretmenleri:

Öğretmene aile ve toplum tarafından duyulan güvenin korunması ve eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesi amacıyla, "öğretmen seçimi ve hazırlığına önem verilmesi önemlidir. Zira öğretmen; söz, fiil, davranış ve tutumlarında öğrenciler için bir rol modelidir."¹⁴⁷

Nijerya'daki Arap dili ve İslami ilimler öğretmenlerinin çoğu, özellikle de lise düzeyindeki İslami İlimler ve Arap dili okullarındaki öğretmenler, pedagojik eğitim ve teknik yeterlilikten yoksundur.

¹⁴⁵ Kasim Badmos, *Esbâbu Za'fi'l-Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya*, Arapça Haftası münasebetiyle sunulan araştırma, İlorin Üniversitesi, s. 9; Abdurrezzak Muhammed Kâtibî, "Tedrîbu'l-Muallimîn Ke Vesîletin li Tatvîri'l-Luğati'l-Arabiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiye fi'l-Medârisi'l-Arabiyye es-Sâneviyye el-Ehliyye fi Nijerya", *Yıllık Akademi Dergisi*, 2002, C: 6, S: 2, s. 115.

¹⁴⁶ Abdullah Abdulhamid Mahmud, *İ'dâdu'l-Muallim min Manzûri't-Terbiyeti'l-İslâmiyye*, 1. Baskı, Mektebetu'l Gurabâ el-Eseriyye El-Medeniyye, 1994, s. 265.

¹⁴⁷ el-İbrâşî, *Ruhu't Terbiye*, s. 52.

Diğer yandan öğretmenleri yetiştirmekten ve lise düzeyi de dahil olmak üzere eğitim verme konusunda yetkin hale getirmekten sorumlu olan eğitim fakülteleri, devlete bağlı bulunmaktadır. Devlete bağlı öğretim kurumlarında öğrenime veya çalışmaya devam edebilmenin şartlarından biri ise, devlet tarafından tanınan bir genel lise diplomasına sahip olunmasıdır. Bu şart nedeniyle, İslami okulların öğretmenleri söz konusu çalışma imkânlarından mahrum kalmaktadır.

Yakın zamanlarda Kwara şehrinde bulunan iki eğitim fakültesi, bu hususta bir girişim başlatmıştır. Ancak söz konusu girişim, ilkökul ve ortaokul öğretmenleriyle ve yaygın olmayan ihtisas alanlarıyla sınırlı kalmıştır. Fakat bu kişiler yine de lise düzeyinde eğitim verme sorumluluğuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Üniversite diplomasına sahip bu öğretmenlerden çok azı, Riyad'daki Kral Suud Üniversitesi ve Sudan'daki Uluslararası Afrika Üniversitesi'nin burslarından yararlanarak eğitim alanındaki ihtisas ve öğretim metotları öğrenimlerini gerçekleştirme imkânına sahip olmaktadır.¹⁴⁸

4.3. Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler Öğrencileri

Nijerya'daki Arap Dili ve İslami İlimler okullarının çoğundaki eğitim, okulun ekonomik şartları gereği sembolik düzeyde kalan ve öğrenci tarafından her eğitim döneminde ödenen meblağlar karşılığında gerçekleşmektedir. Bölgede bulunan İslami okullar ziyaret edildiğinde, bu ücretlerin az olmasına rağmen çoğu öğrenci tarafından ödenmediği görülmüştür.¹⁴⁹ Bu durumun sebepleri arasında şunlar bulunmaktadır: Çocuklarını İslami okullara kaydettirenlerin çoğunun ekonomik durumu kötüdür. Bununla beraber bu kişiler, İslami ilimler eğitimini üst düzeyde sevmektedirler. Diğer yandan bazı ebeveyn ve velilerin ise İslami okullara ve bu okulların öğrencilerine inancı bulunmamaktadır. Onlar, bu okullarda okumanın zaman kaybı, buralara para harcamaının da para kaybı olduğunu düşünmektedir.

İslami ilimler ve Arap dili okulları açısından olumsuz olan bir durum da, buralardan mezun olan öğrencilerin devlet kurumlarında iş bulmalarının zor olmasıdır. Bunun

¹⁴⁸ Kâtibî, "Tedrîbu'l-Muallimîn Ke Vesîletin li Tatvîri'l-Luğati'l-Arabiyye ve'd Dirâsâtil'l-İslâmiye fi'l Medârisi'l-Arabiyye's-Sâneviyyeti'l-Ehliyye fi Nijerya, s. 114.

¹⁴⁹ Araştırmacı ve okul dekan yardımcısı Sayın Harun Bedrettin el-İlori arasında 07.06.2016 tarihindeki ziyaret sırasında gerçekleşen sözlü röportaj.

nedeni, söz konusu okulların diplomalarının, öğrencilere verilen İslami ilimler eğitimi ne kadar üst düzey de olsa devlet tarafından tanınmıyor olmasıdır.¹⁵⁰ Tüm bu etkenler, devlet okullarında okuyan öğrencilerle kıyaslandığında İslami okullarda okuyan öğrencilerin durumunu zorlaştırmaktadır.

Bu öğrencilerden bazıları lise düzeyinde eğitimlerini bırakmakta, bazıları yalnızca öğreticilik sertifikası aşamasını okumakta, bazıları Nijerya içerisindeki üniversitelerde eğitime devam etmekte, diğer bir kısmı ise – ki bunlar az sayıdadır – Arap ülkelerinde burslu bir şekilde eğitimlerini tamamlamaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz şartlar, okul yetkili ve sorumlularını bu okulların müfredatlarını gözden geçirmeye ve bu müfredatlara devletin diplomalarını tanınmasını sağlayacak ve başka iş imkânlarına kapı aralayacak dersler eklemeye yöneltebilir. Bu sayede bu okullardan mezun olanlar, diğer öğrencilerin sahip olduğu haklara sahip olabilecektir.

4.3.1. Öğrencilerin Yükseköğrenim İmkânları Açısından Durumu:

Nijerya'daki Arap dili ve İslâmî ilimler öğrencilerinin yükseköğrenim imkânları açısından durumunun doğru bir şekilde ele alınabilmesi için, söz konusu öğrencileri eğitim gördükleri okullara göre tasnif etmek gerekmektedir. Nitekim bu öğrencilerden bazıları özel, bazıları devlet, bazıları ise devlet tarafından denetlenen özel okullarda eğitim görmektedir. Bu kurumların her birinin, üniversite öğrenimine devam edilip edilmemesini etkileyen farklı özellikleri bulunmaktadır.

Nijerya'daki İslami İlimler ve Arap Dili öğrencilerini yükseköğrenim imkânlarına sahip olup olmama bakımından üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; Özel İslami okullardaki İslami ilimler ve Arap dili öğrencileri, devlet tarafından denetlenen özel İslami okullardaki İslami ilimler ve Arap dili öğrencileri ve devlet okullarındaki İslami ilimler ve Arap dili öğrencileridir.

4.3.1.1. Özel İslami Okullardaki İslami İlimler ve Arap Dili Öğrencileri:

Özel İslami okullardaki İslami ilimler ve Arap dili öğrencileri için yükseköğrenim fırsatları azdır. Bu fırsatların az olmasının yanı sıra, var olan imkânlar da öğrencilerin

¹⁵⁰ Olâdele, Müşkilâtu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve Müstakbeluhâ, s. 91.

çoğunda bulunması zor olan şartlara bağlanmıştır. Aşağıda bu öğrencilerin sahip olduğu imkânlar detaylı olarak verilmiştir:

1- Eğitim ve Öğretim Metotları Sertifika Öğrenimi:

Bu türdeki eğitim fırsatlarının çoğu, Nijerya'daki özel İslami okul mezunlarından lise düzeyinde eğitim görmüş olanların tamamı için ulaşılabilir durumdadır. Çünkü bu eğitim programını sağlayan fakültelerden bazıları, özel Arap Dili liselerinin diplomalarını tanımakta, bu ise söz konusu diplomalara sahip olan kişilerin eğitimlerini sürdürmelerine imkân sağlamaktadır.

2- Nijerya Üniversitelerinde Öğrenim Görme:

Özel İslami okul mezunları, bu eğitim imkânına ancak şu iki yolla sahip olabilmektedir:

a. Eğitim ve Öğretim Metotları Sertifikasına Dayalı Olarak Üniversiteye Kabul Edilme:

Nijerya'daki bazı üniversiteler, eğitim ve öğretim metotları sertifikasına sahip olan öğrencilerin Arap Dili ve İslami İlimler bölümlerinde eğitimlerine devam etmelerine müsaade etmektedir. Bu takdirde öğrenci, dört yıl yerine üç yıl öğrenim görmektedir.

b. Milli Lise Diploması (Genel Lise) ile Üniversiteye Kabul Edilme:

Bu kabul, öğrencinin şahsi çabası sayesinde, ya özel İslami okullarda okurken devlet okullarına kaydolması ve iki diplomaya da sahip olması veya özel bir akşam öğretim kurumunda devlet liselerindeki derslerin aynılarını okuması, ardından ise “WAEC” olarak bilinen Genel Lise Sınavı'na girerek öğrenimini tamamlaması suretiyle gerçekleşmektedir. WAEC, “Batı Afrika Devletleri Sınav İşleri Komisyonu” anlamına gelmektedir. Öğrenci, bu ya da buna denk başka bir sınava girip,¹⁵¹ sonrasında kazandığı diploma ile kabul almak üzere üniversiteye başvurmaktadır.

Dikkat çekici bir nokta, bu imkânın çok az bulunuyor olmasıdır. Çünkü çok fazla harcama yapılmasını gerektirmekte, ayrıca başarı garantisi bulunmamaktadır. Bu nedenle ebeveyn ve öğrenciler, bu metoda itimat etmemektedir. Zira öğrenciler, başarılı

¹⁵¹ Denkliği olan ve NECO olarak bilinen Milli Sınav Komisyonu'ndan alınan diplomalar, yine GCE olarak bilinen “Genel Öğrenim Diploması” bunlardandır.

olma umuduyla gerekli derslerden birden fazla defa sınava girmektedir. Bu ise maddi olarak oldukça külfetlidir.

3- Arap Ülkelerinde Üniversite Öğrenimi (Eğitim Bursları):

Eğitim burslarıyla Arap ülkelerinde üniversite öğrenimi görmek, Nijerya'daki özel İslami okul mezunlarının sahip olduğu fırsatlardan biridir ancak çok az kişi bu imkândan yararlanabilmektedir. Bu bursları veren ülkeler arasında şunlar bulunmaktadır: Suudi Arabistan'daki eğitim bursları, Kahire, Libya, Irak, Sudan, Tunus, Kuveyt ve Fas bursları.

4.3.1.2. Devlet Tarafından Denetlenen Özel İslami Okullardaki İslami İlimler ve Arap Dili Öğrencileri:

Bu okullar, üniversiteler ve fakülteler gibi devletin denetimi altında olduğundan, bu okulların öğrencileri – kanaatimizce ve mevcut durum uyarınca – üniversite öğrenimlerine yurtiçinde veya yurtdışında devam etme bakımından İslami İlimler ve Arap Dili öğrencileri arasında en şanslı olanlardır. Zira bu öğrencilerin diplomaları devlet tarafından verilmekte ve birçok devlet üniversitesi ve özel üniversite tarafından tanınmaktadır.¹⁵² Bu ise, mezunlarının ülke içindeki üniversitelere girmesini güvence altına almaktadır. Aynı şekilde bu öğrenciler, Arap ülkelerindeki öğrenime de hazır bulunmakta ve öğrenimleri sonucunda “Yüksek İslami İlimler Diploması” almaya hak kazanmaktadır.

4.3.1.3. Devlet Okullarındaki İslami İlimler ve Arap Dili Öğrencileri:

Bu öğrencilerin, Nijerya içerisinde üniversitelerde öğrenimlerine devam etmeleri muhtemeldir. Çünkü devlet okullarındaki İslami ilimler ve Arap dili öğrenim düzeyi oldukça düşüktür. Bu eğitim, öğrencilerin çok azını Arap ülkelerindeki üniversitelerde öğrenim görebilecek düzeye getirmektedir. Zira İslami ilimler ve Arap dili, bu okullarda haftada iki ders olarak okutulmakta¹⁵³ ve seçmeli ders olarak sunulmaktadır.¹⁵⁴ Bu, Nijerya'daki İlorin Eğitim Fakültesi'nde İslami İlimler ve Arap Dili alanında eğitim veren bir öğretim görevlisinin raporunda söylediklerini doğrulamaktadır: “Tüm öğrenim

¹⁵² Üniversite Öğrenci Kılavuzu, Nijerya İlorin el-Hikme Üniversitesi, 2005-2009, s. 33.

¹⁵³ Abdurrezzak Deyrîmî Ebubekir, "Müstakbelu'l-Luğati'l-Arabiyye ve'd Dirâsâti'l-İslâmiyye fi Nijerya", Suudi Arabistan Üniversiteleri Mezunları Birliği Birinci Yıllık Sempozyumu, Şevval 13-15/1994, s.7.

¹⁵⁴ Nijerya Eğitim Bakanlığı'nın internet sayfası: www.fme.govt.ng (26 Nisan 2016).

aşamalarındaki İslami ilimler ve Arap dili öğretmenlerinin en az %90'ının bu okullarda öğrenim gördüğünü söylemiş olsam sanıyorum ki abartmış sayılmam. Bunun anlamı, sıradan devlet okullarının Arap Dili ve İslam kültüründe kabul edilebilir bir düzeyde olan ve fakülte ve üniversitelerde öğrenim görebilecek öğrenciler mezun edememiş olmasıdır.”¹⁵⁵ Bu nedenle, söz konusu öğrencilerden çok azı Arap ülkelerinde öğrenim görebilmektedir. Bazı Nijerya üniversitelerinde Arap dili ve İslami ilimler İngilizce olarak öğretildiğinden,¹⁵⁶ daha önce eğitimini İngilizce almış olanlar bu üniversiteleri tercih etmektedir.

¹⁵⁵ Hamza Abdurahim, “Müşkilâtü't-Ta'limi'l-Arabî fi Nijerya”, Suudi Arabistan Üniversiteleri Mezunları Birliği Birinci Yıllık Sempozyumu, Şevval 13-15/1994, s. 4.

¹⁵⁶ İshak İbrahim Olayiwola, Meşâkilü Ta'limi'l-Luğati'l-Arabiyye ve's-sekâfeti'l-İslâmiyyeti fi'l-Medârisi'l-Arabiyye ve's-Sâneviyye el-Hükûmiyye fi Cenûb-i Nijerya", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sudan Uluslararası Hartum Üniversitesi), s. 64.

ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

Nijerya'daki İslami eğitimin karşılaştığı sorunlara köklü çözümler bulunması gerektiğine inanıyoruz. Ortaya koyacağımız çözüm önerileri, bazı eğitimcilerle yaptığımız görüşmeler sonucunda şekillenmiş, bu konuda yaptığımız araştırmalardan ve Nijerya'daki İslami eğitim konusunda edindiğimiz mütevazı tecrübelerden beslenmiştir. Buna göre çözüm önerilerimiz şunlardır:

1- İslami İlimler ve Arapça Eğitim İşleri Genel Milli Müdürlüğü veya buna benzer bir kurumun şehirler düzeyinde kurulması. Bu kurumun organizasyon yapısı şu şekilde olabilir:

- a. İslami okul müdür ve yöneticileri,
- b. Eğitimle alakalı İslami dernek başkanları,
- c. Nijerya'daki devlete bağlı yükseköğretim kurumlarında bulunan İslami ilimler ve Arapça bölüm temsilcileri,
- d. Tüm ihtisaslardan Müslüman eğitim-öğretim uzmanları,
- e. Dini ve ilmi konulara ilgilenen varlıklı Müslümanlar,
- f. Aile ve velilerden temsilciler,
- g. Toplumdaki önemli kanaat önderleri.

Bu kurumun yükümlülükleri ise şunlar olmalıdır:

Devletten Müslümanların eğitim haklarını tüm boyutlarıyla talep etmek. “Zira devletin sorumluluğu, İslami ilimler ve Arapça okullarını tanımak, maddi ve manevi olarak desteklemektir. Yine devlet, ayrımcılık yapmaksızın herkese eşit olacak şekilde eğitime destek vermelidir...”¹⁵⁷ Söz konusu okullar ilmi, kültürel ve dini temeller üzerine kurulduğundan, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslümanların dini gereksinimlerini karşılayacaktır. Aynı şekilde devletten yıllık belirli bir bütçe ayırması talep edilmelidir.

Eğitim işlerini tam olarak denetlemek.

¹⁵⁷ Hâmid Sâni, "el-Medârisu'l-İslamiyye ve Müstakbelu Dârisi el-Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya", Şeyh Adem el-ilory Yıllık Kültürel Araştırmaları, 2001, s. 118.

Her müdür ve öğretmen için eğitim konusunda yeterliliği sağlayacak bir program düzenlenmesi. Böylece yönetim ve ehliyet konusundaki eksiklikleri giderilecektir.

Belirli bir hedefe odaklanan ders müfredatlarını hazırlamada bu kurumun otorite haline gelmesi ve okulların bu müfredatlarda birleşmesi.

- 2- **Nijerya'nın kuzeyinde bulunan Zaria şehrindeki Ahmet Bello Üniversitesi Eğitim Fakültesi'yle işbirliği yapma ve ders programlarından yararlanma.** Söz konusu üniversite, lise düzeyindeki İslami okullar için çift dilli (Arapça-İngilizce) müfredatlar hazırlamış olup, bu müfredatların uygulanışını denetlemekte ve başarılı olan öğrencilere Nijerya'daki üniversitelerde eğitimlerini devam ettirmelerini sağlayacak diplomalar vermektedir. O halde biz de onları örnek alıp onlara göre Arapça eğitim ve müfredatını geliştirmeliyiz.
- 3- **İslami eğitimin desteklenmesi.** Kaynakların aktardığına göre, bu konuda verilecek desteğin ilmi bir hareketin başarıya ulaşması, öğrencilerin tahsili ve öğretmenlerin vereceği eğitim açısından büyük etkisi bulunmaktadır. Maişet gereksinimleri, elbise, mesken, mürekkep, kağıt ve kitap temini, hizmetli maaşlarının ödenmesi gibi imkanlar ve sağlanacak kolaylıklar son derece önem arz etmektedir.¹⁵⁸ Bu alanda yapılan desteklerin geçmiş asırlarda büyük rolü olmuş, ilim ve sanat alanında âlimler ve dâhiler yetişmesine ciddi boyutta katkı sağlamıştır. Aynı şekilde bu destekler, okul idarecileri, memurlar ve öğretmenlere de yönelik olabilmekte¹⁵⁹ ve onların görevlerini en iyi şekilde yerine getirmelerine olanak sağlamaktadır.

İslami ilimler ve Arapça eğitime verilecek destekler şu şekilde sıralanabilir:

- Okullara Yapılan Yardımlar

Okullara yapılan yardımlar arasında, bakım, onarım vb. teknik hizmetler yer almaktadır. Bu tür yardımlar, İslam ülkelerinin çoğunda okulların ortaya çıkışından bu yana yüzyıllar boyunca var olmuştur. Mısır'daki el-Ezher Camisi ve Üniversitesi, Fas'taki Zeytune Okulu, Bağdat'taki Müstansırıyye ve

¹⁵⁸ Abdurrahman b. İbrahim ed-Dahyan, **el-Evkâfu'l-İslamiyye ve Devruha'l-Hadarî fi'l-Mazi ve'l-Hazır ve'l Müstakbel**, 1. Baskı, Medine: Darü'l Measir, H. 1421/M. 2001, s. 92.

¹⁵⁹ Arif Abdülğani, **Nizamu't-Ta'lim inde'l-Müslimin**, 1. Baskı, Şam: Dar-u Erkan, H. 1414/M. 1993, s. 221-234.

Mekke'deki Gisaiyye Okulu; kralların, sultanların ve varlıklı kişilerin İslami ilimler ve Arapça eğitim hareketlerine destek amaçlı yaptıkları yardımlarla kurulmuştur.¹⁶⁰

- Öğretmenlere ve İlim Talebelerine Yapılan Yardımlar

İslami ilimler konusunda yapılan yardımların en öne çıkanı, talebelere ve öğretmenlere yapılan yardımlardır. Bu yardımlar, ders kitapları alma, öğretmenlerin aylık maaşlarını karşılama ve üstün başarı gösterenlere değerli hediyeler verme gibi ihtiyaçlarının giderilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

İlim talebelerinin ihtiyaçlarının karşılanması, kendilerine ilim tahsiline vakfetmelerini; öğretmenlerin eğitim gelirinin sağlanması ise onları araştırma yapmaya, eser vermeye ve insanlara faydalı olmaya teşvik edecek; maişet, barınma ve sağlık hizmetleri hakkında endişe taşımalarını önleyecektir.¹⁶¹

- Belirli bir konu ya da ihtisas alanına yahut belirli bir öğrenim düzeyinde destek verme. Böylesi desteklerde, vakıflar söz konusu ihtisas alanındaki kişilere gelirlerini ya da bundan daha fazlasını vermektedir. Nitekim Sultan Barsbay bu şekilde hareket etmiş, Hanefi mezhebi fıkhında ihtisas yapan öğrencilere aylık “üç yüz dirhem para” yani 60 dirhem gümüş verilmesini emretmiştir. Diğer mezheplerde ihtisas yapan öğrenciler ise aylık 10 dirhem gümüş destek almaktaydılar.¹⁶²

- İlmi Araştırmaya Verilen Destek

İslami eğitimi ekonomik olarak desteklemenin yollarından biri de, bu alanda ürün ortaya koyan kişileri teşvik etmektir. Bu destek, söz konusu alan mensuplarının çalışma isteklerini tetikleyecek ve üretkenlik becerilerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu tür uygulamalar uluslararası ve yerel eğitim kurumlarına yabancı uygulamalar değildir. Nijerya'da bu alanda yapılan desteklere örnek

¹⁶⁰ Hasan Ömer El-Beyti, *el-Makâsıtu't-Terbeviyye li'l-Vakf*, Kahire: Darü'n Nehar, s. 151-155.

¹⁶¹ el-Beyti, *el-Makâsıtu't-Terbeviyye li'l-Vakf*, s. 156.

¹⁶² el-Beyti, *el-Makâsıtu't-Terbeviyye li'l-Vakf*, s. 159.

olarak, misyoner okullarındaki üstün başarılı öğrencilere verilen ödülleri ve Fransızca alanındaki bilimsel çalışmalara verilen destekleri sayabiliriz.¹⁶³

Ailevi engellerle ilgili olarak ise şu çözüm önerilerini sunuyoruz:

- Yukarıda kurulması önerilen komisyondan, bünyesindeki imam ve vaizlerin, minberlerde ve sohbet meclislerinde İslami eğitimin önemi ve Müslüman şahsiyetinin oluşumundaki rolü, ebeveynlerin çocuklarına karşı sorumlulukları ve yükümlülükleri konusunda ebeveyn ve velileri yönlendirmeleri için yardım almak.¹⁶⁴ Yine onları, çocukların eğitiminin ihmal edilmesi sonucunda oluşacak sorunlar, İslam toplumunun özellikle kızların eğitilmesine ne denli ihtiyaç duyduğu vb. hususlarda ebeveynleri bilgilendirmeye yöneltmek.
- İslami okullarda velilere ait komisyonlar kurarak etkin olmasını sağlamak ve bazı ebeveynlerin eğitim konusundaki eksikliklerinin giderilmesi noktasında bu komisyonlardan yararlanmak.

Nijerya’da İslami eğitim, birçok sorunla karşılaşmakta ve bu sorunlar eğitimin süresiyle eşzamanlı olarak ilerlemeye engel olmaktadır. Bu sorunların kaynağı çok çeşitli ve değişik yapılarda olup, dört başlık altında toplanabilir:

- Eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar: Müfredat, eğitim metotları, öğretim araçları, sınıflardaki öğrenci sayısının gözetilmemesi, ders programlarında İslami eğitim ve Arap dili derslerine yeterince yer verilmemesi.
- İdari sorunlar.
- Ekonomik sorunlar.
- Ailevi sorunlar: Bazı ailelerin dini eğitimle ilgilenmemesi, çocuğun eğitimi konusunda işbirliği yapmaması, bazı ebeveynlerin ahlakının İslami ilkelerle çelişmesi, ailevi çözülme ve anlaşmazlıklar ve çocukların geçim amacıyla kullanılması.

¹⁶³ Davut Erimadiğen Hamit, “Te’siru’l-İsti’mâr alâ Taallum ve Ta’limi’l-Luğati’l-Arabiyye ve’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye fi Nijerya”, Suudi Arabistan Üniversiteleri Mezunları Birliği Sempozyumu, Şevval 13-15/1994, s.7-8.

¹⁶⁴ Abdurrahman Nevabuddin Âl-i Nevab, **Mes’ûliyyetu’l-Âbâ Tucahe’l-Evlâd**, Suudi Arabistan: İslam İşleri, Vakıflar, Davet ve İrşat Bakanlığı Yayını, H. 1422, s.143-144.

Çalışmamız bu sorunları ortadan kaldırmak yahut en azından azaltmak noktasında bazı çözümleri önermektedir. Eğitim sisteminden kaynaklanan, idari ve ekonomik sorunlara yönelik çözüm önerileri şunlardır:

- Her vilayette İslami eğitim ve Arap dili öğretimiyle ilgili önde gelen âlim, imam, müdür, dekan, üst gelir sınıfı mensupları, eğitim uzmanları, Müslüman Avukatlar Birliği temsilcileri ve öğrenci veli konsey temsilcilerinden müteşekkil milli genel idare teşkilatının kurulması. Bu teşkilat, devletten İslami eğitim ve Arap dili öğretimi konusunda gerekli taleplerde bulunacak, İslami eğitimi ve İslami okulları denetlemek suretiyle, müfredatların hazırlanması ve İslami okulların birlik olması hususunda otorite haline gelecektir.
- İslami eğitime vakıf desteği vermek. Geçmişte ve günümüzde, İslam toplumlarındaki ilmi hareketin gelişimi, vakıfların destekleri ve oynadıkları rol sayesinde gerçekleşmiştir. İslami eğitime yapılacak vakıf desteği; öğretmenleri, öğrencileri, okulları, ilmi araştırmaları, belirli ilim alanlarında ihtisas yapan kişileri ve üst düzey başarı gösterenleri maddi olarak desteklemek suretiyle yapılabilir.

Ailevi sorunlara yönelik çözüm önerilerimiz ise şöyledir: İmam ve kanaat önderlerinden, ebeveynlere rehberlik yapma konusunda minberler ve vaaz meclisleri vasıtasıyla destek almak, ebeveynleri İslami eğitimin önemi ve Müslüman şahsiyetinin oluşumundaki rolü hakkında bilgilendirmeye teşvik etmek. Ebeveynlerle ilgili bir konsey kurmak ve İslami okullarda bu konseyden ileri düzeyde yararlanmak. Ayrıca bu konseyin, öğrencilerle ilgili bazı ebeveynlerden kaynaklanan sorunların çözülmesinde örnek olmasının sağlanması.

Ayrıca İslam toplumlarında İslam kültürünü eğitim-öğretim vasıtasıyla korumaya üstün gayret göstermiş, özellikle Afrikalı, Müslüman şahsiyetler üzerinde çalışmalar yapılması gerekmektedir. Nitekim sömürge dönemi ve Hristiyanlaştırma politikaları, İslam toplumlarında derin izler bırakmıştır. Bu nedenle söz konusu çalışmalar, bir yandan çağdaş İslami tarihin yenilenmesine ve hacminin genişlemesine, diğer yandan söz konusu şahsiyetlerin çabalarının takdir edilmesine kapı aralayacaktır.

İslam'ın kız çocukların eğitimine özel olarak önem vermiş olması ve kadınların eğitimdeki rolleri nedeniyle, Nijerya'daki kız çocuklarının eğitimi hususunda araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Nijerya üniversitelerindeki İslami eğitim ve Arap dili öğretim müfredatlarını incelemeye yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca Nijerya'nın güneyi ve kuzeyindeki İslami eğitimi karşılaştıran çalışmaların yapılması; böylece farklılıkların nedenleriyle incelenmesi, yine her iki bölgedeki eğitimin güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilerek birbirlerinden istifade edebilecekleri suretlerin belirlenmesi gerekmektedir. Yine Nijerya'daki Arap dili ve İslami ilimler öğretmenlerinin hazırlayacağı bir çalışmanın da büyük önemi olacaktır.

Eğitim teknolojileri ve eğitim araçları, eğitim sürecinin ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Arap dili ve İslami ilimler alanları da, modern eğitim teknolojilerinin kullanıldığı alanlardır. Bu nedenle, eğitim teknolojilerinin Nijerya'daki Arap dili ve İslami ilimler eğitimindeki kullanımının boyutunu inceleyen çalışmalar yapılmalıdır.

ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Çalışmamızda cevap aradığımız sorulardan; “İslam ve Arap Dili’nin Nijerya’ya girişinden itibaren, Nijerya’daki İslami eğitimin kökenleri ve doğuşu nasıl gelişmiştir?” sorusuna ilişkin ulaşılan sonuçlar şöyledir: Nijerya’da İslami eğitim ve Arap dili öğretiminin İslam’ın bölgeye girişiyle eş zamanlı olarak, on üçüncü yüzyılda başladığı anlaşılmıştır. Bunun ardından üç tarihsel aşama yaşanmıştır: 1. İslam’ın bölgeye girişinden, sömürgeciliğin başlangıcına kadar olan dönem. 2. Sömürgeciliğin başlangıcından bağımsızlık tarihi olan 1960 yılına kadar olan dönem. 3. 1960’tan günümüze kadar olan dönem. Tüm bu dönemlerin, İslami eğitim üzerinde etkileri olmuştur. Bu etkilerin en kötüsünü sömürge dönemi, en faydalısını ise bağımsızlık sonrası dönem bırakmıştır. En sağlıklı geçen dönem ise, birçok etkenden dolayı birinci dönemdir.

“Nijerya’daki Arap dili öğretiminin gelişimine katkı sağlayan etkenler nelerdir?” şeklindeki ikinci soru bağlamında çalışmamız, Nijerya’daki İslami eğitim ve Arap dili öğretiminin bir dizi unsur ve etkenle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu etkenler şunlardır: Bölgedeki âlimlerin yanısıra öğretim, okul inşa etme ve kitap telif etme alanında çaba harcamış olan yerel devlet kurumları, Nijerya dışından gelen ve İslamın ve yüce değerlerinin yayılması için gayret gösteren kişiler, dernek ve devletler.

“Nijerya’daki İslami eğitimin üzerine kurulduğu sistem ve politikalar nelerdir?” sorusu bağlamında; çalışmamızda Nijerya’daki İslami öğretimin belirli hedef ve müfredatlardan, öğretim metotları, öğretmen, öğrenci, okul binaları ve finansman kaynaklarına kadar tamamen bir sistem ve politikaya dayalı olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu durum Nijerya’nın kuzeyindeki İslami okulların aksine, özel okulların kendi arasında değişiklik göstermektedir. Nitekim kuzeydeki özel okullar devletin denetiminde olduğundan, hepsi aynı sistem üzerinden işlemektedir.

“Nijerya’daki İslami eğitim ve Arap dili öğretiminin önündeki engeller nelerdir ve nasıl ortadan kaldırılabilir?” sorusuna ilişkin ulaşılan sonuçlar şöyledir: Nijerya’daki İslami eğitim ve Arapça öğretimi özgür ve yaygın biçimde yapılıyor olsa da ve son dönemlerde iyi derecede gelişim göstermiş bulunsa da; bu yayılmanın önünde tehdit oluşturan bir takım eksiklikler söz konusudur. Bu bağlamda şu çözümler sunulmuştur: Tüm İslami

okulların tek bir çatı altında toplanarak devlete yönelik taleplerini daha güçlü iletebilmesi, Müslümanların çocuklarına İslami eğitim verme taleplerini devlete iletebilecek milli bir konseyin kurulması, Nijerya'daki İslami okulların Ahmadu Bello Zaria Üniversitesi'ne bağlı Milli Arap dili ve İslami Eğitim Konseyi'ne katılması ve bu konseye kaydolması.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abdullah, Abdurrahman Salih. **el-Minhacu'd-Dirâsi Üsesuhu ve Sılatuhu bi'n-Nazariyyeti't- Terbeviyyeti'l Muasıra**. 1. Baskı. Riyad: Kral Faysal İslami Araştırma ve İnceleme Merkezi, 1985.

Abdurrahim, Abdülmecit. **Mebâdiu't-Terbiye ve Turuku't-Tedris fi'l-Medarisi'l-İbtidaiyye ve'l- İ'dadiyye ve's-Sâneviyye**. 3. Baskı. Kahire: Matbaatu'n-Nahda el-Mısıriyye, 1978.

Abdülgani, Arif. **Nizamu't-Ta'lim inde'l-Müslimin**. 1. Baskı. Şam: Daru Erkan, 1993.

Abdülmevcut, Muhammed İzzet ve diğerleri. **Esâsiyyetü'l Menhec ve Tanzîmatuhu**, Kahire: Dar'ül Sekâfe. 1977.

Ahmet Ebu Salih, Muhibbuddin. **Esâsiyyat fi Turuki't-Tedrisi'l-Âmme**. Riyad: Dar'ül-Hudda, 1988.

Âl-i Nevab, Abdurrahman Nevâbuddin. **Mes'ûliyyetu'l-Abâ tucahe'l-Evlâd**. Suudi Arabistan: İslam İşleri, Vakıflar, Davet ve İrşat Bakanlığı Yayınları, 2001.

Alyan, Ahmet Fuat. **Turuku't Ta'limi't-Terbeviyye fi's-Sünneti'n-Nebeviyye**. 1. Baskı. Riyad: Merkezü Dar'ül Müslim, 2000.

Babekir, Hasan Kadermari. **Devletü Nijeryâ**. Sudan: Hartum Afrika İslam Merkezi Yayınları, 1986.

Badmos, Murtaza. **Müstakbelu'l-Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya**. Lagos: Mektebetü'l-Menşurati'l-İslamiyye, 1996.

el-Beyti, Hasan Ömer. **el-Makâsıtu't-Terbeviyye li'l-Vakf**. Kahire: Darü'n-Nehar Yayınları, 2003.

Can, Muhammed Salih Ali. **el-Mürşitu'n-Nefs ila Eslemeti Turuki't-Tedris**. 1. Baskı. Taif: Darü't-Tarafeyn Yayınları, 1998.

- Can, Muhammed Salih. **el-Menahic beyne'l-Asâle ve't-Tağrîb**. 1. Baskı. Taif: Darü't-Tarafeyn Yayınları, Taif, 1998.
- ed-Dahyan, Abdurrahman b. İbrahim. **el-Evkâfu'l-İslamiyye ve Devruha'l-hadarî fi'l-Mazi ve'l- Hazır ve'l-Müstakbel**. Medine: Darü'l-Measir Yayınları, 2001.
- ed-Delîm, Fehd Abdullah ve diğeri. **Mebâdiu'l-Kıyâs ve't-Takvîm fi'l- Bî'eti'l-İslamiyye**. 1. Baskı. Mekke: Mektebetu't-Talibi'l-Câmi'i, 1987.
- ed-Demirdaş, Abdulmecit Serhan. **el-Menahicu'l-Muasıra**. 5. Baskı. Kuveyt: Mektebetü'l-Fellah, 1985.
- Doğan, Mehmet. **Büyük Türkçe Sözlük**. 17. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2005.
- Ebubekir, Ali. **es-Sekâfetü'l-Arabiyye fi Nijerya min 1750-1960**. Beyrut: Müessesetu Abdulhafız el-Bassat, 1972.
- Ebu Davud Sicistani, **es-Sünen**. Riyad: Mektebetü'l Maarif.
- Fayed, Abdülhamit. **Raidu't-Terbiyeti'l-Âmme ve Usulu't-Tedris**. 3. Baskı. Beyrut: Dar'ül-Kütübi'l-Lübânî, 1975.
- el-Fevzan, Muhammed b. Ahmet b. Abdülaziz. **Müşkilat Terbeviyye tuvacihu'n-Nâsie ve't-Ta'lim ve'l-Müctema**, Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Galandisi, Sait. **Kitabu Hareketu'l-Luğati'l-Arabiyye ve Adabuha fi Nijerya**. Riyad: Şeriketu'l- Obekân li't-Tıba'a ve'n-Neşr, 1993.
- el-Hazimi, H. **Usulu't-Terbiyeti'l-İslamiyye**, Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2001.
- Hekim, Selim. **Talimu'l-Luğati'l-Arabiyye Fi Nijerya**, Irak: Irak Kültür ve İrşat Bakanlığı Yayınları, 1966.
- Hindi, Salih Ziyab ve diğeri. **Dirâsât fi'l-Menâhic ve'l-Esâlîbi'l-Âmme**. Ürdün: Darü'l-Fikr Yayınları, 1999.
- el-İbraşşi, Muhammed Atiyye. **Ruhu't-Terbiye**, Darü'l Fikri'l-Arabi, 1993.
- el-İlory, Adem Abdullah ve Osman Dan Fûdî. **el-İslam fi Nijerya**. Mısır: Mektebetu'n-Nehda, 1978.

el-İlory, Adem Abdullah. **es-Saraha beyne'l-Arabiyye ve'l-İncilîziyye**. Mısır: Daru't-Tevfiki'n- Numûzece li't-Tıbbâe, 1990.

_____. **Nizamu't-Talimi'l-Arabi ve Tarihuhu fi'l-Alemi'l-İslami**. Beyrut: Daru'l- Arabiyye li'ttaba'a ve'n-Neşr, 1991.

_____. **Mûcizu Târih-i Nijerya**. Beyrut: Dârü'l-Mektebetu'l-Hayat, 1965.

_____. **Tarihu'd-Da've ilallâh beyne'l-Emsi ve'l-Yevm**. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1998.

_____. **Nasîmu's-Saba fi Ahbari'l-İslam ve Ulemâi Bilâd-i Yoruba**. Mısır: Daru't-Tevfiki'n-Nemuzecetu li't-Tıbaa, 1987.

İsa, Ahmet Abdurrahman. **Siyasetü't-Ta'lim fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suudiyyeti**. 1. Baskı. Riyad: Darü'l Liva, 1979.

Kerzun, Enes Ahmet. **et-Tehallüfü'l-İlmi fi Vâki'i'l-Müslimin el-Muasır**. 1. Baskı. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1999.

Kerzun, Ahmet Hasan. **Mezâya Nizami'l-Usreti'l-Müslime**. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1997.

Mahmud, Abdullah Abdulhamid. **İ'dâdu'l-Muallim min Manzûri't-Terbiyeti'l-İslâmiyye**. 1. Baskı. Mektebetu'l-Gurabâ el-Eseriyye el-Medeniyye, 1994.

Mahmut, Ali Abdülhalim. **el-Mescit ve Eseruhu fi'l-İslam**. Mısır: Daru'l-Maarif, 1976.

Matlu İbrahim İsmet ve Emine Ahmet Hasan. **el-Usulu'l-İdariyye li't-Terbiye**, Cidde: Dâru's-Şurûk, 1988.

el- Mugırızı, A. **el-İlmam bi Ahbar bi Ardı'l-Habeşe min Mulûki'l-İslam**. Mısır: Mektebetü'l-Turâs li't-Tıbbâa, 2006.

Musa, İbrahim Salih. **el-Mürşid fi Tarihi'l-İslami**. Kano-Nijerya: Matabiu Şirketi'l-Hikmet li't-Tıbbâati ve Neşri'l-Arabiyyeti, 2007.

Mutavi, İbrahim İsmet ve diğeri. **el-Usulu'l-İdariyye li't-Terbiye**. 1. Baskı. Cidde: Daru's-Şuruk, 1987.

- en-Nahlavi, Abdurrahman. **Usulü't-Terbiyeti'l-İslamiyye ve Esâlîbuhâ**. 1. Baskı. Şam: Darü'l-Fikr, 1979.
- Olabi, Abdülaziz. **Za'fu Müşareketi'n-Nisa fi't-Ta'limi'l-İslami fi Bilad-i Yoruba**. İbadan-Nijerya: İbadan Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Özdemir, Kemalettin. **Islam in Nigeria New Islamic Education Model and Hadith Science on Secondary School and High Education**. Kano: Nusrat Educational Limited, 2003.
- Sait, Süleyman Akindele. **Dirâse Nakdiyye Takvîmiyye li Merkezi't-Ta'limi'l-İslami ve'l-Arabi fi Vilayeti Ekiti**, Nijerya. 1997.
- Semek, Muhammed Salih. **Fennü't-Tedris li't-Terbiyeti'd-Dîniyye ve'rtibâtiha'n-Nefsiyye ve Enmâtuha's-Sülûkiyye**. 2. Baskı. Kahire: Mektebetü'l-Angelo el-Mısriyye, 1978.
- eş-Şentut, Halit Ahmet. **Devru'l-Beyt fi Terbiyeti't-Tıfli'l-Müslim**. Cidde: Mektebetü'l-Matbûati'l-Hadîse, 1990.
- Şevk, Mahmut Ahmet. **Esâlîbu'l-Menheci'd-Dirâsî ve Mühimmâtuhu**. Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb 1995.
- eş-Şevkani. **Neylü'l-Evtar**. Mısır: Dâru'l-Hadis, 1993.
- Tavile, Abdüsselam. **et-Terbiyetü'l-İslamiyye ve Fennü't-Tedris**. 1. Baskı. Riyad: Darü's-Selam Yayınları, 1997.
- Vâili, Hayrettin. **el-Mescit fi'l-İslam, Risâletuhu, Nizam-u Binaihi**. İskenderiye: Mektebetü'l-Furkan, 1993.
- ez-Zebidi, Havle Fadıl. **Esâlîbu't-Ta'lim ve't-Taallumu'l-Hadîse**, Genel İdare Enstitüsü Yayınları, 2004.
- Zeytun, Hasan Hüseyin. **İstraticiyâtü't-Tedris Rü'yetun Muasıra't-Turuki't-Ta'lim**. 1. Baskı. Kahire: Âlemü'l-Kütüb Yayınları, 2003.
- Zeytun, Kemal Abdülhamit. **et-Tedrîs Nemâzicuhu ve Maharâtuhu** Kahire: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2002.

Sürelî Yayınlar

- Abekun, Musa Abdusselam Mustafa. “Müşkilatu'l-Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya”, **el-Fasilu'l-Edebiyye Dergisi**, c. 4, H. 1429.
- Abdurahim, Hamza. “Müşkilâtu't-Ta'lîmi'l-Arabî fi Nijerya”. **Suudi Arabistan Üniversiteleri Mezunları Birliği Sempozyumu**. Şevval 13-15/1994.
- Badmos, Bünyamin Owolabi. “Meşâkilu'l-Medârisi'l-Arabiyye fi Nijerya”. Eğitim Forumu. Uluslararası İslami İnsani Yardım Komisyonu, İbadan, 1990.
- Badmos, Kasım. “Müşkilatu'l-Medârisi'l-Arabiyye fi Bilâd-i Yoruba Esbâb ve Hulûl. **İlorin Üniversitesi Arapça Haftası**. Nijerya, 2006.
- Badmos, Kasım. “Esbâbu Za'fi'l-Luğati'l-Arabiyye fi Nijerya”, **İlorin Üniversitesi Arapça Haftası**. Nijerya, 2007.
- ed-Devş, Muhammed b. Abdullah. “et-Ta'limu'l-Arabi el-İslâmi fi Afrikiya”, **Müşkilâtuhu ve Âfâtuhu Kırâât Afrîkiyye**, Sayı: 1, Ekim 2004.
- Ebubekir, Abdurrazzak Deyrîmî. “Müstakbelu'l-Luğati'l-Arabiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye fi Nijerya”, **Suudi Arabistan Üniversiteleri Mezunları Birliği Birinci Yıllık Sempozyumu**, Şevval 13-15/1994.
- Hamit, Erimadiğen. “Te'siru'l-İsti'mâr alâ Taallum ve Ta'limi'l-Luğati'l-Arabiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye fi Nijerya”, **Suudi Arabistan Üniversiteleri Mezunları Birliği Birinci Yıllık Sempozyumu**, Şevval 13-15/1994.
- Katibi, Muhammed. “Tedrîbu'l-Muallimîn ke Vesîletin li Tatvîri'l-Luğati'l-Arabiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye fi'l-Medârisi'l-Arabiyyeti's-Sâneviyyeti'l-Ehliyye fi Nijerya”. **Yıllık Akademik Dergi**, Arapça ve İslami Araştırmalar Kurumu, Nijerya, C: 6, S: 2, Eylül 2002.
- el-Mürşit, Ali b. Mürşit. “Devru'l-Medrese fi Terbiyeti'n-Neşei ve Binâi'l-Müctema”. **Mecelletü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi't-Terbeviyye**, Mekke, 2000.
- Sani, Hâmid. “el-Medârisu'l-İslamiyye ve Müstakbelu Dârisi'l-Luğati'l-Arabiyye Fi Nijerya”, **Şeyh Adem el-İlory Yıllık Kültürel Araştırmaları**, 1. Baskı, 2001.

Süfyan, İshak. “Meşakilu’l-Medârisi’l-İslamiyye fi Nijerya”, **Nijerya İslami Yardım Grubu Eğitim Konferansı**, 1990.

Tezler

- Abdurrefi, Abdulmümin Ajibola. “el-Medârisu’l-İslamiyyetu’l-Ehliyye fi Cenûbi Garbi Nijerya, el-Müşkilât ve’l-Hulûl”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Uluslararası Afrika Üniversitesi, 2009.
- Abdusselam, Abdulgani. “*Dirasât Tahlîliyye li’l-İntâcâti’l-luğaviyye li-Ulemâi Bilâd-i Yoruba*”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ilorin Üniversitesi, 1998.
- Ahmet, Abdulhafız. “Devru’l-Ulemâ ve’d-Da’veti’l-İslamiyye fi Nijerya”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Medine İslam Üniversitesi, 1982.
- Muhammed, Adem. “İ’ dâdu’l-Muallimin fi’l-Merhaleti’l-İbtidayye bi Vilayeti Zamfara-Nijerya”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, el-Hartûm Üniversitesi, Sudan, 2001.
- Oladele, Muhammed Bilal. “Müşkilatu’d-Dirâsâti’l-İslamiyye ve Müstakbeluhâ”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İbadan Üniversitesi, 2001.
- Olayiwola, İshak İbrahim. “Meşâkilu Ta’lîmi’l-Luğati’l-Arabiyye ve’s-sekâfeti’l-İslâmiyyeti fi’l-Medârisi’l-Arabiyye ve’s Sâneviyyeti’l-Hükûmiyye fi Cenûbi Nijerya”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sudan Uluslararası Hartum Üniversitesi, 1997.
- el-Ömeri, Salih b. Salim. “Menhecu’t-Terbiyyeti’l-İslamiyye fi Tahkiki’l-İtmi’nâni’n-Nefsî”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Medine-i Münevvere İslami Üniversitesi, Suudi, 2004-2005.

Diğer Kaynaklar

Arap Dili ve İslami İlimler Komisyonu'nun Yayınladığı Lise Ders Müfredatı, Eğitim Enstitüsü, Ahmadu Bello Üniversitesi Zaria.

NECO (Milli Sınav Komisyonu)'dan alınan diplomalar ve GCE olarak bilinen "Genel Öğrenim Diploması".

Harun Bedrettin el-İlori ile 07.06.2016 tarihindeki gerçekleştirilen sözlü röportaj.

Islahu'd-Dini'l-İslami Cemiyeti Arapça Okulu, Okul Faaliyetlerini Tanıtan Kitapçık, H. 20-30 Şaban 1427.

Köksal, Aydoğan. "Nijerya", DİA, XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

Nijerya İlorin el-Hikme Üniversitesi Öğrenci Kılavuzu, 2005-2009.

Nijerya Osun bölgesi Ede İslami Kursu Ders Müfredatı.

Ümmü'l-Kura Kursu Ders Müfredatı.

www.fme.govt.ng (26 Nisan 2016).

Zulikha Abiola Arap Dili ve İslami İlimler Merkezi Ders Müfredatı.

Ek 1: Nijerya'nın Otuz Altı Vilayetin Coğrafi Hudutlarını Gösteren Harita

ÖZGEÇMİŞ

Ayodele Abdullahi ZAKARIYYAH, Nijerya'da 10 Nisan 1983'te doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimimi Nijerya'da tamamlamış, 2003 yılında liseden mezun olduktan sonra, 2005 yılında Medine İslam Üniversitesi'ne başlamıştır. Burada İslami Davet alanında öğrenim görüp 2010 yılında mezun olmuştur. Eylül 2012'de Sakarya Üniversitesi Temel İslam Bilimleri bölümünde Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır. İngilizce, Arapça, Türkçe ve Yoruba dillerini bilmektedir.

